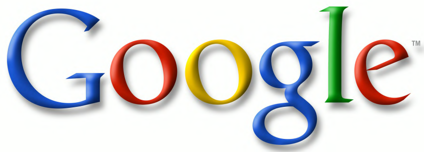

DET STORA SVITJOD

ESSAYER OM GÅNGNA TIDERS SVENSK-RYSKA KULTURFÖRBINDELSER

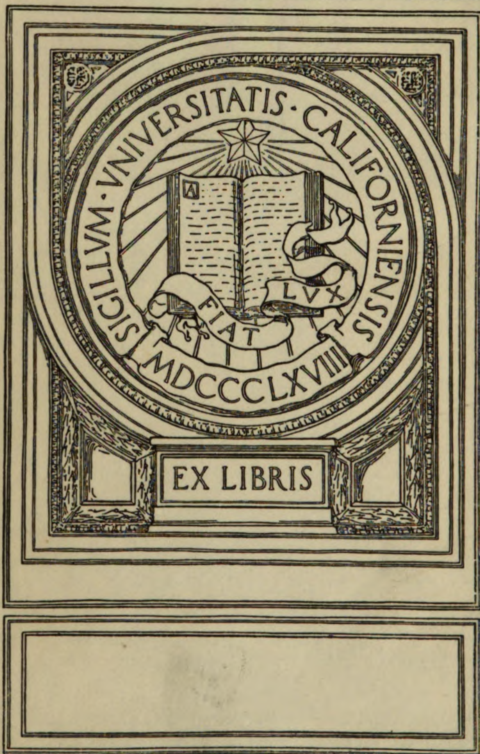
AV

T. J. ARNE

MED ILLUSTRATIONER

STOCKHOLM. HUGO GEBERS FÖRLAG.

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

T. J. ARNE

DET STORA SVITJOD

DET STORA SVITJOD

ESSAYER OM GÅNGNA TIDERS SVENSK-RYSKA KULTURFÖRBINDELSER

AV

T. J. ARNE

FIL. DR. ANTIKVARIE VID STATENS HISTORISKA MUSEUM

—

MED 28 FIGURER

STOCKHOLM
HUGO GEBERS FÖRLAG

ISAAC MARCUS'
BOKTRYCKERI-
AKTIEBOLAG
STOCKHOLM
1917

Till min Hustru

FÖRETAL.

Trehundra år ha förflutit, sedan Sverige genom Stolbovafreden med sitt välde införlivade ett stycke rysktalande jord och för tvänne århundraden framåt lade grundvalarna till en ömsesidig handel. Gustav II Adolf själv gjorde sig noga underrättad hos de ryska sändebuden om det ryska väldets utsträckning, hjälpkällor och inre förhållanden; i hans fotspår trädde en rad av resande svenskar, som under 1600- och 1700-talen togo mer eller mindre noggrann kännedom om vår östra granne och nedskrev sina iakttagelser, vilka tyvärr oftast blivit tryckta långt senare eller ännu vila i arkiven. Adertonhundratalet kom, och vår kunskap om Ryssland förmedlades numera huvudsakligen genom den översatta skönlitteraturen. Men denna har ej kunnat ersätta de verkliga, på självsyn grundade stu-

dierna av land och folk. Därför stå vi i så många hänseenden rådvilla och spörjande inför de krafter, som vi nu se röra sig hos det ryska folket. Vi ha ej följt med jordfrågans utveckling lika litet som kooperationen, nykterhetsrörelsen före vodkaförbudet, de religiösa strömningarna. Rysk bildande konst, rysk vetenskaplig verksamhet äro oss på det hela taget främmande. Vår tids människor hämta sitt mesta vetande ur tidningspressen, och den har varit illa redigerad, så snart det gällt Ryssland. Fasta korrespondenter i Petrograd eller Moskva ha saknats, och ha ryska ämnen berörts i tidningarna, har det utom politiska dagsnyheter och enstaka bokanmälningar varit fråga om skandalhistorier från societeten.

För oss svenskar är det och skall alltid bliva av största vikt att följa med den ryska kulturutvecklingen. Vi se ännu blott rörelserna på ytan i det ryska folkhavet — vi få ej glömma, att hundra miljoner människor därborta sakna varje spår av skolunderbyggnad och för sitt vetande äro hänvisade till muntliga meddelanden. Därför spelar talet en så stor roll i Ryssland;

den, som förstår att vädja till de få och enkla drifterna och som vädjar sist, har massan i sin hand. Folkundervisningsproblemets lösande är ett av de svåraste i Ryssland, icke i teorien, men i praktiken. I jämförelse därmed är rang- och titelväsendets avskaffande en mycket enkel sak — ryssen har aldrig haft svenskens vördnad för titlar och aldrig brukat dem i nämnvärd utsträckning i sitt hemland.

Ryssland är den stora dörren till Asien, för våra affärsmän liksom för våra vetenskapsidkare. Alltifrån Strahlenbergs dagar ha svenskarne därute gjort värdefulla insatser i forskningsarbetet. Över Ryssland gå vägar fram till direkta och intima studier av grekisk, fornorientalisk och islamitisk kultur. Det är vägar, som svenska forskare haft allt för litet tillfälle att vandra, undanträngda som de äro till kulturvärldens periferi.

Den ryska jorden och de ryska arkiven gömma ännu rika bidrag till svensk historia. De vänta endast att bli rätt utfrågade.

Omvänt är Sverige ett av Rysslands fönster mot Europa, eller kanske rättare en väg ditut,

eftersom ett sådant fönster helst sitter i det egna huset. Ryssland har hämtat mången lärdom i Sverige och skall kanske ännu finna åtskilligt av intresse i vårt land både för sin forntid och sin framtid.

För att främja studierna och det kulturella samarbetet mellan Sverige och Ryssland fordras ett *svenskt-ryskt sällskap* med säte i Stockholm, filialer i universitetsstäderna och anknytningar i Ryssland. Det skulle främja svenskars studier i Ryssland av samhällsförhållanden, historia, konst och fornkunskap samt hjälpa ryska forskare tillrätta i vårt land. Det skulle anordna offentliga föredrag för att sprida kännedom om Ryssland och dess kultur i vida kretsar. Det kunde genom en egen tidskrift verka i samma riktning.

Frankrike har sedan ett decennium tillbaka ägt ett institut i Petrograd för studiet av rysk kultur. Ingenting vore naturligare än att Sverige upprättade *ett institut i Moskva* för studiet av den ryska kulturutvecklingen. Moskva är mera genuint ryskt och centralare beläget, har dessutom nästan bättre hjälpmedel än Petrograd för dylika studier i sina museer, arkiv, sitt arke-

ologiska institut och sitt universitet för att ej tala om dess teaterkonst och musikliv.

Härifrån skulle också våra konst- och fornforskare kunna utsträcka sin verksamhet till Svarta havets kuster, till Kaukasus och Asien. Vi ha ingen motsvarighet till de arkeologiska institut, som stormakterna upprättat i Rom, Athen och Konstantinopel, men vi skulle kanske kunna upprätta ett institut med något vidare program i Ryssland, som dock geografiskt ligger oss så nära, och i framtiden även ett i Turkiet. Svenskar som under ett eller ett par års tid fått tillfälle att studera och samla material vid en sådan institution, försedd med bibliotek eventuellt även bostäder, samt en god ledning med anknytningar inom Rysslands kulturella värld, skulle säkerligen göra sitt land och sin vetenskap goda tjänster vid hemkomsten. Det måste troligtvis bli statens sak att sörja för ett dylikt instituts upprättande, men ett svenskt-ryskt sällskap skulle även ha en stor uppgift i att stödja detsamma.

Efterföljande uppsatser äro till stor del byggda på egna forskningar och hittills opublicerat eller blott på ryska offentliggjort material. De vända

sig genom sitt olikartade innehåll till i olika riktningar kulturhistoriskt intresserade personer.[1] De äro avsedda att visa, att våra förbindelser med Ryssland ej blott varit av krigisk art, utan att även i gångna tider funnits mångfaldiga kulturella anknytningar. Måtte de stärkas i framtiden!

Stockholm 1 dec. 1917.

Författaren.

---

[1] Några uppsatser ha tidigare i samma eller något annorlunda form varit publicerade i Nordisk tidskrift, Fornvännen om Hela Världen.

INNEHÅLL.

ILLUSTRATIONER.

Det gotiska väldet i Sydryssland.

Redan för 18 år sedan fäste lektor C. Wibling uppmärksamheten på den likhet, som råder mellan den s. k. östsvenska boplatskeramiken och de lerkärlsrester, som hittats på stenåldersboplatser i Finland och Ryssland. Senare hava finska, norska och svenska fornforskare, såsom J. Ailio, A. W. Brøgger och O. Almgren ytterligare framhävt detta samband och grundligare studerat denna företeelse.

Det är här fråga om kulturförbindelser, tillhörande stenåldern och sträckande sig från Norge och Sverige över Finland ända bort till den stora Volgakröken. Brøgger ser i den skandinaviska boplatskulturen en direkt fortsättning av det finsk-ryska stenåldersområdet och menar, att den uppburits av en särskild folkstam, med vilken den invandrat till Sverige från Finland och Östersjöprovinserna. Han anför som överensstämmelser mellan de båda kulturområdena: en keramisk horisontalstil med särskild prägel, en naturalistisk konst i form av skulpterade småföremål, hällristningar och hällmålningar, skifferredskap, en mängd gemensamma yxformer och samma slags jägar-

och fiskarkultur. Säkert är, att handelsförbindelser rådde mellan länderna på ömse sidor om Östersjön. Därom vittna bl. a. ett par yxhammare av sten med nacke i form av ett älg- eller björnhuvud, som hittats i Uppland och Hälsingland men otvivelaktigt ditförts från trakten kring de stora ryska sjöarna Ladoga och Onega.

Oscar Almgren har i motsats mot Brøgger gjort gällande, att kulturinflytelserna vandrat från Sverige över till Finland och Ryssland. I den finländsk-ryska boplatskeramiken med dess ornamentsmotiv av gropar och kamintryck i olika kombinationer ser Almgren en avläggare av skandinavisk keramik. Ja, han är till och med benägen för att i de östliga bärarna av denna kultur se utvandrare från Skandinavien, dock icke germaner utan måhända finnarnas förfäder.

Den finländske forskaren dr A. M. Tallgren, som med stor energi och framgång ägnar sig åt den ryska och sibiriska bronsålderns utforskande, har uppvisat ett intressant samband mellan Östryssland och Mälardalen vid mitten av denna epok. Omkring år 1000 före Kr. hade bronsåldern i mellersta Sverige nått en rätt hög grad av utveckling. Samtidigt stod även bronsåldern i östra Ryssland i sitt högsta flor. Omkring 900 bronsåldersföremål äro kända från guvernementen Kasan, Nižnij Novgorod, Viatka, Perm, Simbirsk och Ufa. Bland dessa finnas åtminstone 26 exemplar av ett slags hålkyxa, som i sin ursprungligaste form är försedd med ögla och en ornering av tre eller fyra upphöjda, med mynningen paral-

lella linjer, vilka skäras av en lodrät linje i mitten. Denna typ har ej utvecklat sig i Ryssland, där den saknar förutsättningar, utan härstammar från Sverige, speciellt Mälardalen, där den är känd i ett 40-tal exemplar. Till och med gravar innehållande skandinaviska fornsakstyper, såsom hålkyxor och s. k. tutuli av brons, äro anträffade vid Volosovo i guvernementet Vladimir.

Tallgren drar härav den slutsatsen, att nordiska "bronsåldersvikingar" antagligen anlagt kolonier på några ställen vid Okas mynning och vid Volga. Någon tid framåt ha förbindelserna mellan Östryssland och Sverige fortsatt. Vi ha i vårt land, såväl i Norrland som Uppland, anträffat sena östryska bronsåldersföremål. "Detta skandinaviska inflytande i mellersta Ryssland är", säger Tallgren, "äldre än de grekiska kolonierna i södra Ryssland, vilka inom kort exploaterade södra, mellersta och östra Rysslands marknader. Möjligt är, att de mäktiga handelscentra i södern lockat även svenskarnes håg bort från öster: vi veta, att under yngsta bronsåldern folkförskjutningar från Skandinavien måste ha ägt rum till Weichsels mynning och längs Weichsel söderut, emedan goternas folk i början av vår tideräkning plötsligt uppenbarar sig i södra Ryssland."

Av vissa fornsakers förekomst att döma synes Tallgren ha rätt i sin förmodan, att en förskjutning av nordbornas Rysslandsförbindelser ägt rum mot bronsålderns slut och i början av järnåldern. Om detta förhållande redan i början även betydde en folkförskjutning är mera osäkert. Må-

hända var det blott frågan om handelsförbindelser, och kanske ganska indirekta sådana.

I guvernementen Kiev och Černigov har man påträffat gravfält med urnor under flat mark, innehållande brända ben. Vissa enkla urne-former, exempelvis från Višenki, distriktet Oster i Černigovguvernementet, synas närmast tillhöra en tidig del av järnåldern. Vi finna här krukor, som erinra om schlesiska, mecklenburgska och danska lerkärl[1] samt om skånska. Samma dekorativa halvkretsar i relief finnas anbragta å ett dubbelkoniskt lerkärl från Višenki och å ett liknande lerkärl från Skåne.

Av stort intresse äro också ett par s. k. kronhalsringar, vilka anträffats vid byn Maksakov, Ljeski, guv. Černigov. (Stadsmuseet i Kiev.) De äro de östligaste utlöparna av en smyckeform, som är känd från Galizien, Polen, Schlesien, Posen, Mecklenburg och Danmark, särskilt Jylland.

Både omnämnda lerkärl och kronhalsringarna tillhöra tiden omkring 400 före Kr. f. eller 5:e århundradet och kunna tydas som bevis för en germansk förskjutning mot sydöst. Men avgörande äro ju icke dessa bevis. Ej heller tyda de på en utbredning från Weichselmynningen som de senare gotervandringarna utan snarare från den jylländska halvön. Om likartade förbindelser vittnar

[1] Mertins: *Wegweiser durch die Urgeschichte Schlesiens*, 1906, fig. 242, 244.
Sophus Müller, *Ordning af Danmarks oldsager* I, fig. 260, 263, 266.
Robert Beltz, *Die vorgeschichtlichen Altertümer des Grossherzogtums Mecklenburg-Schwerin*, Tafel 49, 51–53, Taf. 50, 55, Taf. 51, 63.

förmodligen även en halsring av guld med ändarna i form av koner med baserna utåt, funnen i Dronninglund sogn, Hjørring amt, Jylland, under torvtäkt på 3 fots djup. Liknande guldringar äro funna vid Zalevki sydöst om Kiev samt vid Olbia nära Svarta havet (S. Müller, *En fremmed halsring af guld fra førromersk tid, Aarbøger f. nord. oldk.* 1900). Dr S. Müller i Köpenhamn anser dessa halsringar vara avläggare av skytisk kultur och tillhöra förromersk järnålder. Mig förekommer det emellertid sannolikare, att de härröra från omkring 100 efter Kr. f.

Omkring 200 år före Kr. f. höra vi för första gången talas om ett germanfolk, bastarnerna, som från Galizien framträngde mot Svarta havet. I förening med ett annat folk, skirerna, hotade de omkring år 190 den rika grekiska handelsstaden Olbia, vars ruiner ännu äro synliga i närheten av staden Nikolajev. Senare omtalas de inbegripna i strider mot romarna, särskilt på Balkanhalvön. En del återvände dock till "hemmet", som torde vara att söka i sydvästra Ryssland. Tacitus säger, att en del bastarner blandades med sarmaterna.

Ännu på 200-talet efter Kr. f. omtalas bastarnerna upprepade gånger såsom goternas bundsförvanter i deras strider mot romarna. Omkring år 300 försvinna de ur historien.

Är det nu möjligt att i Sydryssland finna några spår av dessa germanstammar? En undersökning av gravskicket och gravinnehållet skall visa detta.

Under de två sista århundradena före Kr. f. rådde på Östersjööarna särskilt Bornholm, i Westpreussen, Östra Pommern, Posen och Schlesien en tämligen enhetlig kultur, en egendomligt färgad latènekultur [1] som tillskrives östgermanerna. Till dessa hörde goter, burgunder, vandaler m. fl. Gravarna innehålla de brända benen av de döde och utgöres ofta av små gropar under flat mark, med eller utan lerkärl för benens bevarande. I gravarna finnas diverse föremål av brons och järn, särskilt spännen, nålar och vapen, såsom svärd, spjutspetsar och sköldbucklor med sköldhandtag.

I Polen, väster om Weichsel, samt i västra Galizien äro ett antal dylika gravar funna. Man har påträffat lerkärl, särskilt överensstämmande med de nordschlesiska, tveeggade svärd av s. k. latène-II-typ (tillhörande 3:e och 2:a årh. f. Kr.), spjutspetsar, knivar, sköldbucklor och spännen av latène-II-typ.

Lämna vi detta område och gå in på det ukrainska, finna vi det äldsta latènefyndet i guvernementet Kiev, distriktet Radomysl, byn Żaljesie (väster om Kiev). Det utgöres av en handgjord, 30 cm. hög lerkruka av s. k. situlatyp, fylld till tre fjärdedelar med brända människoben. Ovanpå benen låg en bronsfibula av latène-I-typ med foten slutande i en rund knopp med kort fort-

---

[1] *Latènekultur* kallas den bland kelter och germaner i olika skiftningar spridda kultur, som rådde under århundradena närmast före Kr. f. Den tyska arkeologen Tischler delade denna period i tre underavdelningar, som av S. Reinach benämnts Latène I, II och III, karakteriserade i främsta rummet genom svärdens och spännenas (fibulornas) form.

sättning — en typ vanlig i Marne-trakten i Frankrike och i källfyndet från Dux i Böhmen, men ej heller alltför sällsynt i den sydligare, före 300 f. Kr. troligen keltiska delen av Schlesien. Även urnan äger motsvarigheter i Schlesien. Emellertid kan ju detta fynd ej tillskrivas germanskt inflytande, snarare då keltiskt.

Övriga latènefynd på ryskt område utgöras väsentligen av spännen och keramik. Nästan undantagslöst äro dessa spännen av latène-II-typ. Ett svärd av latène-II-typ skall vara funnet i en gravhög vid Gromovka i distriktet Starokonstantinov i Volhynien. Eljes härrör flertalet fynd från guvernementet Kiev, ett mindre antal från guvernementen Poltava, Charkov, Černigov, Jekaterinoslav och Cherson.

I guvernementet Kiev finnas flera gravfält med brandgravar, innehållande urnor under flat mark. De sträcka sig ungefär från 2:a årh. f. Kr. till 2:a eller 3:e årh. efter Kr., tillhöra alltså så väl "latènetid" som "romersk tid". Väsentligen till 1:a årh. före Kr. hör gravfältet vid Zarubintsy i distriktet Kanev nära Dnjeprfloden. På en mot floden sluttande höjd anträffades gravarna under flata marken. De utgjordes av fyrkantiga gropar med 70—80 cm:s sida. Bottnen befann sig ej djupt under ytan och var tillplattad och glatt. Stundom syntes bottnen vara genombränd. På densamma stodo vanligen tre lerkärl, av vilka det största, alltid utan öron, var fyllt med brända människoben och små bitar av bränd lera. Stundom funnos brända ben även bredvid lerkärlen,

Nästan ständigt hittades jämte dessa lerkärl bronsfibulor, huvudsakligen efter latène-II-skema, men sannolikt från sista latènetiden, enär dessa typer här som på flera andra ställen uppenbarligen isolerats och ej deltagit i den vidare utvecklingen. Jämte de höga gravurnorna för benen funnos bikärl i form av låga, breda skålar eller koppar med höga öron. Ytan är ofta grafiterad och glänsande. Troligt är emellertid, att dessa finare lerkärl i regel tillhöra romersk tid (Kr. f.—200). Det är svårt att mera i detalj göra kronologiska bestämningar, enär de enskilda gravarnas innehåll ej är publicerat och ej heller sammanhållet vid uppställningen i Kievs museum.

Av den rysk-tjeckiske forskaren Chvoikas beskrivning att döma, synas brandgroparna vid Zarubintsy vara omsorgsfullare gjorda, än vad vanligen är fallet på östgermanskt område. Spännena äro däremot av samma typer. Keramiken äger motsvarigheter i Schlesien och Siebenbürgen men synas i det hela påverkad av klassiska förebilder, måhända från Svarta havskusten. Påfallande är bristen på vapen i gravarna. Detta är ett drag, som snarare utmärker västgermanskt gravskick under latènetiden.

Fibulor av germansk latènekaraktär äro även funna vid Černjachov och Sachnovki i Kievguvernementet, vid Višenki och annorstädes i guv. Černigov och flerstädes i guv. Poltava.

Så långt österut som i guvernementet Charkov äro två latène-II-fibulor funna, nämligen på egendomen Čerevkov i Izium-distriktet. I en grav-

hög anträffades ett på drejskiva åstadkommet lerkärl och en dylik fibula av järn, i en annan hög en latène-II-fibula av brons.

Från Kapulovka i guvernementet och distriktet Jekaterinoslav förskriver sig en fibula av guld, uppbyggd enligt latène-II-skemat. Den är prydd med små filigrankulor, ordnade 3 och 3. Spännet förmodas vara funnet tillsammans med ett guldörhänge och ett remändbeslag, båda med filigran.

I ett par kammargravar med skelett, anträffade å godset Maritsyn i guvernementet Cherson, c:a 8 km. från Olbia, har den tyske forskaren dr M. Ebert anträffat en *fibula av latène-II-typ*. I en grav med tre skelett, av en vuxen person och två barn, fanns en sådan fibula av brons, i en annan grav med fem skelett låg hos skelett III vid vänstra underarmen en *bronsfibula av tidig romersk typ* och vid vänstra överarmen *en bronsfibula med omslagen fot*.

Det bör här påpekas att latène-II-fibulan och fibulan med omslagen fot äro mycket lika varandra och även på sina håll förväxlas. Båda äro ett slags säkerhetsnålar med nål, spiral, båge och nålhylsa, men under det att nålhylsans fortsättning hos latène-II-fibulan böjes åt vänster uppåt och tillbaka (medsols) samt omfattar bågen, böjes hos fibulan med omslagen fot bågen själv nedåt och åt höger, varefter nålhylsans fortsättning böjes uppåt samt omfattar bågen (alltså motsols böjning).

Ebert, som utgår från, att de undersökta kammargravarna äro ungefär samtidiga, har nu ur sina fynd dragit den slutsatsen, att fibulan med

omslagen fot (vars uppkomst eljes sättes till omkring 200 efter Kr. f.) utgör en ombildning av latène-II-fibulan ungefär vid tiden för dennas allmänna benyttjande i Västeuropa (c:a 300—150 före Kr. f.), på ett område, som blott medelbart och i ringa utstrålningar beröres av inflytelser från latènekulturen, alltså i Sydryssland norr om Svarta havet. De vid mitten av 3:e århundradet efter Kr. f. till Svarta havets kuster ankommande germanerna skulle här övertaga i ringa ombildning en fibulatyp, som de ett halvt årtusende tidigare burit i sitt nordiska hemland.

Möjligen ligger förhållandet något annorlunda. De i Sydryssland anträffade latènefibulorna äro nästan genomgående uppbyggda efter latene-II-skemat. Ett icke ringa antal, synes emellertid vara psevdolatène-II-fibulor, som otvivelaktigt tillhöra latènetidens slut. De efterträdas också t. ex. i Kievguvernementet (Černjachov) av samma tidigt romerska fibulatyp, som Ebert funnit i den ena kammargraven jämte fibulan med omslagen fot (även denna allmän på Cernjachov-gravfältet). Om nu fibulorna av latène-II-skema hållit sig ända till Kr. f., och kanske in på 1:a århundradet efter Kr. f. så behöver ej deras imitation, fibulan med omslagen fot, ha uppstått tidigare och har det sannolikt ej heller.

Att fibulan av latène-II-skemat hållit sig så länge tyder onekligen på en viss isolering. Inflyttade östgermanska stammar synas först omkring Kr. f. åter ha kommit i kontakt med kusinerna vid Östersjökusten. Att det redan nu är

goterna, som börja framträngandet mot sydöst, är möjligt, kanhända var det också andra östgermanska stammar, som trängdes mot sydöst av de redan tidigare till Weichseltrakten inflyttade goterna.

Goterna eller gotonerna omtalas av Tacitus (98 efter Kr. f.) såsom boende i nordöstra Tyskland. Redan 400 år tidigare uppger Pyteas från Massilia, att de voro bosatta på det håll, varifrån bärnstenen kom, alltså öster om Weichselmynningen. Deras egen stamsaga förtäljer enligt Jordanes, att de under sin konung Berig lämnade Skandinavien ombord på 3 fartyg, av vilka ett, bärande gepiderna, blev något efter de andra. De slogo sig ner på kusten i närheten av Weichselmynningen, där de utkämpade häftiga strider mot vandaler och rugier. Historikernas uppfattning är, att de först vid mitten av 100-talet efter Kr. f. började tränga mot sydöst i riktning mot Svarta havet, men de arkeologiska fynden motsäga icke antagandet, att denna expansion börjat tidigare.

De stora folkrörelserna under det s. k. markomannerkriget (166—180) och oroligheterna vid den romerska provinsen Daciens gränser voro måhända förorsakade av denna vandring. År 214 kom det till en direkt sammanstötning mellan goter och romare vid Daciens gräns. Något senare synas goterna ha konsoliderat sig i Sydryssland, och deras härnadståg antogo nu allt farligare karaktär. De grekiska städerna Olbia och Tyras vid Svarta havet erövrades 235, upprepade in-

brott på Balkanhalvön avslogos med svårighet av romarna, ja, deras kejsare Decius stupade till och med i en drabbning mot goterna år 250 eller 251. Romarna måste tidvis betala sina fiender en tribut, och mot slutet av 250-talet förlorade de helt och hållet Dacien. Även till sjös företogo goterna i förening med sina senare ankomna stamförvanter herulerna vidsträckta plundringståg. En mängd städer på Mindre Asiens och Greklands kuster plundrades, däribland Kalchedon, Nikaea, Efesus, Bysanz, Athen, Korint, Sparta och Argos. Under en av dessa piratfärder (år 267) ledo germanerna en betydande motgång gentemot en romersk flotta och romerska trupper, understödda av den av Viktor Rydberg besjungne Dexippos. Slutligen träffades den gotiska hären år 269 av ett grundligt nederlag vid den nuvarande staden Nisch i Serbien. Med skäl antog deras besegrare, den romerske kejsaren Claudius, tillnamnet Gothicus.

Under en lång följd av år oroades romarna föga av sina gotiska grannar, och 332 slöts t. o. m. ett fördrag dem emellan, varigenom goterna blevo romarrikets "foederati" och förbundo sig att skydda dess gränser och ställa en viss manskapskontingent. I ersättning fingo de subsidier. I 35 år varade det goda förhållandet, och under denna tid gjorde kulturen snabba framsteg särskilt bland västgoterna. Kristendomen, som redan på 200-talet vunnit insteg genom kappadokiska fångar, spred sig hastigt, och på 340-talet höra vi talas om den gotiske biskopen

Vulfila, den berömde skaparen av goternas bibelöversättning. Bland västgoterna rådde en republikansk författning, östgoterna däremot, om vilka historien har mindre att förtälja, så länge de ännu bodde kvar i Sydryssland, lydde under stamkonungar. Den siste och berömdaste av dessa före hunnernas erövring av Sydryssland omkring år 375 var Ermanarik. Han säges ha behärskat germanska, finska och slaviska stammar från Svarta havet och Azovska sjön ända upp till Östersjön.

Västgoterna drogo sig undan den hotande stormen över Donau in på romerskt område. Östgoterna däremot nödgades erkänna hunnernas övervälde och bildade ända till Attilas död en viktig kontingent av de barbarhärar, som bröto fram mot Västeuropa. Deras kultur stod säkerligen i åtskilliga avseenden högre än hunnernas, och Attila själv torde ha varit ganska „gotiserad".

Alla östgoter kuvades emellertid ej av hunnerna, och efter Attilas död gjorde sig återstoden fri. Som vi veta drog en betydande del av goterna så småningom till Italien, där Teoderik grundade ett välde, som ägde bestånd till 553. Många stannade emellertid i Ryssland. Om några grupper lämnar oss historien upplysningar, över andras öden kan blott fornkunskapen kasta ett svagt ljus.

Redan före hunnernas inbrott (omkring 200 efter Kr.) synas gotiska skaror ha dragit mot norr upp åt Okas floddal, där de väl sammansmälte med finska stammar och bildade en egendomlig

blandkultur, av vilken spår anträffas i guvernementen Tambov, Rjasan och Kaluga.

Förbindelsen med Östersjökusten upprätthölls ända fram till 375 längs Dnjepr, Bug och Dnjester samt Weichsel och synes delvis ha tagit form av en återinvandring till det gamla hemlandet i Norden. Genom hunnernas framryckande avbrötos för en lång tid förbindelserna men återupptogos i senare delen av 400-talet, nu på en östligare väg, längs Dnjepr och Njemen. Det var Kiev-området och Ostpreussen, som nu trädde direkt i förbindelse med varandra — måhända var det åter fråga om en återflyttning till stammens gamla boplatser.

När hunnerna som en kil trängde in över den sydryska steppen, sprängdes det östgotiska väldet i sär. Flertalet rycktes som nämnts med av strömmen, vissa folksplittror höllo sig kvar i Oka-området och säkerligen även längre mot väster i Vitryssland och Littauen, mindre rester funno en tillflykt på Krims sydkust och på kaukasiskt område.

Krimgoterna, som i själva verket även torde ha utgjorts av stambesläktade heruler, levde som fredliga åkerbrukare under omväxlande bysantinskt och kazariskt välde. De förmådde uppställa 3,000 beväpnade män till den grekiske kejsarens tjänst. Deras huvudstad hette Doros eller Dori, troligen en förvandling av namnet Tauris, varmed Krim benämndes och som härledes från dess äldsta kända invånare "Tauri". Vi känna ej något närmare om Krimgoternas furstar. Tydligt är emellertid att deras biskopar spelade en ledande roll även i politiskt hänseende. Så leddes ett

uppror mot kazarerna år 787 utom av fursten även av den tappre biskop Johannes. Denne utlämnades slutligen till kazarerna och goterna erkände dessas övervälde.

Under många århundraden fortsatte goterna på Krim att tala sitt germanska språk. Härom berättas redan i en helgonlegend på 800-talet, och i mitten av 1200-talet förtäljer franciskanermunken Wilhelm av Rubruk, vilken i egenskap av missionär och franskt sändebud år 1253 besökte tatarkanen på Krim, att mellan Chersones och Sudak finnas 40 borgar. Här levde även många goter, vilkas språk är tevtoniskt. Även andra resande, såsom münchnaren Schiltberger och venetianaren Josafat Barbaro, berätta framemot mitten av 1400-talet liknande om krimgoternas språk.

År 1475 erövrades goternas huvudstad, som då bar det tatariska namnet Mangkup, av turkarna. Därmed var det slut med deras relativa politiska självständighet. Sitt språk behöllo de likväl ännu länge. Det tyska kejserliga sändebudet Busbecq, som i mitten av 1500-talet i Konstantinopel sammanträffade med personer från Krim, ger till och med en lista på krimgotiska ord. Naturligtvis hade språket förändrat sig under 1,000 år men somliga språkforskare anse sig kunna bevisa, att det ej härstammar från den gotiska, som vi känna ur Ulfilas bibel, utan från heruliskan, som dock tagit starka intryck från gotiskan. Även den svenske riksantikvarien Johan Peringskiöld berättar i sina anteckningar till ett

arbete "Vita Theodorici Regis Ostrogothorum Autore Joanne Cochlæo Germano", Stockholm 1699, att den lärde Sparfvenfelt genom en rumänsk tolk Spatharius fått reda på, att gotiskan ännu talades vid Svarta havet omkring 1680. Först under andra hälften av 1700-talet synas krimgoternas sista ättlingar ha gått upp i den inhemska grekiska eller tatariska befolkningen.

Längre öster ut på Tamanhalvön, den från Kaukasien utskjutande landtungan mellan Svarta havet och Azovska sjön, finna vi redan på 300-talet eller tidigare de tetraxitiska goterna omtalade. På 500-talet nämnas de såsom inbegripna i strider med de hunniska uturgurerna. Längre mot sydöst på den kaukasiska Svarta havskusten bodde en herulisk eller gotisk stam, eudusianerna, som vi höra talas om mot slutet av 400-talet. Senare synas dessa folksplittror ha uppgått i tjerkesserna.

Jag har här i största korthet angivit några historiska data rörande goterna i Sydryssland. En fylligare bild skall säkerligen vinnas och kan redan nu i någon mån erhållas genom att taga hänsyn till de arkeologiska upptäckterna.

Goterna stodo som nämnt i livlig både krigisk och fredlig beröring med romarna. Som ett utslag av dessa förbindelser kan man säkerligen anse de talrika fynd av romerska mynt, som gjorts i västra Ryssland. Mestadels är det silverdenarer från 1:a och 2:a århundradet, som hamnat i den ryska jorden. Men även guld- och kopparmynt äro ej alltför sällsynta. Huvudsak-

ligen mynt av sistnämnda slag äro funna i den gamla staden Chersonnes på Krim. Från guvernementet Cherson känner jag fyra slutna myntfynd och några enstaka denarer, från Podolien 8 större fynd (därav ett vid Olgopolj av 1,348 denarer) samt 24 fynd av enstaka denarer eller andra mynt, från Volhynien 11+19 fynd, därav ett från Černitsa med 339 denarer, från Kiev minst 11+24 fynd, därav ett med 82, ett med 235 och ett med 800 denarer samt ett med 200 bronsmynt och kolonialmynt från 200- och 300-talen, från Poltava 4+7 fynd, från Charkov 17 myntfynd, några fynd från Černigov, däribland en stor skatt från Nježin ur vilken 1,312 denarer tillvaratogos, 1 fynd från Klimovič i Mogilev med 1,815 denarer, ett par fynd från Grodno, det ena med över 1,000 denarer, ett eller ett par fynd från vartdera av guvernementen Kovno, Kurland, Kursk, Kaluga, Pensa, Simbirsk och Nižnij-Novgorod. Enstaka romerska mynt äro även funna i Livland och Estland. Från Ryssland utom Polen känner man med säkerhet minst 10,000 romerska denarer. Polen är relativt ännu rikare på dylika myntfynd — jag känner 17 större och 41 mindre fynd av romerska mynt från ryska Polen, däribland ett från Grodno i Plotsk på c:a 6,000 denarer, ett från Kališ på c:a 2,000 och ett annat på c:a 700 samt ett från Siedlec på 500 denarer. Inalles torde minst 10,300 dylika mynt vara funna i ryska Polen.

I stort sett äro de romerska mynten alltså funna

kring Bugs, Dnjestrs, Dnjeprs och Weichsels flodsystem. Här gick vägen fram för den gotiska expansionen, och vi finna fortsättningsvis stora denarfynd i Öst- och Västpreussen och på Östersjööarna. Till Östersjöländerna kom visserligen en del romerska mynt mera direkt från de nuvarande österrikiska länderna genom Tyskland, men efter allt att döma synas icke få romerska myntskatter ha vandrat mot norr över Västryssland och Polen. De ryska fynden innehålla romerska mynt allt ifrån republikens dagar, men talrikast äro kejsarmynten från och med Nerva och Trajanus fram till Commodus och Septimius Severus med tyngdpunkten förlagd till Antoninus Pius' och Marcus Aurelius', stundom även Commodus' mynt. Visserligen finnas silvermynt från hela 200-talet och enstaka från 300-talet, men den egentliga strömmen avtar i början av 200-talet. Man skulle härav vilja draga den slutsatsen, att mynten verkligen fallit i goternas händer, innan de kommo i direkta strider med romarna, måhända genom handel med Dacien eller kanske genom förbindelser med sådana germanstammar som markomanner och kvader, vilkas byte av romerska mynt troligen strömmat till stamförvanter både i norr och öster.

Den ryske arkeologen V. E. Danilevitj har velat göra gällande, att fynden i Dnjeprbäckenet av romerska mynt från 2:a och 3:e århundradena antyda, att goterna då ännu ej bemäktigat sig detta område. Omvänt skulle den relativa frånvaron av mynt från 300- och 400-talen ut-

märka ett framträngande av goter och hunner. En annan rysk forskare Samokvasov har antagit, att de romerska myntfynden markera slavernas framträngande mot öster (från Dacien), varvid de medförde de skatter de förvärvat under fredlig samfärdsel med romarna. Denna åsikt är säkerligen ännu mindre hållbar än den av Danilevitj förfäktade. Emellertid står den i en viss överensstämmelse med den uppfattning, som utforskaren av urnegravfälten i Kievguvernementet, Chvoika, utvecklat, nämligen att dessa skulle ha tillhört slaviska stammar.

Jag har i det föregående sökt hävda den uppfattningen, att de äldre förkristna urnegravfälten tillhört östgermanska folk; ifråga om de yngre från „romersk tid" synas de närmast kunna tillskrivas goterna, ehuru det bör anmärkas, att skelettgravar nu liksom på övrigt östgermanskt område åter få allmän spridning även i Ryssland. Gravfält från romersk tid äro funna såväl i Poltava- och Kievguvernementen som längre väster och söder ut i Volhynien, Podolien och guvernementet Cherson. Ovan jord synas inga tecken till gravar. Urnegravarna med likbränning befinna sig på ringa djup; längre ned finnas ofta skelettgravar med lerkärl. Liknande förhållanden äro även kända från samtida svenska gravfält, t. ex. vid Alvastra i Östergötland, där dock även en åldersskillnad synes föreligga. I begravningsurnan finnas blandade brända människoben, kol och fragment av metall- och glasföremål, vanligen så, att kraniebenen och fornsakerna ligga överst

i urnan. Till gravurnan höra bikärl, ibland upptill ett dussin, stundom av glas. De senare äro kända från Černjachov i Kievguvernementet och Romaški i Poltavaguvernementet. Av de båda glaskärlen från Černjachov är det ena prytt med inslipade fristående ovaler. Då vi känna ett dylikt även från Kaukasus och från ett östgermanskt gravfält i närheten av Dnjeprmynningen, som senare skall omtalas, är det möjligt, att dylika kärl tillverkats även i det romerska rikets östra provinser, t. ex. Mindre Asien och därifrån genom handeln nått Sydryssland. Sedan ha de kunnat vandra vidare till Skandinavien.

I skelettgravarna stå vanligen lerkärlen vid skallens vänstra sida, stundom äro de uppställda längs skelettet. De äro alltid tillverkade på drejskiva. Skeletten ligga vanligen med huvudet mot väster — i Skandinavien i regeln mot norr eller nordost, möjligen också mot söder. Utmärkande är långskalligheten med en s. k. index, som håller sig omkring 73.5. Liksom på Gottland, Öland och i Östergötland har man iakttagit trepanering men därjämte deformering av skallarna genom sammantryckning. I skelettgravarna hittas pärlor av glas, bärnsten och karneol, fibulor av silver, brons och järn, bronssöljor, knivar och skäror av järn, benkammar, sländtrissor, glasringar och glaskärl samt enstaka romerska mynt. Så har hittats en denar för kejsarinnan Faustina, en annan dylik med otydlig bild och en barbarisk efterbildning i guld efter en solidus för kejsar Gordianus.

En granskning av spännena ger vid handen att dessa under de 250 à 300 första åren efter Kr. f. i allmänhet erbjuda nära släktskap till åtskilliga germanska fibulor, men sedan alltmera differentieras. Den s. k. *ögonfibulan* känner jag i ett par exemplar från Kievguvernementet. Båda tillhöra 100-talet, troligen dess mitt, möjligen dess senare del. Den ena är av en typ, som utvecklats i Estland och Livland, den andra tillhör en form, som har sin egentliga utbredning i Öst- och Västpreussen. [1]

I guvernementet Kiev finnes även den s. k. *kraftigt profilerade fibulan* i olika variationer. Flera exemplar ha nålhylsan genomborrad med två eller tre runda hål. Detta anses vara ett tecken till ursprunglighet och förbinder dessa fibulor med vissa latènefibulor, som bilda deras förutsättning. Vi torde kunna datera dem ännu till första århundradet efter Kr. f. eller möjligen början av 100-talet.

Även flera provinsialromerska fibeltyper äro funna i Sydryssland, däribland "*tångfibulan*", som även hittats i Ostpreussen, "*aucissafibulan*" utan instämplat namn samt andra enkla typer, som trängt ända till Kaukasus, ja in i Sibirien.

Mest framträdande på gravfälten äro de redan omtalade *fibulorna med omslagen fot*, vilkas uppkomst redan förut belysts. De tidiga exemplaren, bildade av en enkel bronstråd och försedda

---

[1] O. Almgren, *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte*, Stockholm 1897. Tafel III, Fig. 55, 61.

med en kort spiral, äro rätt talrikt funna på Krim, men icke få äro även kända från guvernementen Cherson, Kiev och Černigov. Ända bort till Jenissej i Sibirien har denna fibula trängt, såsom visas av ett gravfynd, som gjorts av den norska Örjan Olsens-expeditionen. Ännu vanligare i de ukrainska guvernementen äro dylika fibulor med lång spiral och med den vanligen något plattade bågen i ett stycke för sig. Ett dussin sådana spännen äro även funna på ett par gravfält i guvernementen Tambov och Rjasan. De nå också Kaukasus (Terek) i öster liksom de gå upp i de nordvästra guvernementen (Grodno m. fl.) och Östersjöländerna.

Ett av fibulan med omslagen fot påverkat spänne är *armborstfibulan* med mer eller mindre hög nålhylsa, som anträffas i Kiev, Poltava, Charkov, Rjasan (Borki) samt uppåt Polen och Littauen. Flertalet torde tillhöra 200-talet. Ännu senare — väl från 300-talet — äro ett par ytterligare utvecklade *korsformiga spännen* från Kievguvernementet.

Fibulan med omslagen fot förságs i Sydryssland redan på 200-talet med en halvrund bronsskiva över spiralen. Denna skiva lånades från en tidigare fibulatyp med en hög kam bakom spiralen, som vi finna exempelvis i Chersonnes på Krim. Foten, som småningom plattats ut, antog en romboidisk form. Stundom fanns denna hos armborstfibulan. Spiralens ända försågs med knoppar, som stucko ut utanför den halvrunda skivan, denna försågs även i mitten med en

sådan knopp, och så småningom vuxo knopparna fast vid skivans kanter. En parallell spiral fick också sina ändknoppar, och sålunda uppstodo spännen, från vilkas halvrunda skiva stodo ut 3 eller 5 eller senare även 7 knoppar. I början bestodo fot och huvudskiva av bronsbleck, som möjligen bekläddes med silver, senare göts fibulorna i ett stycke med extra fastsatt nål. I Sydryssland pågick denna utveckling till omkring 500 efter Kr., ja, på Krim till fram i början av 600-talet. Dessa typer vandrade på 200- och 300-talen upp mot Norden och efter den hunniska invasionen, särskilt på 400-talet, även västerut till övriga delar av Europa, där de täcktes med en rik ornamentik, främst fotad på djurmotiv.

Utgrävningar av stort intresse för kännedomen om östgermansk kultur i det inre och södra Ryssland ha företagits på flera ställen, men ännu återstår ofantligt mycket att göra, särskilt i guvernementen Kiev, Volhynien och Podolien samt längre österut.

År 1912 verkställde den förut nämnde tyske forskaren dr M. Ebert en viktig utgrävning på ett gravfält vid "Gorodok Nikolajevka" på högra sidan av Dnjeprfloden, något ovanför guvernementshuvudstaden Cherson och på godset Kasatskojes ägor. Sexton gravar undersöktes tillhörande de tre i Sydryssland vanliga typerna, schakt, nischer och gravkammare. Jämte skelett av män och kvinnor hittades här lerkärl, tillverkade på drejskiva och delvis erinrande om

dem från urnegravfälten i Kievguvernementet, en glasbägare med slipade ovaler, höga smala benkammar, pärlor av glas och bärnsten, söljor, små berlocker i form av ett ämbare, knivar, armringar av brons, speglar av samma metall samt åtskilliga fibulor med omslagen fot. Därtill komma ett par spännen på övergången mellan latène-III-fibulan och den provinsialromerska fibulan.

De funna kranierna ha undersökts av dr A. Schlitz, som funnit 3 typer, manliga tillhörande en östgermansk befolkning, samt en del kvinnliga, dels av västgermansk, dels av grekisk typ. Såväl Schlitz som Ebert äro ense om att här se en östgermansk koloni, vars män ägde några västgermanska hustrur och tjänarinnor från det grekiska Olbia. Ebert daterar gravfältet till första århundradet före och första århundradet efter Kr. f., därtill väl huvudsakligen ledd genom förekomsten av de nära latène-III-typen stående fibulorna. Som jag emellertid framhållit, har latènefibulan hållit sig länge i Sydryssland, och de av Ebert funna fibulorna med omslagen fot visa en rätt framskriden utveckling, varför jag anser det uppenbart, att gravfältet sträcker sig från första till in på tredje århundradet efter Kr. f. Till det första århundradet skulle då höra fibulorna av halvt romersk typ jämte den i en grav funna, av en rund, vid foten utplattad bronstråd bildade fibulan med omslagen fot och kort spiral. Från omkring 200 efter Kr. f. eller något senare torde den nischgrav härröra, som

innehöll tre lerkärl, två nära fibulan med omslagen fot stående armborstfibulor med rombisk fot och låg spiral, en hög trekantig kam, pärlor, ett bronsrör och den nyss nämnda glasbägaren med inslipade ovaler.

De små ämbarberlockerna, som här voro av järn och brons, ha även hittats i guld (Odessamuseet). De förekomma i Ungarn, Polen, nordöstra Tyskland och Danmark på östgermanskt område, sällan på västgermanskt. Armborstfibulor med rombisk fot äro även hittade i Kievguvernementet och i Siebenbürgen vid Marosszentanna, en plats där man funnit både fibulor, söljor, pärlor, keramik och kammar av fullkomligt samma slag som vid Gorodok Nikolajevka. Man vet också, att goter bosatte sig i denna trakt på 200-talet.

I Ostpreussen förekomma under 200-talet rätt talrikt ett slags pärlor i form av en åtta, d. v. s. ovala och inknipna strax ovanför mitten. De synas vara efterbildningar efter romerska glaspärlor. Från Ostpreussen ha de spritt sig även till Skandinavien och förekomma i Ryssland så långt söderut som i staden Chersonnes på Krim. Här föreligger otvetydigt en ren import till södern.

En synnerligen intressant samling gotiska gravar har undersökts av N. I. Rěpnikov vid Souk-Su nära Gursuf på Krims sydkust. Gravarna ligga här i två skikt: ett undre med skelett i gropar, täckta av bräder eller i ett slags jordkatakomber, och ett övre med skelett i stenkistor. De förra gravarna äro äldre och dateras

genom mynt såsom tillhörande 300—600-talet; de övre gravarna, i vilka märkas både kazariskt och bysantinskt inslag, tillhöra 700- till 1000-talet. I de äldre gravarna har man upptäckt åtskilliga deformerade kranier alldeles som på Černjachovgravfältet, en egendomlig sedvana, som tyckes ha vunnit insteg hos goterna i Sydryssland. Till de äldre spännena höra några väl utvecklade fibulor med omslagen fot och bred båge. Man skulle vara frestad att föra dem till 300-talet, om ej en av dem blivit funnen tillsammans med en gjuten femknoppsfibula, som säkerligen tillhör 400-talet. Ett par dylika fibulor, ornerade på ytan med en mängd koncentriska cirklar, äro funna i grav 154 tillsammans med lerkärl, glas- och bärnstenspärlor, en silversölja med inlagda glasbitar, samt ett koppar-mynt för kejsaren Teodosius II (408—450). I en grav med 3 skelett, vilka voro orienterade mot väster, hittades vid ett kvinnoskelett ett par silverörringar, pärlor av glas och karneol, en liten bronsklocka, en granatprydd silversölja med fyrkantig beslagsplatta, från vilken utgår ett fågelhuvud, arm- och fingerringar av silver samt ett par lerkärl. Det bredvid liggande mansskelettet, som väl icke kan uppvisa någon betydande åldersskillnad, hade deformerat kranium. Jämte detsamma funnos diverse beslag, söljor, glas- och lerkärl samt ett potinmynt för den bosporanska fursten Fofors (279—308). Finge man döma av myntet skulle gravinnehållet tillhöra 300-talet, men möjligen går det in på 400-

talet. Man får dock en ungefärlig datering för de nyss nämnda båda fibulorna, som äga en bred avlång fot och en trekantig huvudplatta, från vilken två djurhuvuden (i åtminstone det ena fallet fågelhuvuden) utgå åt sidorna. Spännen från samma utvecklingsstadium äro även kända från Kiev- och Poltavaguvernementen. Tidigare äro spännena med trekantig huvudplatta utan huvuden. Sådana känna vi också från Krim och Ukraina, där de utvecklats ur fibulan med omslagen fot. På senare fibulor utvecklas även ett par (häst-)huvuden nedanför bågen å fotens båda sidor. Ett sådant spänne är funnet vid Souk-Su. Slutligen utbilda sig extra förbindelseleder mellan huvud- och fotplattans huvuden, och till sist uppstå nya huvuden vid fotens nedre del, även de förbundna genom tenar med de övra huvudena. Dessa yngsta typer äro talrikt anträffade i guvernementet Kiev, vidare i Poltava och slutligen uppe i guvernementet Rjasan, t. ex. på gravfältet vid Borki.

Den rikaste fyndplatsen för gotiska 400-tals föremål i Kievguvernementet är en borglämning, en s. k. gorodišče, vid Pastyrskoje i Čigirinskdistriktet. Denna var bebodd redan under skytisk tid långt före Kr. f. Borgen är rundad och mäter 520 meter i bredd och 580 meter i längd samt är omgiven av en jordvall, som på sina ställen når 20 meters höjd. Den är på 4 ställen genombruten av ingångar. I nordvästra delen finnes ett särskilt mindre område, omgivet av tre 1.5 meter höga vallar.

Inom denna borg ha påträffats talrika femknoppsfibulor med halvrund huvudskiva. Icke heller sjuknoppsfibulor äro sällsynta. Synnerligen märkligt är ett spänne, från vars halvrunda huvudskiva utgå två djurhuvuden på långa böjda halsar, vilka liksom suga sig fast vid ett i mitten sittande människohuvud. Hela framställningen erinrar även genom djurhalsarnas striering slående om en på samma sätt ornerad, vid Namur i Belgien funnen svärdsdoppsko, som väl är ett minne från 400-talets härfärder. Vi behöva blott erinra oss goternas deltagande i Attilas framstöt västerut. Rent sydryska femknoppsfibulor, ornerade med talrika punktkretsar äro funna även i Tyrolen och Nedre Österrike, vilka jämväl vittna om samma framträngande. De nyss omnämnda fibulorna med hästhuvudliknande utskott upptill och nedtill äro likaså funna i talrika exemplar vid Pastyrskoje. I sitt bekanta arbete om den förgermanska djurornamentiken (*Die altgermanische Tierornamentik*, 1904) har riksantikvarien Bernhard Salin påpekat förekomsten i Ostpreussen av en rad sena och degenererade femknoppsfibulor med halvrund huvudskiva, tydligen sydgermanska former, vilkas förekomst härstädes han har svårt att förklara. Ostpreussen synes nämligen ha blivit avskuret från sina förbindelser med sydgermanerna genom slavernas framträngande åt olika håll men självt antagligen bibehållit en germansk befolkning en längre tid framåt. Förklaringen till de sydgermanska inflytelserna ligger däri, att efter

hunnernas tillbakatåg en östlig förbindelseled längs Dnjepr och Njemen upptagits mellan Kiev och Ostpreussen. Flertalet av de ostpreussiska formerna anträffas nämligen i Kievguvernementet, särskilt i Pastyrskoje som måhända varit säte för ett mindre gotiskt välde. Man kan väl tänka sig en återinvandring från detta håll till Ostpreussen.

Delvis samtida, delvis äldre äro en rad med röd och blå emalj prydda spännen, som med skäl kunna tillskrivas östgermanerna i Ryssland och de folk, med vilka de senare sammansmälte. Bland dessa spännen märkas ett slags trekantiga, långsträckta fibulor, som uppenbarligen utvecklat sig ur den kraftigt profilerade fibulan, vilken vi redan känna från Kievguvernementet, samt hästskoformiga fibulor. Därtill komma halvmånformiga hängsmycken, armband och nålar, inlagda med emalj. De äldsta och flesta emaljerade föremålen uppträda på 200- och 300-talen, rätt talrika äro de även under de två följande århundradena, varefter de starkt avtaga. Ett centrum för dessa emaljerade föremål ligger kring mellersta Dnjepr, i guvernementen Kiev, Černigov och Poltava. I guvernementet Smolensk har man funnit en mängd trekantiga emaljfibulor och vi få därigenom övergången till ett annat viktigt centrum, nämligen i Ostpreussen, guvernementen Sulvalki, Grodno, Vilna, Vitebsk och Östersjöprovinserna. Ett tredje centrum befinner sig i Centralryssland, i guvernementen Kaluga, Tula, Rjasan och Moskva. Enstaka

exemplar av dessa spännen ha genom handeln kommit till Finland och så långt norr ut som till Skellefteåtrakten, där ett rikt fynd anträffats i Storkåge by. Man har väl anledning att tro, att splittrade östgermaner infört dessa smycken bland littauer och ester i nordväst och bland finska folk i Centralryssland och att de själva slutligen uppgått i dessa liksom de i Kievtrakten uppslukats av den slaviska massan. Språk- och kulturforskare ha funnit ej få minnen av gotiska inflytelser på dessa folk.

Den gotiska kultur, som på 200-talet vinner insteg i Tambov och Rjasan och tar sig uttryck i fibulorna med omslagen fot och de emaljerade spännena, fortlever där och tränger måhända ännu något vidare omkring. De berömda gravfälten vid Borki, Kusminskoje, Kurman och Košibejevo liksom borglämningen vid Diakovo ha lämnat talrika fibulor av nyssnämnda slag och vidare femknoppsspännen och hästskoformiga, emaljerade spännen, rembeslag och halsringar, som tydligen stå under starkt gotiskt inflytande. Så erinra vissa halsringar på det närmaste om den med en gotisk runinskrift försedda guldhalsringen från Petroassa i Rumänien. Av stort intresse äro ett slags korsformiga fibulor med bred fot, som tydligen utbildats i denna trakt. Ett exemplar av denna fibulatyp har även anträffats i guvernementet Tver, vilket måhända tyder på en förbindelse under 300- och 400-talen mellan Okaområdet och Ostpreussen, varom även andra fynd tala. Dessa spännen hittas nästan uteslu-

tande i skelettgravar. Emellertid finnas på samma gravfält även brandgravar, som dock torde vara åtminstone delvis yngre.

I skelettgravarna träffas även spjutspetsar och hålkyxor av järn, nära överensstämmande med dylika i vårt land under romersk tid.

Vid övre Volga och Oka ligga ett 50-tal borgvallar lika Diakovo gorodišče och delvis innehållande föremål av samma art som Borki-gravfältet. Man frågar sig, om dessa borgvallar möjligen kunna vara minnen av strider mellan germanska och finska folkstammar, liksom borglämningarna i Götaland synas hänföra sig till de strider, som samtidigt utkämpades mellan svear och götar.

Otvivelaktigt rönte den finska befolkningen en stark påverkan av östgermansk-gotisk kultur, som i avlägsnare trakter såsom i guvernementet Vjatka ännu kan spåras i början av vikingatiden, då nya svenska inslag började göra sig om också obetydligt gällande.

Ett par ryska forskare A. I. Čerepnin och A. V. Selivanov, vilken senares datering av Okagravfälten synes mig riktig, ha framkastat den tanken, att ett krigiskt ryttarefolk, troligen av turkisk börd, tagit herraväldet över de östfinska stammarna vid den tid, då dessa gravfält anlades. Mig synes denna främmande kultur snarare vara gotisk än turkisk. Först senare gör sig den turkisk-kazariska kulturen gällande.

Till de präktigaste och dyrbaraste uttrycken för gotisk smak i Sydryssland höra ett par fynd

ur katakombgravar på Mitridatesberget vid Kertsch på Krims östspets. Minimiåldern för gravarna bestämmes genom tvänne mynt och myntavtryck i guldbleck för Constantius II (337—61) och Valentinianus III (425—55). Två silverfat bära inskriften D. N. CONSTANTI AVGVSTI VOT XX. samt Constantius II:s bild. Bland övriga föremål märkes ett svärdshandtag med beläggning av guld och i celler infattade granater, flera sköldbucklor av bikupsliknande form med smal, cylindrisk hals, ett par av förgyllt silver, ett par silverkannor, gulddiadem, söljor och remändbeslag av silver med granatinläggning, öppna armringar med ändarna i form av djurhuvuden, en s. k. cikadfibula med granat- och filigranutsmyckning samt två med guldbleck och infattade granater prydda silverspännen med halvrund huvudskiva och rombisk fot.

Den för folkvandringstidens guldsmedskonst särskilt i Västeuropa, i någon mån även i Norden (särskilt på Gottland) karakteristiska inläggningen av granater i guld, har av flera tecken att döma sitt närmaste ursprung hos de halvorientaliserade grekiska konsthantverkarne på Krim, vilka arbetade för germanerna liksom de en gång arbetat för de skytiska furstarna. Det gotiska svärdet från Kertsch visar i dekorationen nära överensstämmelse med svärd från Rhentrakten (Flonheim), Frankrike och Belgien. Även cikadfibulorna spredo sig väster ut. Ytterligare några guld- och granatsmyckade fibulor med halvrund huvudskiva äro funna i Ryssland, därav en så

långt norr ut som i Černigov. Ett par ha anträffats i Chersonnes; ytterligare ett par med dubbla spiraler på baksidan, vilkas ändar förbundits, äro funna i Kertsch och förvaras i Warschau.

Mitt emot Kertsch, på Tamanhalvön och söder därom, där eudusianer och tetraxitiska goter voro bosatta, ha talrika gravfynd gjorts av gotisk karaktär. Ett gravfält vid Borisovo söder om Anapa, har lämnat ett slags armborstfibulor, som synas tillhöra 300-talet samt därjämte söljor och beslag m. m. från detta och de 2 följande århundradena. Senare gör sig på samma gravfält ett kazariskt inflytande gällande liksom vid Souk Su på Krim.

Sannolikt germanskt är även ett gravfält vid Rutča i Kaukasus, där man funnit stora bågfibulor, klädda med guldbleck och prydda med inlagda stenar eller glas samt fibulor i fågelform eller prydda med fågelhuvuden. Över huvud är fågelhuvudet ett vanligt motiv inom den gotiska konsten, liksom den tidigare var det inom skytiska. När man söker efter ursprunget till det gotiska fågelhuvudet, kommer man otvivelaktigt att tänka på det skytiska, och då ligger det antagandet nära till hands, att goterna i Sydryssland upptagit det gamla motivet från skytiska föremål, som de vid gravplundringar funnit i de guldrika skytiska furstekurganerna.

Vissa genombrutna beslag av silver eller brons, prydda med genombrutna halvmånar, kilar och runda punkter, äro anträffade i de gotiska gra-

varna vid Gursuf på Krim. De äro vanliga i Kaukasus i samband med föremål, som kunna förmodas vara påverkade av germansk smak och anträffade på olika håll i Sydryssland. Mot norr ha de hittats i guvernementen Rjasan och Vladimir, och ur dem utvecklade sena former äro anträffade ända uppe i Vjatka och Perm. De anträffas just i de trakter, dit kazarkultur senare sträckte sitt inflytande. Dessa föremål erbjuda ett intressant problem, i det att det gäller att utröna, vad som hos dem är germanskt, kazariskt eller till äventyrs bysantinskt.

Den gotiska expansionen i Sydryssland blev av stor betydelse för hela den germanska världen och särskilt för Norden. Riksantikvarien Salin har uppvisat, huru från Svarta havskusten en kulturström, ja kanske en folkström, under 200- och 300-talen spred sig norrut över Schlesien, Posen, Brandenburg, Mecklenburg, Schlesvig-Holstein, de danska öarna och Sydsverige, och huru en annan ström senare utgöt sig över Västeuropa. Till Norden bragte denna strömning ädla metaller, smycken och nya redskapsformer, nya arbetstekniker och måhända viktigast av allt, vår äldsta skrift, den 24-typiga runraden, det s. k. äldre runalfabetet, som vi möta i diverse inskrifter och i sin helhet på den berömda Vadstenabrakteaten och den gottländska Kylverstenen. Från de goter och heruler, som genom hunnernas påträngande nödgades lämna sina boplatser i Sydryssland och efter hunnerväldets upplösning för någon tid slogo sig ned i Ungarn, synas de

romersk-bysantinska guldsolidi härstamma, som i mängd hittats på Öland och Gotland. På den förra ön kan man iakttaga, huru guldsolidi kommit i jorden, innan de ännu hunnit bliva mera allmänt spridda. De koncentreras kring ett fåtal punkter på ön och synas ha blivit nedlagda i jorden omkring 480. På Gotland finnas senare guldsolidi (från kejsar Anastasii regering i början av 500-talet), som alldeles saknas på Öland, och de ha fått en betydligt större spridning. På båda öarna äro anträffade sydgermanska gjutna fibulor med halvrund huvudskiva och en utsmyckning, som är egendomlig för ungerska spännen. Ön Öland visar i sin senare kulturutveckling en nära anslutning till fastlandet, Gotland går sina egna vägar. Av allt detta kunna vi draga den slutsatsen, att under de strider mellan svear och götar, som ägde rum i slutet av 400- och början av 500-talet, götarna kallat till hjälp sina till södern utvandrade släktingar. En grupp av dessa ha anlänt till Öland omkring 480 men snart besegrats av de framryckande svearna, andra skaror ha i början av 500-talet anlänt till Gotland och där lyckats hålla fienden stången — därom vittnar den gotländska särutvecklingen. På Gotland är det även och blott där som den ursprungligen från Sydryssland stammande granatinläggningstekniken når en verklig blomstring. Däremot finna vi spridd över hela det nordgermanska området den från Sydryssland lånade tekniken med guld- eller silverbleck som bekläda bronssmyckena och ytterligare prydas med infattade stenar, eller

färgade glas. Hela denna strävan mot det koloristiska inom konsthantverket är ett nytt sydländskt eller kanske snarast orientaliskt drag.

Vi ha också all anledning att tro, att goternas intima förbindelser å ena sidan med romersk, grekisk och östlig kultur, å den andra med den skandinaviska Norden även satt spår i saga och myt och över huvud i vårt folks andliga utveckling. Den arkeologiska forskningen skall i den mån den hinner genomforska det oerhörda ryska materialet, säkerligen lägga en fast grund för vidare studier i denna riktning. Det har redan av B. Salin påvisats, att Snorres tradition om Asarnas invandring från sydost säkerligen vilar på reminiscenser från romersk och äldre folkvandringstid och att troligen även Odenkulten påverkats från samma håll.

Svenska vikingakolonier i Ryssland.

Den äldsta ryska krönikan berättar, att *rus*, en gren av de nordiska varjagerna, vid mitten av 800-talet slogo sig ned i Ryssland, i Novgorod, Bělozero, Izborsk, Polotsk, Rostov och Murom. Och många andra varjager samlades i Kiev. År 882 drog Oleg med mycket krigsfolk, varjager, slaviska och finska krigare, mot Smolensk, som intogs och besattes.

År 907 förtäljes på tal om det rysk-grekiska fredsfördraget att varjagfursten Oleg under sig hade lydfurstar i Černigov, Perejaslavl, Polotsk, Rostov, Ljubeč och andra städer till vilka tribut skulle betalas av grekerna. Višegrad är ännu en av de äldsta varjagstäderna.

Dessa tidigast omtalade varjager voro måhända svenska kolonister från Ladogatrakten men nya skaror strömmade ständigt till de svensk-ryska furstarnas hov, även från det egentliga Sverige. Svenskarna voro icke blott stridslystna legoknektar, som kommo för en tid och återvände; de voro ej heller enbart köpmän, som färdades längs de stora floderna, ned till Kaspiska och Svarta haven för att sälja och köpa varor; de grundade

otvivelaktigt verkliga kolonier, medförde hustrur från hemlandet eller gifte sig med slaviska och "finska" kvinnor och bosatte sig för all framtid i samhällen, som styrdes av deras egna hövdingar.

De städer, som krönikan omnämner såsom behärskade av varjagerna, voro stödjepunkter för handeln längs de stora floderna. De bildade både militära, ekonomiska och administrativa centra, från vilka en till en början främmande överklass utövade ett visst välde över den kringboende befolkningen. Men snart nog torde de inhemska, förnämligare elementen ha knutit intima förbindelser med nordborna, och efter en tvåspråkig övergångstid slaviserades främlingarna fullständigt.

De stora flodvägarnas viktigare lokaliteter buro på 900-talet svenska namn jämte de inhemska, såsom den byzantinske kejsaren Konstantin Porfyrogennetos berättar i sitt arbete De imperio administrando. Han uppräknar exempelvis de bekanta Dnjeprforsarnas skandinaviska namn jämte de slaviska. Den fjärde av dessa forsar hette Aeifar, på slaviska Neasit. Den motsvarar den nuvarande femte forsen Nenasytjets. Konstantin kände blott 7 forsar men även de senaste skildrarna av Dnjeprforsarna, ingenjörerna A. S. Ilovaiskij och N. I. Maksimovič äro ej eniga. Den förre räknar 9 större forsar och en mängd smärre, den senare 10 eller 11 stora och 6 små. Nenasytjets är 410 famnar (sažen) lång och har en sammanlagd höjd av 2.577 famnar. I denna fors räknas vanligen 7 fall. Det är den största och farligaste av Dnjeprforsarna med en mängd

stora stenar, som bära olika namn nu som i forntiden. Där ligga "Lysyj" och "Rjasnenjkij" "Odinets verhnij" och "Rogožanyj", "Burgart" och "Generaljskij", "Bočka" och "Groza". Så farlig har alltid färden genom dessa fall ansetts, att sjömännen intill denna dag plägat taga gemensamt avsked av varandra, innan de företaga genomfarten. Kejsar Konstantin berättar, att båtarna ofta buros härförbi, och slavarna fördes i kedjor 6,000 steg vidare längs stranden.

Denna Dnjeprfors finnes även omnämnd i runlitteraturen omkring år 1000, såsom professor Pipping i Helsingfors påpekat. Nära Slite på Gotland har man vid Pilgårds funnit en runsten, vars inskrift enligt professor Pipping lyder: "Bjärtmålad restes . . . sten av Hegbiarn och hans bröder Roþuisl, Oystain, . . , som hava rest stenar efter Ravn i söder vid Rufstain (?). De kommo vida till Aifur. Detta uppdrag gav Vifil."

Här omtalas ett Aifur, som torde vara identiskt med kejsar Konstantins Aeifar (ej farbar).

"Rufstain" har professor Pipping velat tolka som "den kluvna stenen", och denna skulle vara identisk med den "rvanyj kamenj" (kluvna stenen), som omtalas av den ryske författaren Čužbinskij såsom befintlig i Nenasytjets första fall. Emellertid framhåller professor Braun i Petrograd, att denna sten icke finnes omnämnd annorstädes, och möjligt är att den först fått sitt namn vid de kanaliseringsförsök, som påbörjades under Katarina II:s regering. Prof. Braun föreslår översättningen "stenen med hål i" och förmodar,

att Rufstain är den i forsen utskjutande klippudden Monastyrjka. På en häll omedelbart över det forsande vattnet ses här flera grunda, jättegryteliknande fördjupningar. En av dessa är alldeles cirkelrund och något djupare än de andra. Vid ett besök 1913 hade jag tillfälle att fotografera hällen (fig. 1). Liksom nordborna i hemlandet bragte offer åt älvorna i liknande fördjupningar i stenen, är det också tänkbart, att de här offrade åt forsens gudomlighet, åt "näcken", för att oskadda komma genom eller förbi den hotande faran. Av de stenar, som Hegbiarn och hans bröder skulle ha rest vid Rufstain, kunde jag ej finna något spår. Det är skada, om dessa stenar förstörts, ty måhända hade man här kunnat finna ännu en runsten förutom den enda hittills kända, som för ett 10-tal år sedan upptäcktes på ön Berezanj vid Dnjeprmynningen. Denna ö, vars namn måhända blott är en slavisk översättning av det nordiska Björkö (Berëza = björk), som vi återfinna i Mälaren, i Finska viken och längst upp i Bottniska viken, över allt som namn på viktiga stationer för vikingatidens handel, kallades av grekerna St. Aetherius' ö och synes i början ha varit en bysantinsk tullstation. Senare blev den en stödjepunkt för de nordiska köpmännen, som där plägade vila ut ett par dagar på genomresan till Konstantinopel och skaffa sig färsk proviant. I det fredsfördrag, som 944 slöts mellan greker och "ryssar", stadgades, att de senare ej skulle ha rätt att övervintra vid Dnjeprmynningen, varken vid Bělo-

brežie eller vid St. Aetherius ö. Detta visar, att de tidvis satt sig fullt fast på denna ö, där "Grani gjorde denna grav efter sin kamrat Karl", som runstenens inskrift säger. (Fig. 2.)

Krönikans sparsamma och osystematiska uppgifter om en svensk kolonisering i Ryssland kunna lyckligtvis i någon mån fullständigas genom de arkeologiska fynden.

Man skulle naturligtvis vilja föreställa sig, att vikingatidsfynden från Ruriks huvudstad Novgorod borde vara jämförelsevis talrika. Så är likväl icke fallet. Väl finnes i närheten av Novgorod vid Volchov en by, "Ruriks gorodišče", som antages ha varit Ruriks säte. Här har man påträffat ett svärd från 1000-talet, en järnyxa och lerkruksbitar från samma tid samt diverse beslag, som möjligen kunna tillskrivas skandinaver men måhända också tillhört slaver eller finnar. Helt nära Novgorod äro funna ett par s. k. ovala spännbucklor och en ringsölja från 900-talet, som däremot avgjort äro av skandinaviska typer. Men eljes har man knappast i Novgorod eller dess omedelbara närhet funnit några spår av de äldsta varjagerna. Här återstår ännu mycket att utforska. I Novgorod finnas på Sofia-sidan kulturlager, som nå minst 2 meter djupt, på Handelssidan ända till 14 meter. Systematiska utgrävningar ha aldrig företagits, vare sig inom eller utom borgområdet. I själva staden har emellertid för några år sedan anträffats ett ståtligt silverfynd, som till sin sammansättning helt överensstämmer med liknande fynd, som gjorts

i Sverige, t. ex. på Öland och Gotland. I Novgorodfyndet fanns en lång silverkedja, fäst vid ett stort runt spänne med filigranornering, pärlor och andra föremål med filigranornament samt vridna hals- och armringar. Värdefulla för tidsbestämningen voro mynten, arabiska, bysantinska anglosachsiska och tyska. Det äldsta var präglat för den abbasidiske kalifen Muktader (923), det yngsta för den engelska konungen Edvard (1042—1066). Hela skatten torde ha nedlagts i jorden strax efter 1000-talets mitt och vara ett minne av de gotländska köpmännens färder till Novgorod.

Enligt krönikan skulle Ruriks broder Sineus ha slagit sig ned i staden Bělozero vid sjön med samma namn i östligaste delen av det nuvarande Novgorod-guvernementet. I byn Rosljakovo i Bělozersk-distriktet nära floden Šeksna finnes visserligen en gravhög av 10 meters höjd, som kallas "Sineus kurgan" och blivit utgrävd för 40 år sedan, men ovisst är, om vi ej ha att göra med en lärd konstruktion i fråga om namnet, och obekant är, vad som fanns i densamma. Den nuvarande staden Bělozersk, som tidigare bar namnet Bělozero, hade under vikingatiden en föregångare, den "gamla staden", som låg 16 kilometer i östnordöstlig riktning på båda sidor om floden Šeksnas utflöde. Den nuvarande byn heter Krochino. En höjd utmärker den gamla borgplatsen, men inga andra spår av befästningar synas. Platsen låg utmärkt till vid den stora handelsväg, som förenade Ladoga med Volga

genom Svir, Onega, Vytegra, Kovža, Bělozero och Šeksna. Dess innehavare behärskade denna handel och kunde skydda densamma.

Omkring 25 mil från staden Pskov och 1 mil söder om Peipussjön ligger den lilla staden Izborsk, som enligt krönikan, tilldelades Ruriks broder Truvor. I dess närhet undersökte den ryske arkeologen K. J. Lindemann år 1912 några gravhögar och påträffade därvid ett högst märkligt svärd, som torde böra sättas i förbindelse med de invandrade nordborna. Fästet är emellertid sirat med för dem ovanliga växtornament, och knoppen prydes med ett människoansikte. Ett liknande svärd är funnet vid Paddas nära Wesenburg i Estland, och ett par svärd från östra Finland erinra även om svärdet från Izborsk. Då samma slags ornament jämväl återfinnas på en del knivskaft från Petersburgsguvernementet, kunna vi draga den slutsatsen, att åtminstone Izborsksvärdets fäste tillverkats i trakterna kring Finska viken av en hantverkare, som haft med de inflyttade rus-varjagerna att göra och nyttjat österländska mönster. Ty växtornamenten i dessa nejder synas i sista hand stamma från bysantinska och persiska förebilder.

Polotsk vid Düna, nordbornas Palteskja, spelade uppenbarligen en betydande roll under vikingatiden. Rurik säges ha tilldelat staden åt en av sina män, och år 980 satt där en hövding med det svenska namnet Ragnvald (Rogvolod), "kommen över havet". Han ägde en dotter Rognjeda, som furst Wladimir i Kiew önskade

äkta; då fadern vägrade blev han överfallen med krig och dödad. Wladimir gifte sig med hans dotter och skänkte sedermera sin och hennes son Izjaslav Polotsk som eget furstendöme.

I Polotsk ha visserligen hittats arabiska mynt från vikingatiden, som tyda på vidsträckt handel, men inga föremål av skandinaviskt ursprung. Sådana ha likväl anträffats inom guvernementet Vitebsks gränser, nämligen svärd och spännen från gravfältet vid Liutsin. Men det gäller här blott enstaka föremål, som ej bevisa någon kolonisering.

Dünafloden utgjorde den ena av de två stora vattenvägar, som från Östersjön förde till Dnjepr och längs denna till Kiev och Miklagård. Den andra vägen gick från Ladoga längs Volchov, passerade Ilmensjön och följde därefter Lovat, Usviat, Kasplia samt nådde efter omlastning eller transport av båtarna fram till Dnjepr ett stycke väster om Smolensk. Den sista vägsträckan var gemensam för resande från norr eller väster, från Novgorod eller Polotsk. Ingenting var då naturligare, än att varjagerna skulle sätta sig i besittning av den viktiga knutpunkt, som Smolensk eller dess föregångare bildade.

Smolensk var de slaviska krivičernas huvudstad, men kanhända ursprungligen blott en avläggare av Polotsk. Den nuvarande staden Smolensk torde knappast gå längre tillbaka än till 1000-talet. Omkring 9 km. väster om S. vid Dnjepr låg dess föregångare vid den nuvarande byn Gnězdovo.

På norra sidan om den slingrande Dnjepr ligger själva byn. Mellan byn och floden stryker järnvägen från Smolensk till Vitebsk fram, och c:a 500 meter norr om byn går den breda landsväg, som förenar samma städer. Omedelbart öster om byn rinner en bäck Svinka mot söder och utfaller i Dnjepr. Genom denna bäck delas det väldiga gravfältet, som utbreder sig mot norr, öster och väster, i 2 delar, av vilka den östra är mera skogbevuxen. Sydöst om byn, genomskuren av järnvägen och mot väster begränsad av den lilla Svinka, ligger en ståtlig "gorodišče", lämningarna av en jordborg, som på 900-talet var säte för en varjaghövding och under 1500- och 1600-talen sommarnöje för de romersk-katolska biskoparna i Smolensk. Gravfältet är omkring 4 km. långt och begränsas i väster av en parallellt med Svinka flytande å, som bär namnet Oljša. I den vinkel, som denna å bildar med Dnjepr, ses lämningarna av ytterligare en gorodišče (fig. 3, karta).

Man har räknat minst 3,000 gravhögar vid Gnězdovo, flertalet av samma storlek som på Björkö i Mälaren, men i några fall betydligt större. Åtskilliga 100-tal av dessa ha under årens lopp plundrats av bönderna, men mellan 700 och 800 torde ha blivit vetenskapligt undersökta.

Högarna äro uppkastade av sand, stundom med någon blandning av ditlagda stenar. De döda ha genomgående blivit brända på bål, som, när högen är av större dimensioner, ofta haft sin

plats i densamma. Detta framgår av det vidsträckta brandlager, bestående av tjocka, kolade stockar, som iakttagits i en del högar. De brända benen nedlades i ett enkelt lerkärl; stundom fördelades benen på två kärl, eller en del ben ströddes utanför. Man har också trott sig kunnat iakttaga, att en kvinna bränts samtidigt med en man, och att bägges ben blandats. Detta var fallet i en av de största högarna, som mätte 9 meter i höjd och 103 meter i omkrets. I denna hittades pärlor och prydnader till en kvinnlig huvudbonad jämte sköld, svärd, spjut, en konisk hjälm, en tallrik av persiskt ursprung med den målade bilden av en vingad drake (måhända av en "hippokamp"), en ringbrynja, smälta guld- och silverprydnader och trådar till dräkter av samma metaller, ett arabiskt silvermynt från år 903, vidare en mängd beslag och söljor m. m. av brons och silver, kam, tärningar och handtag av ben, en slipsten, en järnkniv, 30 à 40 nitar och spikar av järn. I högen låg bredvid hjälmen skelettet av ett ungt får. I omedelbar förbindelse med denna hög låg en mindre, troligen uppkastad vid samma tillfälle. I denna hittades ett helt hästskelett, något anbränt, flera brända småsaker av brons och glas från bålet samt en arabisk dirhem, präglad år 913. Hästar och hästben hittades även i andra högar, likaså skelett av småväxta hundar och av fåglar.

Vi se här en påfallande överensstämmelse med gravskicket i många skandinaviska högar. Att den

döde stundom förbrändes med sitt fartyg alldeles som i Norden synes framgå av innehållet i en annan hög av nära 3 meters höjd och 37 meters genomskärning. Icke mindre än 234 nitnaglar av järn hittades i brandlagret, säkerligen ursprungligen använda för att hopfästa ett fartygs plankor. Fyra lerkärl innehöllo brända ben av en människa, får, häst och fågel. I en järngryta lågo huvud och fötter av en bock. Rester av ett träämbare, sammanhållet av järnband, hittades även, vidare pärlor av flera slag, åtta s. k. torshammare av järn, uppträdda på en järnring, fyra stora ovala spännbucklor av en typ från tiden omkring år 1000, ett litet runt, förgyllt bronsspänne, fragment av ett silverspänne, en mängd guldtrådar, tillhörande ett broderat tyg, fragment av silverfiligran, söljor och beslag till bälten, nämligen fyra bronssöljor med skandinavisk djurornamentik, tre "märlor" med stående djurfigurer, en mängd beslag med djurornament och några med växtmotiv, bitar av färgat glas, överdelen av ett präktigt benhandtag med skandinaviska bandornament, en fragmentarisk benkam, 3 sfäriska vikter av järn med bronsbeklädnad samt en del järnföremål, däribland en kniv. Nära det stora brandlagret funnos stora ben av häst, ko, svin och get. I brandlagrets nordöstra del påträffades ytterligare ett par spännen, lämningar av en halsring, silverfragment och ett lerkärl med brända ben. Här stod också den förut omnämnda järnkitteln. Ovanför denna låg ett kort järnsvärd, prytt med ett hjälm-

smyckat människoansikte av silver på övergången mellan fäste och klinga.

I denna hög synes en man och en eller flera kvinnor ha blivit begravna, troligen samtidigt. Man erinrar sig härvid araben Ibn Fadhlans kända berättelse om den "ryske" (= svenske) hövdingens begravning vid Bolgar nära Volga, där han brändes i sitt skepp tillsammans med en slavinna.

Det stora flertalet av de föremål, som påträffats i de mera betydande högarna, bär en avgjort skandinavisk prägel och kan gälla som dels importerade, dels tillverkade på platsen av nordiska hantverkare. Hit höra de ovala spännbucklorna (minst 26 exemplar), likarmade, klöverbladsformade och runda spännen, en del ringformiga spännen, de tveeggade svärden, svärdsdoppskorna, sköldbucklorna, spjutspetsarna, järnhalsringarna med torshammare och en mängd rembeslag av brons. En del enklare föremål, såsom benkammar och eldstål, voro säkert gemensamma för nordborna och den slaviska befolkningen. Några få föremål äro av bysantinskt ursprung, ett par halvmånformiga silverprydnader härstamma från Kievområdet eller trakterna väster om denna stad. En mängd rembeslag äro av östligt ursprung, troligen tillverkade i de bortre Volgatrakterna men med en ornamentik, som byggts upp på persiska motiv. Alla dessa främmande föremål påträffas även i svenska vikingatidsgravar. De ha nämligen importerats hit i stor myckenhet. Märkligast av importgodset ur gravarna vid Gnězdovo äro en bronslampa,

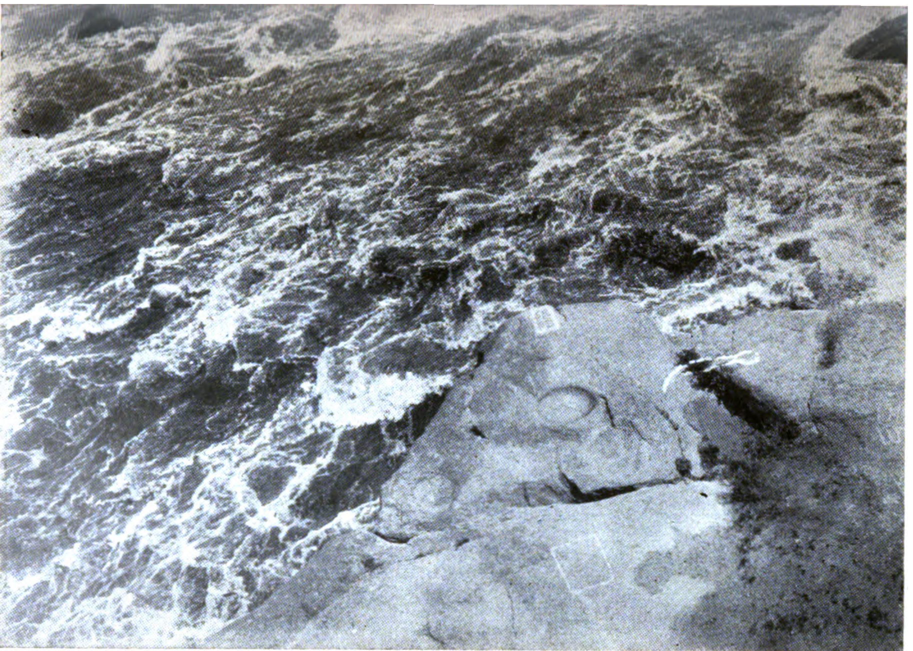

Fig. 1. "Rufstain" vid Nenasytjetsfallet.

Fig. 2. Runstenen på Berezanj.

Fig. 3. Karta över Gnězdovo-gravfältet.

Fig. 5. Vikinga-svärd från Gluchovo.

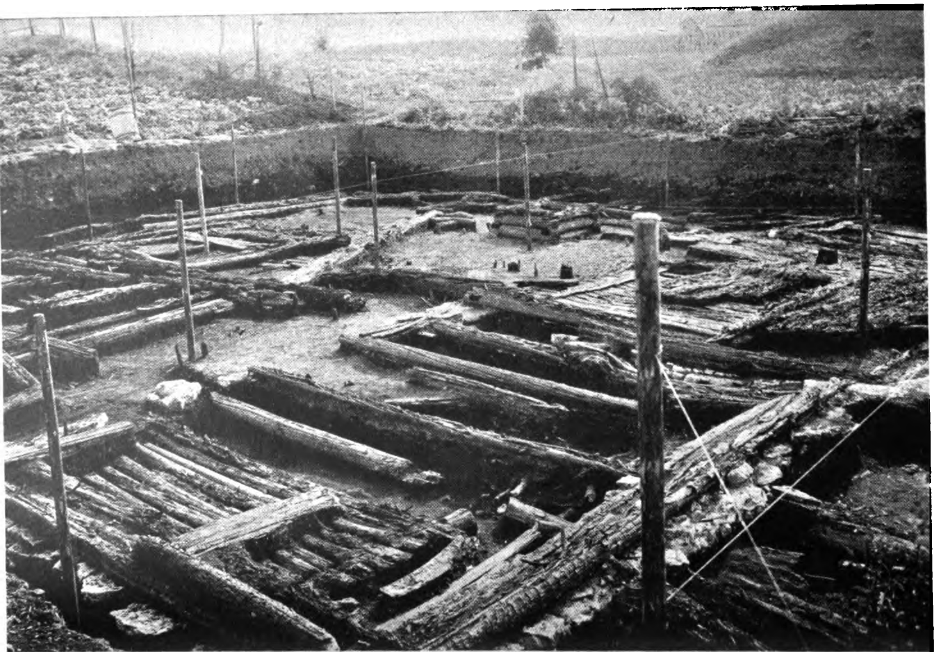

Fig. 6. Bondgård från vikingatiden vid Staraja Ladoga.

Fig. 7. Gravfynd från Ladogatrakten.

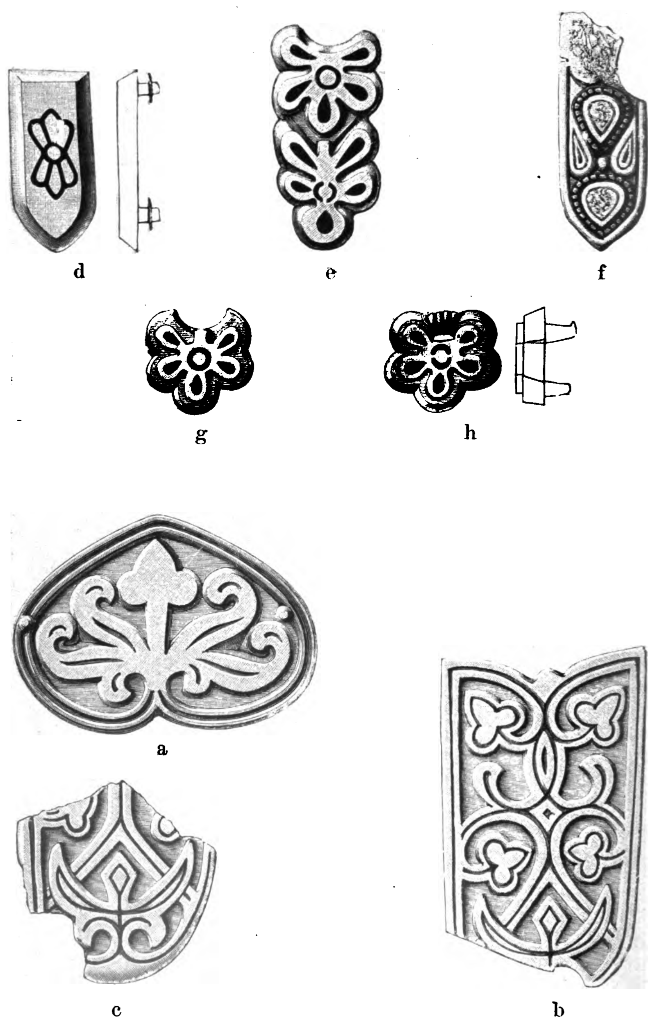

Fig. 8 a—h. Gravfynd från Jaroslavl.

formad som ett kvinnohuvud, den förut omnämnda fajanstallriken med vingad drake, en liten målad cylindrisk, glaserad lerkopp med öra samt fragment av ännu en fajansartad, målad tallrik. Dessa föremål torde väl få tillskrivas persiskt ursprung. Den lilla koppen erinrar om en rund glaserad kopp med liknande öra, som för en del år sedan påträffades i en 900-tals grav vid Hemse på Gotland. Om den senares härkomst ha olika åsikter uttalats. Man har hållit den för persisk, men då en i hög grad liknande pjäs även är funnen i Kina, är det möjligt, att denna vår äldsta fajanskopp härstammar från detta land.

Med undantag av några bysantinska mynt finnes knappast något föremål i gravarna vid Gnězdovo, som kan dateras tidigare än till 800-talets slut och 900-talets början. Först nu öppnas Dnjeprhandeln på allvar, och Gnězdovo — det första Śmolensk — blir en stödjepunkt för densamma. Men denna handel torde även under 900-talet ej ha sträckt sig alltför långt söderut och ej ha spelat samma roll för Gnězdovo som den samtida Volgahandeln. Detta framgår av fornsakerna. Föremålen av bysantiskt ursprung äro mycket få, under det att österländskt importgods från 900-talet är rätt vanligt. Däremot saknas de östliga (kazariska) beslagen från 800-talet (c:a 800—875), som hittats på Björkö i Mälaren, i Finland, i östra och sydöstra Ryssland, men som i norra, mellersta och västra Ryssland fullständigt fela.

De ovala spännbucklorna äro smycken, som buros av nordiska kvinnor. Vi kunna alltså antaga, att sådana funnos vid Gnězdovo. Huru stor den rent skandinaviska befolkningen här var, är svårt att avgöra. Troligen utgjorde den en överklass, vars gravar äro rikt utstyrda, under det att flertalet av de undersökta gravarna visat sig fattiga eller utan fornsaker och sannolikt tillhöra den slaviska befolkningen.

I början av 1000-talet synes Gnězdovo ha övergivits. Detta framgår även av bristen på västerländska mynt därstädes. Ett enda anglosachsiskt mynt, som väl torde vara av tidigt datum, har funnits i en stor silverskatt, som 1868 påträffades vid järnvägsanläggning inom borgen vid Svinka. De övriga tillvaratagna mynten voro 5 obestämda arabiska dirhemer, 3 sasanidiska mynt från 500-talet, ett ommajadiskt från 737—738, 8 samanidiska från 908—953, ett hinduiskt och ett bysantinskt för Konstantin och Irene. Av skandinaviskt ursprung voro ett par ovala spännbucklor från början av 900-talet, lämningar av ett svärd och 18 runda hängsmycken av silver med djurornamentik. Även andra föremål torde härstamma från Sverige. Från södra och östra Ryssland förskrevo sig däremot en mängd hals- och armringar av silver samt diverse hängsmycken av samma metall. Hela denna skatt överensstämmer till sin sammansättning med liknande skattfynd från 900-talets och det begynnande 1000-talets Sverige, exempelvis från Vårby i Huddinge socken, Södermanland, och Torsta i

Tuna socken, Helsingland. Vi ha skäl att anse Gnězdovoskatten, som samlad av en svensk viking — köpman och krigare på samma gång —, som haft sin bostad i Gnězdovo.

Den gamla borglämningens östra vall undersöktes 1901 av revisorn Sergjejev. Den var uppkastad av sand, upptill täckt av ett 1 aršin (72 cm.) tjockt jordlager. Höjden uppgick till över 2 meter, bredden nedtill till 20 meter och upptill till 4 à 5 meter. Intressantast var emellertid, att denna sandvall invändigt ägde som stöd en yttre "stenmur" av 1 meters höjd och över 1.5 meters tjocklek samt innanför den en "vägg" av liggande bjälkar, mätande 4 meter i bredd. Denna synes, av beskrivningen att döma, ha varit förkolnad, och undersökaren kunde ej avgöra, om sten- och bjälkmurarna voro samtida eller om den ena föregått den andra i tiden. De lösa fynden syntes ge vid handen, att vallen förskrev sig från 900-talet liksom gravfältet.

Vid Gnězdovo finnes liksom på Björkö-Birka i Mälaren en borg och ett gravfält — vad som ännu saknas, är den "Svarta jorden", platsen, där invånarna hade sina bostäder. Måhända låg den just där byn nu ligger; djupgrävningar skulle säkert ge ett tillfredsställande resultat.

Vid Děsna, en biflod till Dnjepr, som utmynnar strax ovanför Kiev, ligger staden Černigov i de gamla sěverjanernas land. Att staden går tillbaka till 800-talet torde vara säkert, men eljes vet man intet om dess ålder. I själva staden invid Jelets-Uspenskijkyrkan ligga två stora grav-

högar, "Čornaia Mogila" och "Gulbišče", om vilka traditionen berättar, att däri vila furst Čornyj, efter vilken staden fått sitt namn, och hans dotter Čorna. Dessa högar ha båda blivit undersökta av professor D. J. Samokvasov, som uppvisat, att de härstamma från 900-talet. I "Čornaia Mogila" hittades ett par tveeggade svärd av skandinavisk typ jämte ett par bysantinska guldmynt från 800-talet och mitten av 900-talet samt två präktiga dryckeshorn av uroxe, smyckade med rikt ornerade silverbeslag i orientalisk stil, troligen förfärdigade i det mellersta Djnepr-området av österländska guldsmeder. I "Gulbišče" fanns ett arabiskt mynt från 800-talets slut, en hjälm, en ringbrynja samt utom andra föremål ett svärd med doppsko av skandinavisk typ. Jag tror, att man här kan sluta till de dödes nationalitet snarare efter svärden än efter medföljande prydnader.

I den centralaste och högsta delen av Kiev har man förutom stora skattfynd upprepade gånger stött på skandinaviska gravar. Ett par gånger har man jämte ett mansskelett funnit skelett av häst och hund. De nedlagda föremålen utgöras av skandinaviska svärd, yxor, spjutspetsar, spelbrickor av glas och tärningar av ben, liknande dem man funnit i gravar på Björkö, dessutom diverse beslag av silver med rik, östlig växtornamentik samt samanidiska 900-talsmynt. Även kvinnogravar med ovala spännbucklor, glaspärlor och små silverkors av typer, som jämväl hittats på Björkö, äro kända från Kiev (fig. 4). Nordiska vikingasvärd äro också funna annor-

städes inom guvernementet Kievs gränser, såsom vid Gluchovo i distriktet Berdičev, nära Volhyniens gräns (fig. 5). Karakteristiskt för åtskilliga av de nordiska svärden i Sydryssland är, att under det knappen och hjalten äro ornerade i skandinavisk stil, brons- eller silverhandtagen äro prydda med orientaliska växtornament. Dessa handtag ha säkerligen tillkommit senare och ersatt enklare sådana av trä eller horn, som ej längre passade de praktälskande varjagerna.

Om vi från Sydryssland vända åter mot norr, så finna vi 12 verst söder om Ladoga vid floden Volchovs vänstra strand lämningarna av en stad, som av de gamla skandinaverna kallades Aldeigjuborg och nu nämnes Staraja Ladoga. Här skall Rurik först ha härskat åren 862—65; det omtalas i Heimskringla, att staden i slutet av 900-talet blev intagen av Eirikr Jarl. När Olof Skötkonungs dotter Ingegärd år 1019 gifte sig med den ryske storfursten Jaroslav, fick hon Aldeigjuborg som hemgift och anförtrodde stadens förvaltning åt Ragnvald Jarl Ulfsson. Flera norrmän, såsom Einar Tambarskelfir, Magnus den gode och Harald Hårdråde besökte staden under sina färder till eller från det ryska storfurstehovet. Kring staden, som ursprungligen omgivits av en träpalissad, lät Vladimir Monomach år 1114 bygga en stenmur, och därinnanför uppfördes en ståtlig stenkyrka till sankt Georgs ära. Ännu i dag ses i den förfallna kyrkan vackra målningar från 1100-talet.

Rätt omfattande grävningar ha anställts vid

Staraja Ladoga av general Brandenburg och museitjänstemannen Rěpnikov. Den senare har därvid haft turen att påträffa lämningar av vad han anser vara en varjagisk gård från vikingatiden (fig. 6). Tre hus och en brunn av knuttimrade stockar kunna ännu iakttagas, och av lösa fynd ha hittats väl bevarade träföremål, såsom en båge och en skovel, vidare keramik och metallföremål, däribland en liten järnyxa med bronsskoning, som genom sin utsirning med ett lejon i relief förråder orientaliskt ursprung. Tyvärr äro dessa fynd ännu ej publicerade.

Sydöst om Ladoga vid floderna Sias, Voronega, Paša och Ojat har general Brandenburg åren 1878—84 omsorgsfullt undersökt åtskilligt över 100 gravhögar. Dessa ligga längs flodernas lopp men upphöra några kilometer från deras mynningar. Även dessa högar härröra från vikingatiden, och fynden ha här visat spår av en bosättning äldre än annorstädes i Ryssland, nämligen redan under förra hälften av 800-talet. Gravhögarna söder om Ladoga växla i allmänhet i höjd mellan 1 och $2\frac{1}{2}$ meter. Jordandet av liken obrända var här nästan vanligare än likbränning. Om liken brändes, skedde detta vanligen å ett bål utanför gravhögen, och de brända benen placerades i högen något ovanför flata marken, sällan i en lerkruka (vid Volchov) men stundom täckta av bark eller näver. Mycket ofta anträffas brända djurben blandade med de mänskliga, mest av häst och björn, men även av hund, ko, katt, räv, hare och fågel. I en barn-

grav hittades en ormkota och fågelben. I skelettgravarna ha blott funnits hundben jämte de mänskliga skeletten.

Gravarnas datering underlättas av myntfynden. I brandgravarna ha blott 4 mynt anträffats, vilket kan bero på förstörelse å bålet, i skelettgravarna däremot 47. De förra äro tre arabiska abbasidmynt och ett samanidmynt, alla jämförelsevis tidiga. Av de övriga äro 10 arabiska, ett bysantinskt, 1 böhmiskt, 4 anglosachsiska, resten tyska. De tillhöra 900- och 1000-talen.

I regeln förskriva sig också gravarna från samma århundraden, men i en hög vid floden Paša (n:o 95) funnos jämte brända ben och en del andra föremål två ovala spännbucklor, som måste dateras till förra hälften av 800-talet. Man kan naturligtvis tänka sig, att de burits av en mycket gammal kvinna, som fått dem i sin ungdom, så mycket mera, som i ett annat brandlager i samma hög påträffats ett par abbasidmynt från 900-talet. Men de kunna möjligen också antyda, att koloniseringen vid Pašafloden börjat tidigare än annorstädes i Ryssland.

De karakteristiska nordiska föremålen — de runda, ovala, klöverbladsformiga, ringformiga och likarmade spännena samt svärd, sköldbucklor och spjutspetsar — äro i flertalet fall funna i brandgravar vid floden Paša. Högarna utmärka sig genom sin relativa storlek; de nå en höjd från 1.5 till 3 meter. Skandinaviska föremål i skelettgravar äro mera sällsynta, och så är även fallet med nordbornas gravar vid Siass och Voronega.

Tämligen typiskt är det gravinnehåll, som återges å fig. 7. Det härrör från hög 89, som låg på högra stranden av Pašafloden nedanför byn Kirillina. Här funnos 2 skelettgravar, och i den undre, som befann sig i högens mitt, c:a 1.20 m. under toppen, lågo jämte ett multnat skelett — måhända ursprungligen 2 av både man och kvinna — ett par ovala spännbucklor och ett runt, sköldformigt spänne av brons, en järnkniv, sölja och beslag till ett bälte samt ett par armringar av brons, en mängd pärlor av glasfluss och kvartsit, ett stenbryne, en sköldbuckla, en yxa, en spjutspets, en pilspets, ett ringspänne, ett litet lås och ett par vikter, en bronskedja m. m.

Det är uppenbarligen en mans och en kvinnas tillhörigheter, som här anträffats jämte varandra. Dylika gravar äro häller icke obekanta på Björkö i Mälaren. Men närmast är man hågad att jämföra skelettgravarna vid Ladoga med sådana från Norrland, särskilt i Gestrikland och Jämtland. Brandgravarna erbjuda å sin sida stor likhet med sådana från Uppland, t. ex. vid Karby i Vendels socken.

Även en båtbegravning har man påträffat vid Pašafloden. I högen n:r 19 nära byn Ust-Rybižno fann man i en hög ett 100-tal järnnitar, anbragta i nordsydlig riktning på ett område av 10 meters längd, 4 meters bredd och 1.5 meters djup. Inga trärester iakttogos, men det torde ej råda något tvivel om, att nitarna tjänat till hopfästandet av plankorna i en båt, vars virke

multnat bort, alldeles som fallet var i de många båtgravarna vid Vendels kyrka. I själva båten gjordes inga fynd, men vid dess sida anträffades en hög brända ben, ett svärd, en spjutspets, knivar, lås och vikter, en yxa, bryne, ett ämbar med bronsband, ett dryckeshorn, ett silverspänne, en gryta och en stekpanna av järn m. m., allt föremål, som ofta hittats i svenska och norska vikingatidsgravar.

De skandinaviska föremålen äro icke allenarådande i gravarna vid Ladogas tillflöden. Även orientaliska importerade saker förekomma, särskilt bältebeslag, och bland kvinnosmyckena äro åtskilliga av finskt ursprung. Även här torde det ha gått så, att de inflyttade svenskarna småningom äktat finska kvinnor för att slutligen frampå 1000-talet helt uppgå i den inhemska befolkningen, som då började kristnas och kanske även slaviseras. Man finner vid Paša och Voronega skelettgravar från 1000-talet med finska föremål och kristna kors sida vid sida med skandinaviska gravhögar, innehållande brända ben och härrörande från 1000-talets början. I högar med huvudsakligen skandinaviskt inventar saknas korsen.

Gravfynd av samma art som vid Pašafloden ha även gjorts vid Svirs andra biflod Ojat och vid själva Svir. Då sjön Onegas vattenyta ligger 200 ryska fot högre än Ladogas, blir följden ett antal forsar, belägna i närheten av Lodeinoje Polje. Fordom utgjorde dessa ett mera betydande hinder för sjöfarten än nu, och här liksom vid Dnjepr- och Volchovforsarna måste de

varjagiska köpmännen söka hjälp av "forskarlar", bosatta vid stranden, eller själva släpa sina båtar förbi fallen. Just i närheten av dessa forsar har man i gravhögarna funnit svärd och yxor av skandinaviska typer.

Otvivelaktigt spelade flodvägen Neva-Svir-Vytegra-Šeksna en stor roll för de vikingar, som sökte sig ned utefter Volga till Kaspiska havet redan i början av 800-talet. I guvernementen Jaroslavl och Vladimir lärde de känna en natur, som erinrade om Mälardalens, ehuru ännu bördigare. Här funnos många förutsättningar för en framgångsrik kolonisering, en fruktbar jord, pälsverk i skogarna och härliga samfärdselleder i Volga och dess bifloder.

Varjagerna försummade ej heller tillfället. Både norr och söder om staden Jaroslav finnas vidsträckta gravfält, som förråda en skandinavisk bosättning, — i vilken utsträckning är ännu icke utrett. Omkring 1000 gravhögar äro belägna vid byn Bolšoje Timirjovo, söder om Jaroslav. De obetydliga grävningarna därstädes ha lämnat typiska skandinaviska ovala spännbucklor.

Sju kilometer norr om Jaroslavl ligger en by Michailovskoje med ett gravfält av ursprungligen c:a 250 högar. Av dem har ett 90-tal undersökts. Själv hade jag tillfälle att sommaren 1913 utgräva 18 av dem, dock ej synnerligen rika på innehåll. De voro alla uppkastade av sand och bevuxna med vackra björkar.

I nio högar funnos skelett, i fem brända människoben, i de övriga voro inga ben alls be-

varade. Skelettgravarnas botten täcktes av ett lager genombrända små stenar, som tydde på, att en eld varit upptänd, innan kroppen nedlades. I varje skelettgrav låg en kniv och stundom lerkärlsfragment och brynen. Brandgravarna voro rikare på föremål, som liknade dem från Gnězdovo. I en brandgrav funnos tre järnbroddar för skodon, 3 rembeslag av brons, prydda med palmetter o. d. (fig. 8) några kambitar och en bronsbeklädd järnvikt. En annan brandgrav innehöll utom de brända benen och lerkärlsbitar 54 rembeslag av brons (fig. 8), några andra beslag, en ring och 3 knappar av brons, en ringformad silvertråd och några järnfragment, troligen en pilspets. Rembeslagen voro av den orientaliska 900-talstyp, som vi så ofta finna även i Sverige, järnbroddarna och kambitarna överensstämde med svenska former. Den förra av dessa gravar låg i en hög av 9 meters diameter och 1.10 meters höjd. Den var dock uppkastad på en naturlig 50 cm. hög kulle. Själva den översta ytan mätte 4 × 4,5 m. i diameter. Ett par dm. under ytan påträffades ett kranium av ko, och 50 cm. under toppen samt 1 meter från centrum låg i sanden ett lager av $^1/_2$ meters diameter och 10—15 cms tjocklek med brända människoben. Bland dessa funnos de nämnda fornsakerna.

Det är tydligt, att liket här bränts på ett bål utanför högen och att blott själva benresterna jämte prydnader och dylikt hopsamlats för att nedläggas i graven. Det eljes ofta förekommande kollagret saknades.

Den andra högen mätte blott 6.40 meter i diameter och 43 cm. i höjd. Det var normalstorleken för de undersökta högarna.

Tidigare har ett 70-tal högar på denna plats undersökts av arkeologerna Gorodtsov och Tichomirov. Dessa ha haft turen att hitta ett antal ovala spännbucklor, ringspännen och runda spännen med nordisk djur- och bandornamentik, 4 svärd med präktiga fästen av nordisk typ, kammar, broddar, vågar och vikter, talrika rembeslag med skandinaviska djurornament, sköldbeslag, pärlor av karneol och bergkristall, bjällror, söljor, järnknivar, yxor, saxar och nycklar, arabiska mynt samt lerskulpturer. Bland de senare märkas primitivt formade händer, som man funnit motstycken till på andra ställen i Ryssland, där svenskar ligga begravna, men däremot ej i Sverige.

I närheten av staden Rostov i Jaroslavlguvernementet och av städerna Murom, Suzdal och Perejaslavl i guvernementet Vladimir ha stora gravfält med många tusen högar blivit undersökta efter 1850 av greve Uvarov och P. S. Saveliev. Tyvärr ha dessa utgrävningar skötts på ett efter nutida fordringar föga tillfredsställande sätt, och man vet alls icke, vad som funnits i varje särskild grav. Emellertid äro talrika föremål funna av samma skandinaviska typer, som ovan omtalats. Även mera egenartade föremål, prydda med nordisk djurornamentik men hittills ej funna i Skandinavien äro påträffade. Vi kunna härav dra den sannolika slutsatsen, att nordiska hantverkare arbetade själv-

ständigt i de svenska "kolonierna". Om den svenska befolkningens storlek i dessa trakter är det ej möjligt att yttra sig, men förmodligen utgjorde den även här ett överklasskikt bland den finska och slaviska befolkningen.

Ända bort i guvernementet Kazan har man vid Bělimer eller Bolymeri i distriktet Spassk invid en liten biflod till Volga funnit en gravhög med ett vidsträckt brandlager, vid vars sida lågo ett skandinaviskt svärd, ett eldstål, silverbeslag m. m. Denna plats befinner sig nära staden Bolgar, där handeln mellan de nordiska vikingarna och de arabiska köpmännen från Västturkestan var koncentrerad under 900-talet. Graven kan förskriva sig från de helt eller halvt svenska köpmän, som här under en del av året slogo upp sina bodar för att bortbyta sina pälsverk, sitt vax och sina slavinnor mot Österns silver och kostbara tyger.

Enstaka svenska föremål från vikingatiden ha funnits på många ställen i Ryssland, t. o. m. så långt söderut som i trakten av Saratov, vid Don och på Krim, men de kunna ju vara blotta handelsvaror eller minnen av tillfälliga besökare. Utom vid de stora ryska floderna anlade svenskarna också kolonier vid Östersjökusten, i Kurland och Livland samt på öarna Dagö och Ösel. Särskilt rikt på svärd och spjutspetsar, vilkas hålkar smyckats med djurfigurer i runstenarnas stil, har gravfältet vid Treiden-Putel i Livland visat sig vara. Antingen får man antaga, att en skara nordbor, antagligen gotlänningar, slagit

sig ned på denna plats, eller också måste just de på Gotland producerade vapnen ha varit synnerligen eftersökta av den inhemska befolkningen. Emellertid är jag mera böjd för att antaga det förra alternativet. Det stämmer väl överens med de historiska underrättelserna om ett svenskt välde i Kurland—Livland, som synes gå tillbaka till 700-talet, och fynden av kvinnosmycken alltifrån 700-talets slut och inpå 1000-talet visa i samma riktning.

Den svenska bosättningen i Ryssland synes av det arkeologiska materialet att döma ha börjat omkring år 800 i Östersjöprovinserna. Möjligt är, att redan under 800-talets förra hälft en första bosättning ägde rum vid Pašafloden sydöst om Ladoga. Emellertid torde den egentliga koloniseringen på allvar tagit sin början först omkring 900, möjligen något före denna tidpunkt. Och under 900-talet blomstrade den mäktigt upp både vid Volga och Dnjepr. En viss enformighet i exempelvis de ovala spännbucklornas utseende tyder på, att kolonierna ej alltid följde med utvecklingen i hemlandet. Framemot år 1000 kommer en ny påspädning, men samtidigt med, att den rurikska furstesläkten slaviserades, uppgingo även de relativt fåtaliga svenskarna i den omgivande befolkningen. Folkets kristnande gör också, att gravfälten försvinna, och betager oss därmed möjligheten att följa denna assimilationsprocess på det materiella området.

Den livliga beröringen mellan Sverige och Ryssland under vikingatiden hade för båda län-

derna en stor betydelse, konstnärligt mest för Sverige, ty i Ryssland kvävdes det svenska elementet under trycket av först Bysanz och därefter tatarerna.

Vikingatiden i Ryssland hade att på det konstnärliga området uppvisa en egendomlig blandning av svenska och orientaliska motiv, men det förra elementet trängdes helt undan, såvida vi ej i djur- och bandornamentiken hos 1200- och 1300-talens ryska handskrifter kunna se en kvarleva därav. De bysantinska och persiska motiv, som trängde till Sverige, fortlevde under medeltiden och riktades ytterligare genom Gotlands förbindelser med det stora landet i öster.

I andra avseenden var Ryssland otvivelaktigt den mottagande parten. Svenskarna blevo den ryska storstatens grundare och organisatörer, vilkas inflytande även gav sig tillkänna på lagstiftningens område. Dessa av historien intygade fakta bekräftas av de arkeologiska fynden, som äro svårare att förtolka än krönikans dunkla ord. Ännu större klarhet skola fortsatta systematiska utgrävningar i det väldiga Ryssland bringa.

Svenska minnen i den ryska folkdikten.

Den ryska jorden gömmer manget minne av varägernas färder genom det ryska landet och av deras kolonisering vid Östersjökusten, vid Ladoga, Dnjepr och Volga. Det är tusenåriga lämningar av en utdöd kultur. Men vem skulle tro, att vikingarnas bragder ännu i dag leva på det ryska folkets läppar i avlägsna provinser? Så är likväl fallet, och för denna kunskap ha vi att tacka en polsk-dansk vetenskapsman, Stanislav Rožniecki (numera e. o. professor i slaviska språk vid Köpenhamns universitet), som grundligt studerat och synnerligen talangfullt förklarat de folkvisor, vilka ännu sjungas vid Vita havets kuster. (Stan. Rožniecki, *Varægiske Minder i den russiske heltedigting*. Kbhvn 1914.) Däruppe där befolkningen ännu för få år sedan levde i fullt medeltida åskådningar och kanske delvis gör det ännu, där ha de gamla folkvisorna funnit en fristad hos nybyggarne, som flydde mot norr för att undgå det religiösa förtrycket, som drogo dit för att vinna nytt land eller som förvisades till obygderna. Men folkvisorna, "bylinerna", hade ursprungligen uppstått i gamla kulturcentra, i Kievlandet, inom

Novgorods välde och på Smolensks och Polotsks områden. Den episka dikten behöver livliga kulturförbindelser för att uppstå, men den bibehåller sig bäst i kulturens utkanter. Säkerligen ha de vandrande spelmännen, *skomorochi*, tjänat som förmedlare av dikterna.

Icke ringa svårigheter ha mött de forskare, som i Nordryssland sysslat med upptecknandet av de gamla visorna. Frånsett besvärligheterna vid resor i dessa föga kultiverade trakter, har befolkningen alltid visat sig misstrogen mot alla personer, som på något sätt ansetts stå i förhållande till eller beroende av myndigheterna. Särskilt gäller detta de s. k. gammaltroende, som dock på grund av sin konservatism ofta äga de yppersta rapsoderna.

Bylinerna sjungas ej av professionella sångare, utan det är särskilt minnesbegåvade allmogemän och -kvinnor, som lägga sig vinn om att lära sig dem. Ofta är det personer, som ägna sig åt ett stillasittande arbete, såsom skomakare, skräddare och nätflätare, vilka skänkt det bästa bylinmaterialet. Under fisket och jakten pläga också bylinsångarna underhålla sina kamrater med de gamla dikterna. Visorna sjungas i reciterande ton utan musikackompanjemang. Man är ytterst noga med att återgiva sångerna så, som man lärt dem från förfädren, även om en del ord och meningar nu ej längre förstås. Detta är en fördel för forskningen, ty just i dessa obegripliga ord har man funnit intressant långods.

Enstaka uppteckningar av byliner äger man

sedan flera århundraden tillbaka, men det är först på 1800-talet, som forskningen på allvar börjat ta det intressanta materialet om hand. En samling byliner från förra hälften av 1700-talet utgavs 1804, 1818 och 1901. Synnerligen viktig var den samling, som 1861—67 utgavs av P. N. Rybnikov. Den hade upptecknats i guvernementet Olonets och väckte allmän förundran genom bylinernas antal, omfång och skönhet. En ny stor samling utgavs av Hilferding 1873; sedan följde Markovs samling 1901, Grigorjevs 1904—1910, Ončukovs 1904 och Markovs, Maslovs och Bogoslavskis 1906—1909.

Bylinerna förekomma i en massa varianter alldeles som Kalevalasångerna. Antalet skilda kväden torde uppgå till ett hundratal. De båda guvernementen Olonets och Archangelsk ha lämnat det stora övervägande antalet.

Ryska forskare som Buslajev, V. Miller och Alexander Veselovskij ha sysslat med den vetenskapliga granskningen av det hopade episka stoffet och sökt påvisa de olika inflytelser, som tagit sig uttryck i detsamma. Emellertid anser Rožniecki, att man ännu befinner sig i bylingranskningens begynnelsestadium, ty om också mycket är utrett, så återstår ännu ofantligt mycket att bringa klarhet över. Så förekommer exempelvis ett stort språkligt material, som förefaller mycket gåtfullt, emedan det ej kan förklaras ur det ryska språket. I de obegripliga orden har det lyckats Rožniecki att mången gång återfinna skandinaviska kvarlevor. En ensidig behandling av bylin-

stoffet bringar en lätt på falska vägar; forskaren måste vara en grundlig filolog i äldre bemärkelse, han måste i sig förena litteraturhistorikerns, lingvistens och historikerns förutsättningar. Och dessa visar sig Rożniecki äga i betydande grad.

Han har i detta arbete inskränkt sig till behandlingen av en enda visa, den om Solovej Budimirovič, som i påfallande grad innehåller reminiscenser ur nordiska kämpavisor. Denna bokens första avdelning kompletteras av en andra avdelning om "Varäger och Varanger".

Visan från Solovej skildrar, huru denne hjälte seglade från Kadolskijön, ut från Dunajhavet, med 30 skepp. De präktiga skeppens för- och bakstammar voro utstyrda på uroxevis, de breda sidorna på älgvis, seglen voro av tätt vävd päll, skeppsankarna av stål och ringarna på ankarna av silver, tågen av 7 slags silke o. s. v. Skeppen foro till Kiev. I hamnen kastades ut tre landgångar, en av silver, en förgylld och en av valben. Solovej gick i land på den förgyllda bryggan, hans moder, som medföljt, på silverlandgången och huskarlarna på valbensbryggan. Gåvor medtogo de — Solovej sin harpa — och de kommo in på gården och in i Vladimirs hall. Vladimir mottog de dyrbara gåvorna och hans unga drottning Apraksija en mönstrad silkesduk, vars mönster hon beundrade, ehuru duken i och för sig ej var så kostbar. Vladimir utfrågade Solovej om hans namn och hans land och ärende. Solovej svarade, att han ville bosätta sig hos Vladimir, om han finge ett stycke jord i hans närhet och finge

hugga träd i de trädgårdar, som tillhörde Vladimirs unga systerdotter Zabavuška Putjatična. Han fick löfte härom, och hans män uppbyggde på natten tre präktiga hallar. När den unga Zabavuška på morgonen varsnade de tre hallarna, förundrade hon sig högeligen. Hon går till de tre hallarna och ser Solovejs moder göra bön i en, Solovej själv räkna sitt guld i den andra och männen dansa och sjunga i den tredje. Zabavuška friar själv till Solovej, som accepterar, ehuru han skulle ha föredragit att själv ta initiativet. Bröllopet hålles, och Solovej flyttar in i sitt hus.

Åtskilliga varianter finnas av denna visa. Den här återgivna är säkert icke den ursprungligaste. Emellertid kan det här ej vara tal om att återge rekonstruktionsförsöken. Blott vissa intressanta uppgifter i olika varianter skola nämnas. I en variant omtalas sålunda, att Solovej härstammar från byn Ledenec. Andra varianter, vilka skildra Solovej som köpman, ha uppenbarligen kommit till under hansatiden. Vi möta t. ex. en medtävlare till Solovej, köpmannen Davyd Popov, som nämnes *golojšap*. Detta förvrängda ord hör ihop med adjektivet *gol'jašnyj* = "gotländsk" och torde ungefär betyda "gotlandsskeppare".

Skeppen sägas i bylinerna vara röda eller svarta. En variant skildrar, huru förstammen var formad som en drake. Tågen av silke bära i en variant namnet *kadoly*, fsv. "kaþal" = "tåg". Ett annat ord för samma sak är *šejmy*, lånat från fornsvenska "simi" = "tåg, rep". Ännu andra egendomliga ord synas vara svenskt långods, och det

hela tyder på, att Solovejs fartyg var ett svenskt drakskepp, sådant det nyttjades under vikingatiden.

Det nyss omtalade *Ledenec*, Solovejs hemort, har av P. Miljukov förklarats som *Lindanisse*, den av Valdemar Sejr år 1219 intagna estniska borgen. Även Rożniecki antager, att man på en viss tidpunkt verkligen avsett detta samhälle. Men tidigare har man tänkt sig något annat, ett Lindenäs, sannolikt just den gård, som ligger i Motala socken vid Vättern. Denna sjös namn ser R. i en variant, som förtäljer att Solovej kom seglande *is-pot věterj'a kak kudrjavogo* = "ut under den krusade *věter'*". Ordet förstås ej av den ryske rapsoden, men torde just vara Vätterns namn. Så gick då Solovejs resa från Vättern längs Motalaström över *Dunaj-havet* = "havet utanför Dünafloden". Slutligen kom han till *Něpruskij gorod*, "staden vid *Nepr*", den varägiska formen för Dnjepr.

Det för ryssarna oförståeliga ordet *valžen*, det ämne, varav en Solovejs landgång var gjord, är intet annat än det nordiska val(s)ben, som förekommer i våra folkvisor.

I en variant skildras, huru frieriet försiggick, under det de båda unga sutto och spelade schack, ett motiv, som är väl känt från de nordiska folkvisorna. Även harpan och harpspelet säges i bylinerna vara av främmande ursprung, *sibirskij*, *svirskij* = "svensk" (ej sibirisk). Solovej spelar på harpan och sjunger dansvisor därtill med "omkväden från andra sidan det blåa havet".

Av vissa skäl anser Rožniecki, att spelmännen, som uppträdde i Novgorod, ofta voro nordbor.

Den gamla visan om Solovej Budimirovič har haft stort inflytande på rysk folkdiktning: den har genomsyrat bröllopsvisorna, och den har bildat typen för all framställning av skepp och segling. Visan kan icke vara yngre än från början av 1200-talet, såsom omnämnandet av Ledenec—Lindanisse antyder. Sannolikt har den diktats på 1000- eller snarare 1100-talet och troligen av en svensk. Även namnet Solovej kan vara uppkommet ur det fornsvenska Solve, Sölve. Den intressanta bevisföringen för visans ursprung, som stöder sig på en mängd smådrag i densamma, kan här ej i detalj angivas.

Bokens andra avdelning handlar om varägerna. I en visa påträffar man ordet *vorog* = "varjag" som beteckning för Vladimirs kämpar. I en annan är det den namnkunnige Aleša Popovič, som säges vara *iz-za mora rakovič (rakovič<varjagovič)*, "varjagsonen från andra sidan havet". Ordet *Rjazanka*, vilket av bylinsångarna numera uppfattas såsom betydande "kvinnan från Rjazan" (guvernement sydost om Moskva) är enligt R. en folklig förklaring för *Rjažanka* < *Varjažanka* = "varjagkvinna". Maskulinum till detta ord, "*varjašanin*" är känt från en helgonbiografi över Vladimir, som bl. a. skildrar, huru en varjag Sigbern ur det av Vladimir belägrade Korsun sköt ut en pil med ett viktigt budskap *(veliku sjagu* = fornisl. *allmikla sogu)* till fursten och därigenom förhjälpte honom till stadens erövring.

En berömd bylinkämpe är Ilja Muromec, Ilja från staden Murom enligt den vanliga förklaringen. Äldre källor nämna honom emellertid *Murovec*. Författarens ingående analys av bylinernas namnformer i detta fall ger till resultat, att de äldsta, som man bör utgå ifrån, äro *Murov, Murin*, *Muryč*. Alla tre äro parallellutvecklingar från samma grundform *Mur* och betyda "nordbo", "man från Norden". *Mur* hör nämligen samman med det fornsvenska *nor*, *nordher*, *nor þan, noren*. *M* står för *n* liksom i Mikula<Nikolaj, och *u* framgår regelbundet ur ō. Även ordet *Murman* (i Murmankusten vid Vita havet) utgår från ordet *Norman*. Ilja karakteriseras alltså som *Nordbo*.

Dunkla minnen av varägbyn och varäglandet möta även i de ryska visorna. Staden *Ljachov*, *Ljagovo* är ursprungligen ett *Varjachov*, *Varjagovo*. Ej sällan användes uttrycket *latinsk* i stället för *varägisk*. Detta beror på, att varägerna antogo "latinsk" kristendom i stället för den grekisk-katolska. Ordet *varjag* återfinnes för sista gången i de novgorodska krönikorna år 1201. När tyskarna började uppträda, kom *varjag* att gälla både dem och deras företrädare svenskarna; de senare betecknas mera speciellt som *Svěi*, *Svie*, *Sviane*, *Svěja* o. s. v. Adjektivet lyder *svějskij* och *svijskij*. Det förekommer i krönikorna. I bylinerna däremot användas orden *svirin* och *svirskij*, som uppkommit ur ett gutniskt *Suiar*. Hjälten Dobrynjas häst är *svirinyj* = svensk. Goda hästar äro eljest vanligen *latinska* = svenska. I vissa fall är ordet *sibirskij* = "sibirisk" uppkommet

ur ett äldre *svirskij* = "svensk". Adjektivet *sibirskij* brukas allmänt om metallvaror, och sådana erhöll Novgorod under 1200- och 1300-talen just från Sverige, särskilt koppar.

Vladimirs kämpar äro varäger. Som deras hövding nämnes i bylinerna en Permin eller Bermjata = Björn. Vladimir skildras alltid såsom *laskovyj* = givmild, samma epitet, som i den nordiska litteraturen pryder de stora sagokungarna.

Många smådrag i bylinerna tyda på, att vid Vladimirs hov rådde skandinaviskt, ej bysantinskt skick. Och framställningen av förhållandet mellan Vladimir och hans kämpar är sådan, att man måste antaga, att vissa delar av det ryska eposet författades av de gamla ryska furstarnas varägiska hirdmän.

I vissa byliner framträder Ilja Muromec — Ilja från Norden — som försvarare även av Bysanz, vilket förklarades av, att väringar här liksom i Kiev fungerade som gardestrupper. Till Bysanz drogo kämparna måhända hellre än de stannade i Kiev, ty i den förra staden bjöds dem bättre villkor. Även staden Bari i Apulien, vilken under 30 år (1041—1071) utgjorde skådeplatsen för de i bysantisk tjänst stående väringarnas bedrifter, omtalas i bylinerna under namnet *Bargrad*. Kämpen Dobrynja sändes dit av Ilja att kalla tillsammans de varägiska krigarna.

Varangiska pilgrimer *(Ran'ža kalika perechožaja)* omtalas i bylinerna. De ströva omkring från den ena staden till den andra, från Konstantinopel till Kiev och tvärtom. Denna egendomliga

människotyp, hälften pilgrim, hälften krigare, som ej har sin motsvarighet hos de verkliga ryssarna, förklaras därigenom, att nordiska hirdmän, som vistades än i Kiev, än i Konstantinopel, diktade de ursprungliga pilgrimsvisorna. Denna deras härstamning styrkes även av ett sådant uttryck som *Levanidovkorset* (Levanidov krest). Detta heliga kors, vid vilket pilgrimerna mötas, har fått sitt namn genom en obetydlig förändring av det fornsvenska participet *livandi* och betyder helt enkelt "det levande korset". Genom varägerna har det införts i bylinerna och står i förbindelse med pilgrimsmotivet. Författaren påpekar, att varägerna tidigt kristnades i Ryssland. Redan i mitten av 900-talet voro många varäger kristna; Rysslands äldsta martyrer voro två varäger, vilkas minne den ryska kyrkan firar den 12 juli; S:t Nikolaikyrkan i Kiev byggdes av en varäg Holmi i senare delen av 1000-talet. Spår av en varägisk kyrklig tro från en något senare tid möter man i några kyrkslaviska böner, i vilka nämnas helgonen S:t Magnus, S:t Kanut, S:t Alban, S:t Olav och S:t Botulf.

Då nu *Levanidov-korset* utanför bylinerna ej omtalas utan ersättes av det ryska *Životvorjaščij krest*, det "levandegörande korset", drar Rožniecki den slutsatsen, att bylinerna ursprungligen varit avfattade på en fornsvensk dialekt. När de översattes på ryska, kvarstod *det levande korset* som ett egennamn och förklarades som *Levanidovkorset*. Förut har påpekats, huru andra fornsvenska ord

kvarstått oöversatta och oförstådda. Så har t. ex. *Valynskoje-*, *Chvalynskoje more* (Ålandshavet) kommit att breda ut sig i bylinerna som ett stående episkt uttryck.

Rožnieckis tes blir alltså följande: "Nordiska krigare i Kiev och Konstantinopel utvecklade en säregen diktkonst. Den skildrade typer ur det verkliga livet, både hirdmannen och pilgrimen. Nordisk var denna varägiska hirdpoesi, så länge hirden var nordisk; hirdens öde var dess egen; då hirden blev slavisk (slovansk är det ord Rožniecki föredrager), blev den likaledes slavisk. Ryssarna hade sin egen, för dem egendomliga folkpoesi, både lyrisk och episk; den var en fullfärdig form, i vilken de nordiska visorna kunde upptagas. Påverkan från den ena nationaliteten på den andra var ytterst ingående; den var av sådan art, att det är svårt att i historien finna ett motstycke till densamma. Det var icke ett grannfolk, som verkade på ett annat. Påverkan utövades inom en och samma samhällsklass mellan dess enskilda delar, nämligen mellan de nordiska och slaviska hirdmännen, som ehuru olika i avseende på nationaliteten knötos samman av samma trånga ståndsintressen. Vid sidan av denna horisontala strömning gick även en vertikal, ned genom släktleden, från de nordiska generationerna ned till de efter hand halvt och helt slaviska efterkommandena." Som synes är assimilationsprocessen ännu i dag icke fullt avslutad, ty spillror av den varägiska grunden kunna fortfarande spåras i de ryska folkvisorna.

Den av en del ryska forskare förnekade be-

tydelsen av nordbornas uppträdande i Ryssland bekräftas alltså genom Rožnieckis studier av de gamla folkvisorna. Här var inflytandet intensivt. Att det även på andra områden ej var ringa, det visa oss de arkeologiska undersökningarna av svenska kolonier i Ryssland, och därom vittna även de med *rus-* och *varęg-* sammansatta ortnamn, som till ett 50-tal anträffats i trakten av Novgorod och nyligen behandlats i en intressant avhandling av R. Ekblom *(Rus-et Varęg dans les noms de lieux de la région de Novgorod)* i *Archives d'études orientales*, publ. par J. A. Lundell, Vol. II.

Rysk-bysantinska målningar i en Gotlandskyrka.

I A. Björkanders avhandling *Till Visby stads äldsta historia* (Uppsala 1898) citeras ett brev från de vendiska städerna till rådet i Lübeck $^{9}/_{2}$ 1461, vilket synes giva vid handen, att under medeltiden vid någon tidpunkt funnits ett par ryska kyrkor på Gotland; — "wente de Nouwgarder in ertiden 2 kerken uppe Godlande gehad hebben" — lyder det ifrågavarande stället. Att en rysk kyrka, upprättad för ryska handlandes räkning, existerat i Visby, uppger Emil Ekhoff på grundval av äldre källor i sitt arbete *S:t Clemens kyrka i Visby* (Stockholm 1912). Den ryska kyrkan i Visby är emellertid spårlöst försvunnen, och var den andra ryska kyrkan stått är fullkomligt obekant.

Emellertid finnes på Gotland en kyrka, som jag av nedan angivna skäl tror ha haft ett visst samband med någon av de ryska handelsrepublikerna Novgorod eller möjligen Pskow. Det är den gamla kyrkan i Garda socken på sydöstra Gotland, belägen omkring 10 km. från Ljugarns hamn. Redan namnet *Garda* socken erinrar om

Garda-rike på andra sidan Östersjön — jag anser ett sammanhang icke alldeles uteslutet. Kyrkan är av en vanlig Gotlandstyp och torde härröra från tiden omkring 1200; snarast kanske före detta år. Innerväggarna äro vitstrukna, men under tornbågen mellan tornet och långhuset framknackades vid en restaurering för ett antal år sedan en intressant målning framställande två helgon på ömse sidor om ett likarmat hjulkors. [1] Tvenne bladornerade band bilda "hjulringen" och fortsätta, sedan de format runda öglor, såsom rundbågar vilande på ett slags höga kapitäl. Kolonnerna, på vilka kapitälen vila, äro målade med sicksackvinklar, som tydligen återge ett slags brutna kannelyrer (fig. 9 och 10).

Orneringen utgöres på sidorna om figurframställningen av hopflätade akantusrankor, 4 på varje sida, regelbundet sammanställda 2 och 2. I de hjärtformiga öppningarna mellan hjulkorsets armar äro palmetter anbragta.

De båda helgonbilderna, om vilka jag ej säkert vet, vilka personer de skola framställa — apostlar, profeter, helgon? — visa oss unga, skägglösa män med rikt lockigt hår, klädda i präktiga bysantinska dräkter, som räcka ned över vaden. Den undre tunikan är försedd med en bred bård nedtill, prydd med rankornament samt med en smalare bård över bröstet. Manteln, som även äger en

[1] Först omtalad och avbildad av H. Hildebrand i *Den kyrkliga konsten under Sveriges medeltid*, 2 uppl. 1907. Docenten J. Roosval har i sitt arbete: *Die Kirchen Gotlands* (1911), som, när denna uppsats skrevs, var mig obekant, fäst uppmärksamheten vid målningens bysantinska karaktär.

med ljusa punkter ornerad, smal bård och sammanhålles framför högra nyckelbenet troligen av ett runt spänne, hänger över vänstra skuldran och är på framsidan uppslitsad för att lämna vänstra armen mera rörelsefrihet. Det fyrkantiga bokliknande partiet på bröstet synes vara ett i manteln insatt tygstycke, motsvarande *tablion* i den kejserliga *chlamys*.[1] Huvudet omgives av en rund nimbus i orangegul färg, högra handen håller ett kors med 2 tvärarmar, den övre kortare; vänstra handen hålles rakt upp mot åskådaren, med handflatan utåt och tummen skild från de andra fingrarna. Fötterna äro skilda åt och stå med spetsarna utåt, den högra något framflyttad. Målningarna äro utförda i vitt, orangegult, ljusgrönt, blågrönt, brunt och svart.

Redan en första blick på dessa målningar ger vid handen, att de skilja sig rätt betydligt från andra medeltida väggmålningar i Sverige. Väl förekomma rätt liknande ornament inom Västerlandets romanska konst, men de verkliga släktingarna till våra målningar ha vi att söka på andra sidan Östersjön inom den bysantinska konsten, sådan den uppträder på Rysslands jord. Den konst, som blomstrade i Bysanz under den makedoniska härskardynastien, fortplantade sig till det nykristnade Ryssland, och vi stöta där på en hel grupp av gamla kyrkor med målningar i denna stil från 1000-talet till inpå början av

[1] Jfr O. M. Dalton, *Byzantine art and archæology*, Oxford 1911, sid. 684.

1200-talet. Äldst och förebildliga äro målningarna i Sofiakyrkan i Kiev (1000-talet). Från 1100-talet stamma målningarna i Kievs Kirillovkloster, vidare från Spaso-Mirožskiklostrets gamla kyrka i Pskov (omkr. 1150), Spaso-Nereditsakyrkan utanför Novgorod (1199) samt slutligen i den helige-Georgskyrkan i Gamla Ladoga från 1100-talet.[1] Bland ryska konstforskare råder ännu strid om, huruvida dessa målningar utförts av greker eller ryssar, lärjungar av de förra. Sofiakyrkans i Kiev målningar torde i alla händelser vara utförda av grekiska mästare.

Om vi nu jämföra Gardamålningarna med målningarna i Gamla Ladoga, Pskov och Novgorod, skola vi finna slående likheter. Det bladverk, som pryder bågarna ovanför helgongestalterna, återfinna vi identiskt lika å bågarna ovanför Salomos och Davids bilder i den helige Georgs kyrka i Gamla Ladoga, av vilka den senare här återgives (fig. 11)[2]. Det ses även i Spaso Nereditsa (fig. 12). Även kapitälen med deras akantusblad torde rätt nära överensstämma. Jag har iakttagit en mycket liknande ornamentik i Spaso-Mirožskijkyrkan. Vad beträffar användningen av cirkelbildande band, på sätt som i Garda kyrka, så förekomma de även inom den romanska konsten, dit de torde ha inkommit från den bysantinska. I relief ses dylika band i Jurjew-Polskij-kyrkan i

---

[1] Jfr t. ex. Ch. Diehl, *Manual d'art byzantin*, Paris 1910. sid. 548 ff.

[2] N. E. Brandenburg, *Staraja Ladoga*, S:t Petersburg 1896, pl. LXXIV.

Ryssland[1] och vidare i armeniska och grusinska kyrkor. Kolonetternas målning synes återge sicksackband i relief. Närmast erinra de i så fall om relieferna å kolonetterna kring portalen i Sirtchalymedressé i Konia och vid Sultan-Han, båda seldjukiska byggnadsverk i Mindre Asien från 1200-talet. Emellertid torde de återfinnas även i bysantinsk konst. Vinkelböjda kannelyrer ses även å pelarna i Dalby kyrkas krypta i Lunds stift och av mera egendomliga former i Lunds domkyrkas krypta.

Hela akantusornamentiken, rankor och palmetter, som ses i Gardakyrkan, överensstämmer nära med den man iakttager i fönsterbågarna och kupolen i Spaso-Nereditsa-kyrkan[2] (fig. 13 och 14).

I Spaso-Nereditsa-kyrkan liksom i S:t Georgskyrkan återfinna vi figurer, som starkt erinra om Gardamålningarnas i kolorit, dräkt och åtbörder (fig. 15). Den vackra ansiktsovalen med de regelbundna dragen är densamma, nimben är likartad, den rituella handgesten och fötternas ställning upprepas. Man bör lägga märke till att korset, som hålles i högra handen, har två tvärarmar även i Gardakyrkan. Det är ju ett typiskt drag för det grekiska korset. Dräkterna hos kungagestalterna i S:t Georgskyrkan överensstämma ju nära med dem hos Gardafigurerna. Manteln sammanhålles hos konung David (fig. 11) av ett litet runt spänne med kors i mitten. Vi känna

---

[1] Tolstoi och Kondakoff, *Russkija drevnosti* VI, sid. 52. fig. 90, 91.

[2] Pokryškin, *Otčet o kapitalnom remontje Spaso-Nereditskoi-tserkvi v 1903 i 1904 godach*, fig. 12 (Materialy po archeologii Rossii N:o 30). S:t Petersburg 1906.

Fig. 9. Rysk målning i Garda kyrka, Gotland.

Fig. 10. Rysk målning i Garda kyrka, Gotland.

Fig. 11. Konung David. Målning i kyrkan i Staraja Ladoga.

Fig. 12. Målning i Spaso-Nereditsa-kyrkan.

Fig. 13. Målning i Spaso-Nereditsa-kyrkan.

Fig. 14. Målning i Spaso-Nereditsa-kyrkan.

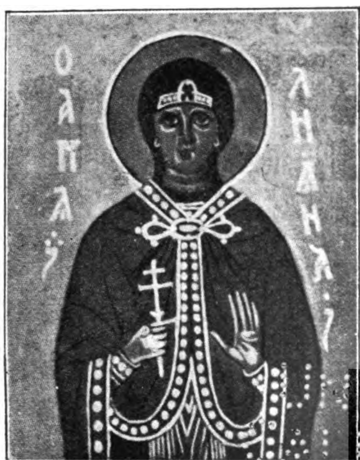

Fig. 15. Målning i Spaso-Nereditsa-kyrkan.

från Sverige 5 à 6 stycken dylika små broscher med kors och emaljinläggning, tydligen av ryskt-bysantinskt arbete från 1100-talet. (Jfr. T. J. Arne, *Sveriges förbindelser med Orienten under Vikingatiden*, Fornvännen 1911, fig. 123.)

Vilka personer, som framställas i Gardamålningarna, vågar jag ej säga, då ingen bevarad inskrift åtföljer dem. Närmast erinra de om ett par helgonbilder i Kievs Sofiakyrka, av vilka den ena uppges framställa den helige Severinus.

Av den ovanstående redogörelsen synes mig framgå som resultat, att Gardamålningarna härstamma från de sista decennierna av 1100-talet eller början av 1200-talet. Och säkerligen är det en rysk eller kanske rentav grekisk mästare, som åtföljt novgorodska köpmän till den rika Östersjö-ön för att dekorera deras kyrka i sin hembygds smak. Det kan naturligtvis också tänkas, att en eller annan rik gutnisk köpman, som sett prakten i S:t Georgskyrkan eller annorstädes, medfört den främmande målaren för att dekorera sockenkyrkan, men det förefaller mindre sannolikt. En tredje möjlighet föreligger, som jag dock ej lägger någon vikt vid. År 1214 gjorde svenskarna ett infall och nedbrände Gamla Ladogas "förstäder"; måhända har en konstfärdig målare, en av dem som prytt Georgskyrkan, befunnit sig bland fångarna och förts till Gotland.

Ryska klockor i svenska kyrkor.

Efter freden i Stolbova 1617 besöktes Sverige av en rysk beskickning med knjas Barjatinskoj i spetsen, som här skulle mottaga Gustaf Adolfs bekräftelse på fredsfördraget och därjämte söka bringa klarhet i en del smärre frågor. I beskickningens protokoll, som 1897 utgåvos av K. Jakubov, läses följande skildring från ett av de sammanträden densamma hade med de främsta männen i den svenske konungens kansli, Axel Oxenstierna och Johan Skytte.

"Och gosudarens sändebud talade med kanslern och hans följeslagare om kyrkoprydnaderna och klockorna enligt gosudarens befallning och den förteckning, som de mottagit i Stora Novgorod hos knjas Danil Ivanovič Mezetskij och hans kamrater. Och i förteckningen fanns skrivet: tolv dagar före Novgorods återlämnande skickades från Novgorod nattetid till Sverige två ryska kanoner, invecklade i hö, och båda dessa kanoner lades i en bondsläde, och vid samma tid skickades med samma kanoner 7 klockor, 3 stora och 4 smärre; och nu finnas de båda kanoner, som bortfördes från Novgorod, i staden Jama;

och 4 dagar före Novgorods återlämnande skickades från Novgorod 3 klockor, vilka grävts upp(?) i Staraja Russa, och hans kungl. höghet behagade låta uppsöka och återställa dessa kanoner och klockor — — — — —

Och gosudarens sändebud talade med kanslern och hans kamrater enligt samma sändebuds förteckning från knjas Danil Ivanovič Mezetskij och följeslagare om Rozvažskiklostrets klockor, 3 hela och 2 sönderslagna, som bortfördes av Hendrik Jonsson efter fördraget i januari månad, och om andra uppgifter i samma förteckning, om 3 klockor och en ölkittel, som bortfördes efter fördraget av befälhavaren i Ladoga, och om 4 klockor och 2 kanoner, som befälhavaren i Porchov bortförde.

Och Jakob Pontusson (de la Gardie) sade: Jag svär Eder, hans tsariska höghets stora sändebud, av hela min själ, som eljes må sändas till helvetet, att jag ingalunda skickat bort 14 stora klockor; att inga kyrkoprydnader eller klockor utförts från Novgorod och Ladoga och Porchov efter fördraget, därpå begår jag ed av hela min själ, och därför behöver kungen ej skicka och söka efter dem.

Och kanslern och Johan (Skytte) sade till sändebuden: Skulle ni inte tro detta, när greve Jakob Pontusson svär på allt detta och tar det på sin ed? då är det ej lönt att besvära konungen med sökande.“

Om ryssarna likväl, trots greve Jakob Pontussons dyra eder, bevarade ett stilla tvivel på hans

oskuld i dessa klockaffärer, må förlåtas dem. Ty av ett brev från Axel Oxenstierna till greve Jakob, daterat den 24 maj 1616, framgår otvetydigt, att den senare föregående vinter sänt ett par kyrkklockor från Novgorod till Nyen vid Nevamynningen för vidare befordran. Emellertid förbjöds denna export av konungen "ty då H. K. M:tt frågadhe Capiteinen där på skantzen åth, hvem dem hadhe nedersentt, svarade han sig icke vete, men ifrån Nougården vore de kompne. Då förbödh H. K. M:tt dem någon att leffuerera uthan den H. K. M:ts befalning hadhe. Orsaken kan min Broder vel tenkia, att almogen där i landet allestädes klagedhe, att deras kyrkior och kloster vore spolieredhe, deres klocker förfördhe, och sådantt altt uthan H. K. M:ts gagn, och af H. K. M:ts eget folk, efter sosom vedh alla festninger nepligen stormklockan ähr quarlempnedt." "K. M:tt var fuller däröfver något otålig, och befaltte för den skuldh desse 2 klockorne, sosom och en lijten som var upsatt vedh Kymene gårdh att behollas till H. K. M:ts behoff. Men där någon hadhe berättedt, att (de) hadhe varit min B(rodhers), kunde till eventyrs sodannt haffue hindhres; doch ehuru det ähr, vill jag göra min flijtt, att min B. däruthinnan kan skee till vilies. så snartt Gudh vill jag kommer till H. K. M:tt."

Om dessa klockor blevo återlämnade efter fredsfördraget, framgår ej av brevväxlingen. Ett faktum är, att ryska kyrkklockor flerstädes förekomma i svenska kyrkor, belägna i närheten av f. d. de la Gardieska egendomar. Ehuru frågan

i viss mån rör greve Jakobs salighet, har det ej lyckats mig tillfullo utreda den. Kanhända nya papper skola framkomma, som belysa hans delaktighet i klockexporten.

Sina besvär framförde de ryska sändebuden på grundval av tredje artikeln i Stolbovafördraget, som garanterade återlämnandet av de kyrkoprydnader, som funnits i Sofiakyrkan och alla andra kyrkor och kloster i Novgorod samt i andra slott och städer, liksom ock de ryska kanoner med tillbehör och klockor, som nästlidne 20 november funnits i sagda slott och städer. Undantagas skulle dock de klockor, som Novgorods invånare själva efter nämnda datum sålt för att tillfredsställa krigsfolket och som bortförts från Novgorod. Men de klockor, som konungens krigsfolk och tjänare själva tagit, bortfört och icke betalat, de skulle efter flitig efterforskning återskaffas till Novgorod och återlämnas, liksom även de klockor, som konungens krigsfolk kunde ha köpt och som ännu vore kvar i Novgorod, fritt skulle få återköpas av Novgorods invånare för samma pris, som givits, och skulle konungens krigsfolk hädanefter icke mera få köpa några klockor i Novgorod eller bortföra sådana.

I 10:e artikeln bestämdes, att kanoner och klockor som den 20 november befunno sig i de fästningar, som svenske konungen intagit och finge behålla (nämligen Ivangorod, Jama, Koporje och Nöteborg), de skulle förbliva i den svenske konungens och kronans våld.

Av fredsfördraget framgår alltså, att vissa sålda klockor ej behövde återlämnas och att ävenledes de ryska klockor, som tillhörde de erövrade städerna, skulle förbliva i svensk besittning. När vi alltså i Sverige påträffa ryska klockor äldre än Stolbovafreden, så kunna de vara köpta eller härstamma från de landsdelar, som kommo i svensk besittning eller utgöra byten från andra krig, särskilt det, som fördes under Johan III:s tid.

Redan före fredsslutet i Stolbova hade Novgorodborna visat det största intresse för sina klockor. I det fördrag, som omedelbart efter Novgorods intagande av Jakob de la Gardie år 1611 slöts mellan denne och staden, bestämdes, att inga klockor finge utföras till Sverige utan det novgorodska väldets medgivande. När sedan svenskarna kommo i trångmål och fruktade, att staden måste uppgivas, skrev Axel Oxenstierna till de svenska fredsunderhandlarna (1615), att i yttersta nödfall skulle man med hjälp av pålitligt folk samla in alla klockor, stora och små, i staden och klostren, väga dem och, så snart isen gick upp, skicka dem till Nöteborg; och dessförinnan kunde man under hand sälja dem till några köpmän, som med dem som säkerhet skulle lämna pengar och proviant. Året därpå (1616) omtalar den engelska fredsmäklaren John Merrick i ett brev till greve Evert Horn, att han mottagit underrättelser från Novgorod, att kyrkor och kloster blivit plundrade samt deras artilleriförråd och klockor bortförda; och ehuru

man i Moskva höll detta för sant, kunde han själv icke skänka uppgifterna tilltro.

Emellertid är det egendomligt att den på kloster och kyrkor och följaktligen även klockor så rika staden Novgorod icke äger mer än ett fåtal daterade klockor, äldre än Stolbovafreden. Petrus Petrejus berättar i sin bok om Storfurstendömet Muschkow, att i staden Novgorod finnas några hundra kloster, kyrkor och kapell, både av trä och sten, på sitt sätt helt sirligt byggda. Merendels äro tornen täckta med bleck och koppar och förgyllda med klart rent guld, och i dem hänga flera tusen klockor, små och stora. F. n. (1912) äger staden 54 kyrkor, 4 kloster och en mängd kapell. I Kolmovskajakyrkans klockstapel hänga 8 klockor, av vilka 2 äro gjutna under Ivan IV Vasiljevičs regering (1533—1584) och 2 under Vasilij Šujskij (1606—1610). Från Fedor Ivanovičs tid (1584—98) härstammar en klocka, som nu hänger i klockstapeln ovanpå den korridor, som förenar ärkeängeln Mikaels och Gudsmoderskyrkorna. Även i Antonievklostret finnes en klocka, gjuten 1573. Utanför Novgorod ligger den berömda Spaso-Nereditsakyrkan med en liten klockstapel, försedd med 3 klockor. En av dessa är prydd med en inskrift från 1609. I den vackra, år 1439 uppbyggda klockstapeln, som hör till Sofiakyrkan, finnas 3 små klockor som äro äldre än Aleksej Michajlovičs regering (1645—76). Två äro gjutna 1566 och ha suttit i Kristi Uppståndelse kyrka vid Prusskaja-gatan, en är gjuten 1637.

En del av Novgorods klockor fördes av Ivan IV till Moskva. Till Sverige har emellertid kommit ett antal ryska 1500-talsklockor, som i flertalet fall av allt att döma utgöra minnen av svenskarnas herravälde i Novgorod med omgivning i början av 1600-talet. Åtminstone 4 av dessa klockor ha under århundradenas lopp blivit nedsmälta, nämligen de som tillhört Klara kyrka i Stockholm, Mariakyrkan i Sigtuna, Gottröra kyrka i Uppland och Huddinge kyrka i Södertörn, men 8 finnas ännu kvar. Två av dessa äro från Uppland, den ena tillhör Solna, den andra Frösunda kyrka. En, som hängt i Brännkyrka i Södertörn, förvaras nu i Statens Historiska Museum, en östgötaklocka har införlivats med Nordiska Museet, och en annan dylik från Rönö socken i Björkekinds härad torde ännu finnas på sin plats i därvarande kyrka. Dörarps kyrka i Småland äger även en rysk kyrkklocka. En klocka hänger i Västra Vingåker och en i Taxinge-Näsby klockstapel i Södermanland. Det är icke osannolikt, att ännu flera finnas.

Äldst av dessa skulle *Dörarpsklockan* vara, om man finge tro den i Rogbergs *Historisk beskrivning om Småland* (1770) meddelade översättningen av inskriften som är av följande lydelse: "Igenom Guds nåd och den Heliga Trefaldighets bistånd är år 7035 (= 1527 efter Christi födelse), den sjätte i september månad denna klocka gjuten, under den rättrogne och Christum älskande Czarens och Herrens, Storfurstens Ivan Wassiljewitschs över hela Ryssland

regering av gjutmästaren Procophei-Grigorieffson. Lovad vare Fullbordaren Gud allena.“

Det omtalade året (7035=1527) regerade emellertid ännu storfursten Vasilij III Ivanovič, och först fem år senare efterträddes han av sin då 3-årige son Ivan Vasiljevič. År 1547 antog denne titeln *tsar*. Årtalet 7035 beror således antagligen på en felläsning. Siffrorna anges å klockorna medels bokstäver och säkerligen har ett λ (30) förväxlats med ett π (80). Vi ha alltså att läsa årtalet som 7085 = 1577, vilket stämmer betydligt bättre till det övriga innehållet. I alla händelser måste klockan vara gjuten mellan 1547 och 1584, Ivan IV:s dödsår.

Var klockan ursprungligen hängt, är ej gott att avgöra. Däremot kan man antaga, att den är gjuten i staden Pskov. Här finnes nämligen ännu i dag i behåll en klocka från 1548, hängande i Pokrovskajakyrkan vid Nya Torget med samme gjutmästares namn. Inskriften lyder i denna del: „gjuten av den mycket syndige och enfaldige mästaren från Pskov, Prokofej Grigorievson. Lovad vare Fullbordaren, den allvise Gud allena“ (a lil master pskovitin mnogogriešnyj i grubyj smyslom Prokofej Grigoriev syn. Slava soveršitelju i vsechitretsu jedinomu Bogu). Namnet och slutfrasens stilisering äro nästan identiska.

Ytterligare ett par klockor, gjutna av samme mästare finnas bevarade i klocktornet till Dmitrievskij sobor (Dmitrikyrkan) i staden Gdov vid Pejpus' östra strand. Båda klockorna äro små

och deras inskrifter nästan av lika lydelse: "Genom Guds nåd och den Heliga Livsbegynnande Treenighets bistånd blev år 7059 (= 1551) den 8 dagen i september månad till den Heliga Guds moders födelse denna klocka gjuten under den rättrogne och Kristus älskande tsaren och storfurstens av hela Ryssland, Ivan Vasiljevičs regering. Men Prokofei Grigorievs son göt (den). Lovad vare Fullbordaren Gud allena."

Om klockan i *Frösunda* uppger traditionen, att den skänkts till kyrkan av Carl Bölja på Billsta år 1521. Inskriften synes emellertid ge vid handen, att även denna klocka jämte en annan blivit gjuten under tsar Ivan IV Vasiljevičs regering, den 17 dagen i maj månad år 7070(?) (1562) i Gdov-distriktet vid Kamenskaja-bukten vid Kozlov-stranden(?) (vo Vdovskoï ujezd v Kamenskuju gubu na Kozlov bereg) alltså troligen i den av Gustaf II Adolf erövrade staden Gdov, norr om Pskov, eller i dess närhet. Vdov är en dialektform för Gdov. Inskriften är svårtydbar, men ytterligare synes framgå, att klockan gjutits för en annexkyrka (vystavka) Voskresenskaja till Nikolaus Undergörarens ära. Omedelbart söder om Novgorod i Voskresenskaja Sloboda fanns ett kloster, Voskresenskijklostret, med en träkyrka, helgad åt Nikolaus undergöraren. Den förstördes av svenskarne liksom bredvidliggande klockstapel. Emellertid synes det svårt att identifiera denna kyrka med klockinskriftens, ty den var knappast en "annexkyrka".

Den bekante kyrkoherden i *Klara församling*.

författaren av Karl XII:s levnad, Jöran A. Nordberg utgav 1727 ett arbete över sin kyrkas historia "S. Clara minne". Om en av klockorna i tornet yttrar han: "Den Fierde eller Prästeklockan lärer utan all twifwel wara ett gammalt krigsbyte. Är nästan öfwer alt guten med Ryska Characterer, men när hon hitkommit, eller hwarifrån, och genom hwilkens tillskyndan, finnes ingen anteckning". Vid kyrkans brand 1751 förgicks tyvärr denna klocka liksom övriga i tornet upphängda. Förmodligen skänktes klockan till kyrkan av någon mecenat. En sådan, om vilken man kan misstänka, att han var den ädle givaren, omtalas av Nordberg. På bekostnad av rådmannen Olof Larsson uppsattes 1658 i Klara kyrka en ny predikstol, vidare en altartavla, varjämte orgeln förgylldes och målades år 1660. Samme Olof Larsson lät även 1674 bygga det S:t Olofs kapell, som föregick den nuvarande Adolf Fredriks kyrka. Om honom berättar Nordberg, att han föddes i Söderköping år 1592 av fattiga föräldrar, kom efter någon tids skolgång i Stockholm i handel, gjorde resor till England och for därefter med varor *till svenska hären under Jakob de la Gardie i Novgorod.* Därifrån återkom han och fick burskap 1614 samt blev rådman 1620, vilken tjänst han förvaltade till 1672. Han avled 1675.

Den sannolikheten ligger nu snubblande nära till hands, att Olof Larsson som likvid för en del varor mottog en novgorodsk kyrkklocka, som han sedermera skänkte till sin församlings kyrka.

Ett par i Novgorods Sofiakyrka förvarade kopparbeslagna portar uppges vara tagna under medeltiden som krigsbyte i Sigtuna. Detta är säkert ett misstag. Däremot har i *Sigtuna Mariakyrka* fordom förvarats en kyrkklocka, som härstammar från den norr om Novgorod och mitt emot Narva liggande staden Ivangorod. Denna stad var anlagd i slutet av 1400-talet av Ivan III och tillföll svenskarna genom Stolbovafreden. På den för längesedan nedsmälta Sigtunaklockan lästes följande inskrift: "Åt den heliga martyren Paraskovia, kallad Piatnitsa. Till 'förstaden' (prigorod) Ivangorod under den Kristus älskande tsaren och herren, storfursten Ivan Vasiljevičs regering och under biskopen av Novgorod och Pskov Alexander, på befallning av Guds tjänare, de rättrogne kristna borgarna i Pskov Login Semenov (Semens son) och Ignatius Abdeys son."

Förmodligen fanns liksom i Novgorod även i Ivangorod en kyrka helgad åt Paraskovia Piatnitsa. Biskop Alexander innehade sitt ämbete omkring 1580, alltså i slutet av Ivan IV:s regering.

Namnet Login Semens son, som bars av den ene givaren, återfinna vi även å den ryska klockan från *Brännkyrka*. Dess inskrift lyder: "År 7—5 (?) den 20 dagen i juli månad göts denna klocka åt den skapande (livsbegynnande) Treenigheten och den rena Jungfruns himmelsfärd och den heliga martyren Paraskovia kallad Piatnitsa i Domožirka under den härskande tsaren och herren Storfursten Ivan Vasiljevičs av hela Ryssland regering, på befallning av Guds tjänare Ždan

Ondrejevič Vješnjakov. Men mästaren Login Semens son gjorde (den) (a djelal master Login Semenokgo syn)". (Fig. 16.)

Den här omnämnda församlingen Domožirka ligger omkring 23 kilometer norr om Gdov vid Pejpussjön, ej långt från Narvafloden. Därvarande kyrka är ännu i dag helgad åt den skapande (Živonačalnaja) Treenigheten och anses vara byggd under förra hälften av 1400-talet av furstarna Jeletskij. På 1820-talet funnos i kyrkan tre klockor från 1700-talet. De äldre ha tydligen blivit bortsnappade, och en av dem är Brännkyrkaklockan. Släkten Vješnjakov är en gammal adelssläkt, som redan omnämnes på 1400-talet och av vilken en medlem Ignatij Michailovič stod i tjänst hos Ivan IV.

Om den högt skattade martyren Paraskevia (Paraskovia) Piatnitsa berättar legenden, att hon var dotter till rika föräldrar och under Diocletiani förföljelse drogs inför rätta, emedan hon antagit den kristna läran. Inför domaren vägrade hon modigt att svika sin tro, ehuru denne lovade att i så fall gifta sig med henne. Till straff för sitt trots blev hon halshuggen.

Den lilla ryska klockan i *Solna* kyrka bär följande inskrift: År 7075 (7077?) (=1567 eller 1569) den 1 dagen i augusti månad göts denna klocka för den helige Simeon Stolpniks vid Čudintsovgatan belägna kyrka under den ärorika tsarens och herrens, storfursten Ivan Vasiljevičs, självhärskares av hela Ryssland regering, under den helige ärkebiskopen Pimen av Stora Novgo-

rod och Pskov. Mästaren Georg Uljanovs son, borgare i Pskov, göt denna klocka. Ära åt Gud evinnerligen, amen.“

Simeon Stolpniks (Stylitens eller pelarhelgonets) kyrka är försvunnen för mer än ett århundrade sedan, men då svenskarna år 1611 erövrade staden Novgorod, stötte de nästan omedelbart på den strax innanför västra muren i Zagorodnyj-stadsdelen, en av Novgorods 5 huvuddelar.

Ärkebiskopen Pimen med tillnamnet Čornyj (den svarte) är ingen obekant man. Då Ivan IV år 1570 hämnades på Novgorodborna genom ett fruktansvärt blodbad, blev Pimen fängslad, marterad och bortförd till Venevskijklostret. Hans hälsa bröts snart genom det hårda straffet och han avled år 1571.

Den s. k. lillklockan i *Rönö* kyrka, Östergötland, bär följande inskrift: „Med guds nåd och godhet (helgad) åt Uppståndelsen och Nikolaj och Sta Katarina år 7080 den första dagen i juni månad under härskaren och tsaren, storfursten Ivan Vasiljevičs regering och under de rättrogna tsarsönerna, den rättrogne tsarsonen Ivan och den rättrogne tsarsonen Feodor.“

Årtalet 7080 efter världens skapelse motsvarar år 1572 efter K. f. Då levde ännu Ivan, som nio år senare blev det olyckliga offret för ett av sin faders vredesanfall.

Huddinge kyrka i Södermanland ägde ännu för 40 år sedan en rysk kyrkklocka, som då tyckes hava nedsmälts och omgjutits. Den svårtydda inskriften blev likväl kopierad, men synes

ej i alla punkter vara riktigt avskriven. Så vida den kunnat tolkas är den av följande lydelse: "År 7070 i april månad (den 28 dagen?) under den rättrogne tsaren storfursten Ivan Vasiljevič av hela Ryssland och under ärkebiskopen av Stora Novgorod och Pskov, vladykan (ärkebiskopen) Pimen, med välsignelse av igumenen (abboten) Misail omgöts klockan på nytt, men den gamla klockan vägde sju pud — — — — och till den nya tillades fyra pud koppar — — av Nikolai Undergöraren Selifontovklostrets — — ...... Timofiev (?) — — — Slavko — — — med sina barn, med Petr och Erofi ....

Klockan skulle alltså blivit omgjuten år 1562 och ha vägt 11 pud, d. v. s. 176 kilogram. Den var följaktligen icke synnerligen stor. Vi möta här åter den olycklige ärkebiskopen Pimens namn och därjämte abboten Misails i Selifontovklostret. Var detta varit beläget, har jag ej kunnat utröna. Möjligen var det uppkallat efter den gamla, från Novgorod härstammade Selifontovsläkten, av vilken en medlem, Ananij Osipovitj, under Ivan IV deltog som chef för en sotnja vid Kasans erövring.

Helt nyligen erhöll jag genom kyrkoherden A. Flentzberg i Mariefred underrättelse om, att ytterligare en rysk klocka hänger i klockstapeln vid *Taxinge-Näsby* kyrka i Södermanland. Dess upphängning gör en fullt tillfredsställande läsning svår. Emellertid framgår av inskriften, att "klockan gjutits år 7088 (1580), den 19 dagen i juni månad under den rättrogne (blagovjernyj) tsaren

och härskaren, storfursten Ivan Vasiljevič av hela Ryssland och under ärkebiskopen av Stora Novgorod och Pskov, vladykan Alexander, till den heliga Paraskovia kallad Piatnitsa i Ivangorod förstaden (na posad); men Guds tjänare den rätttrogne (pravoslavnyj) kristne, den pskovitiske mästaren Login Semenovs son gjorde (klockan). Ära åt Gud, amen".

Ord och rader ha vid gjutningen blivit omkastade, varför man i någon mån måste gissa sig till sammanhanget. Klockan är emellertid tydligen ett motstycke till Sigtunaklockan och gjuten av samme mästare Login Semen(ov)s son (Login Semenov syn), som även förfärdigat Brännkyrkaklockan. Alla tre äro helgade åt den heliga Paraskovia Piatnitsa.

Av långt senare datum än de nämnda klockorna är den, som nu tillhör det Nordiska Museet och som enligt traditionen medförts till Sverige av generalmajor W. M. von Post, en deltagare i Karl XII:s krig. Den har senast hängt i *Rejmyre* brukskapell i Skedevi socken, Östergötland. Tidigare förvarades den på Malma gård i Stockholms län. Klockan lär ha tagits i Litauen, och den dialekt, på vilken den korta inskriften är avfattad, torde ej tala mot denna uppgift. Endast delvis har det lyckats mig att tolka inskriften. Upptill står: Guds år 1703 blev denna klocka med möda gjuten. Längre ned kunna urskiljas namnen Jurij och Stefan Zubek i genitiv, ordet Christus i förkortning samt 3 andra för mig ej fullt förståeliga ord, troligen dock uttryckande.

Fig. 16. Rysk kyrkklocka från Brännkyrka.

att Jurij göt klockan till Kristi ära på bekostnad av Stefan Zubek. Dr Alfred Jensen förmodar, att inskriften är čechisk.

Ännu en rysk klocka lär ha funnits i *V. Vingåkers* kyrka i Södermanland, men dess fullständiga inskrift är mig ej bekant.

Gottröraklockan, som vid kyrkans brand 1893 förstördes, bar efter omgjutningen 1735 följande inskription:

"I krig är jag från Ryssen tagen
Till Sverige sedan lyckligt dragen
Der Gudi till ära
Och Kyrkian Gottröra till tjenst mig beskära

täcktes i nåder Kgl. Majt:s högt betrodde Man, Generalen Chef öfver Kgl. Maj:ts uti Lifland, Curland, Lithauen och the omliggande gränsor för tijden varande armee, General öfver Infanteriet och Kgl. Gouverneur öfver Staden Riga samt derunder varande Fästningar, den Högvälborne Grefven och Herren Herr Adam Ludvig Leijonhufvud, Grefve till Falkenstein och Frijherre till Reipholtz kyrckia, med dess högtälskade Gemål, den högvälborna Grefvinnan och Frijherrinnan Elisabeth Brigitta Dorothea Leijonhufvud, Grefvinna till Falkenstein och Friherrinna till Reipholtz kyrckja 1706."

"Omgjuten med Gottröra Församlings bekostnad af Gerhard Meyer i Stockholm 1735."

Adam Ludvig Leijonhufvud är identisk med Karl XII:s skicklige härförare Adam Ludvig Lewenhaupt, som var friherre till Reipholzkirch.

Icke endast klockor bortfördes emellertid ur Novgorodtraktens kyrkor. I *Ova* kyrka i Västergötland, ej långt från Leckö, hänger en ljuskrona med en rysk inskrift: "Ljuskronan uppsattes på befallning av Guds tjänare Ivan Moklokov, en novgorodbo från Moskva." (Postavljeno bylo panikadilo povjelenjem raba božija Ivana Moklokova, Novgorošča (?) ot Moskvy.) Sistnämnda uttryck antyder förmodligen inflyttning till Novgorod. Denna ljuskrona skänktes mellan åren 1708 och 1747 av en grevinna de la Gardie till kyrkan. Sannolikt utgjorde den ett från Pontus eller Jakob de la Gardie nedärft bytesstycke eller köpt gods. Att så är fallet även med flera av de nämnda kyrkklockorna, håller jag för troligt.

Solna kyrka gynnades i hög grad av Magnus Gabriel de la Gardie, och den helt nära Huddinge kyrka liggande egendomen Fullersta innehades av Jakob de la Gardie. Att då de ryska klockorna i dessa kyrkor voro gåvor från denna familj, kan man taga för givet. På samma sätt fick väl även Brännkyrka sitt exemplar. Klockan i Sigtunas Mariakyrka hade måhända skänkts av den i kyrkan begravne assessorn Måns Mårtensson Palm, vilken som svensk sekreterare deltog i Stolbovafredens avslutande och de långa underhandlingar, som föregingo densamma.

Om nu svenskarna sett sig till godo en smula på de ryska kyrkornas bekostnad, så må ingen föreställa sig, att ryssarna ädelmodigt underlåtit att göra detsamma, då tillfälle erbjudits. Tvärtom! Under kusthärjningarna före och efter Karl XII:s

död bemäktigade sig ryssarna flerstädes kyrkornas klockor, så exempelvis i Neder- och Över-Torneå kyrkor, på ön Hven och på Gotland. Redan under Johan III:s krig togo ryssarna en väldig klocka i Borgå. I en av de kyrkor, som tillhöra Spaso-Mirožskijklostret i Pskov, finnes en klocka med två *svenska* inskrifter samt följande latinska: "Gloria in exelsis Deo et in terra pax. Laudate in cymbalis. Me fundebat Johan Meyer anno 1666." Sistnämnda klocka, vars svenska inskrift säkert angiver dess närmare ursprung, kan ha kommit till Pskov från Riga eller någon kyrka i Östersjöprovinserna. Gjutarefamiljen Meyer, som i flera släktled arbetade i Stockholm, (ett epitafium med stamtavla finnes i Klara kyrka) härstammade från Riga och upprätthöll även senare förbindelserna med hembygden. I tornet till den nuvarande ryska Gudsmoders Uppståndelsekyrka i Ivangorod hänga ett par klockor, av vilka den ena bär inskrifterna:

"Gloria Soli Deo
Maria Sophia de la Gardie
Johann Meyer Anno 1671 Holmiæ me fundebat."

På klockans andra sida ses ett vapen med en ryttare i rund hatt och svärd.

I denna kyrkklocka föreligger en fullgod ersättning för den till Sigtuna bortförda klockan, som förut omtalats. Givarinnan var erövraren greve Jakob de la Gardies dotter Maria Sophia, hovmästarinna hos drottning Kristina och änka efter en Oxenstierna. Gjutaren var åter Johan Meyer.

Den andra Ivangorod-klockan skänktes till

kyrkan av konung Karl XI under Jakob Johan Taubes guvernörskap och göts i Ivangorod av en nürnbergare Johan Christof Meter (Meler?) den 27 maj 1675. Samme man göt 1674 även en klocka för kyrkan i Narva, nu Spaso-Preobraženskijkyrkan.

Kyrkklockor ha i Ryssland funnits åtminstone sedan 1000-talet. En krönika berättar, att fursten i Polotsk, Vsjeslav Brjačislavič år 1067 erövrade Novgorod och fråntog den heliga Sofia-kyrkan både ljuskronor och klockor. De medeltida klockorna voro i allmänhet små, såsom även visas av jordfynd från ruinerna av Kievs Desjatinnajakyrka, och ännu i början av 1500-talet götos blott smärre klockor. År 1526 förvånar sig en krönikebeskrivare i Novgorod över en nygjuten klocka, som vägde 250 pud. I början av 1500-talet inkommo i riket utländska gjutmästare. I Narva fanns fordom en klocka, gjuten år 1518 under Vasilij Ivanovičs regering i Moskva av Nikolaj Ivanov Obrjaks son från staden Speier (ot grada Špeiera), och vi höra även talas om polska klockgjutare i Valdai-området. Redan 1533 göt en annan tysk vid namn Nikolaus en kyrkklocka, som vägde 1,000 pud. Under Ivan IV:s regering gjorde emellertid de inhemska klockgjutarna stora framsteg, och under 1600- och 1700-talen utmärkte sig ryssarna genom åstadkommandet av verkliga vidunder i klockväg, såsom den jättelika tsar-kolokol i Moskva och dess föregångare.

Genom krigsarkivarien Petrelli emottog jag ny-

ligen underrättelse, att en rysk kyrkklocka fordom funnits på Bohus fästning. Denna omgöts 1816 men en avskrift av dess inskription förvaras i Vitterhetsakademiens arkiv. Denna verkställdes av landshövding Nils Posse och förärades först till Per Tham på Dagsnäs. Den bristfälligt upptecknade inskriften lyder i översättning: "Med Guds nåd och bistånd göts denna klocka under den rättrogne och Kristusälskande tsaren och härskaren, storfursten Ivan Vasiljevičs regering åt den livgivande treenigheten och den allvise ende Guden, Amen, år 7 . . . *evigin.*" Vad det sista ryska ordet betyder, vet jag ej. Klockan är gjuten på 1500-talet under Ivan IV:s regering liksom flertalet ryska klockor i svenska kyrkor.

Ytterligare en rysk klocka har funnits på Bohus fästning, att döma av den latinska inskriften på en klocka, som nu befinner sig på Karlsborgs fästning. Den lyder: "Trophæum hoc e Russia in Su(e)cia(m) arcem Bohusiam illatum / invictissimus Rex Carolus XI restaurari voluit / Gubernatore gen. equestri. lib. barone i bened. de Schönleben / arcis præfecto lib. bar. de Ungern Starenberg / ejusque vicario lib. bar. Nicolao Posse lib. bar. de Sæby A:o MDCXCVI.

Guten i Götheborg af M. Petter Böök Anno 1696."

Inskriften har meddelats mig av kommendanten i Karlsborgs fästning, generalmajor C. Lemchen. Troligen är även denna trofé ursprungligen en rysk kyrkklocka av samma art som den föregående och har kanske kommit samtidigt till Bohus fästning. Till Karlsborg kom den efter 1876.

Några ryska helgonbilder i svenska samlingar.

I varje ryskt hem, för att ej säga rum, hänger i ett hörn en helgonbild, en *obraz* eller *ikon*. Det är vanligen en enkel trätavla, framställande Jesus, Maria med barnet, den helige Nikolaus eller ett annat helgon. Stundom är trätavlan försedd med två sidodörrar, i vilket fall den kallas *kiot* eller *skladenj* (de senare ofta resealtaren). Ofta ses blott ansikte och händer målade; resten av tavlan täckes med silverbleck, å vilket dräkten är framställd. I millioner framställas dessa bilder sedan minst 7 århundraden tillbaka. Oss förefalla de en smula stela och uttryckslösa, men så gå de också tillbaka på 1100- och 1200-talens bysantinska konst. I århundraden har man fasthållit den ursprungliga dräkten och ansiktsuttrycket. Ännu använda de ryska ikonmålarna ett slags handledningar i rituell målarkonst *(podlinniki)* av samma art, som den Didron upptäckte i ett Athoskloster, och som i början av 1700-talet författats av munken Dionysios från Furna med användning av betydligt äldre källor. Likväl kan man även inom ikonmåleriet spåra en utveckling, och i Ryssland har denna fångat många konstforskares intresse.

Inom det gamla ikonmåleriet urskiljer man, enligt Sergjej Glagoljs framställning i hans korta översikt över konstens historia i Ryssland, minst tre olika stilar. Äldst av dessa är *Novgorodstilen,* som utvecklar sig från 1100- till mitten av 1500-talet. Den utmärkes genom de mörka ansiktenas stränghet, asketism och högtidlighet samt dräktens färggivning, åstadkommen med få färger utan halvtoner.

Somliga forskare reservera namnet Novgorodstil åt 1300- och 1400-talens konst samt låta den föregås av Kievperioden, som dock huvudsakligen lämnat oss freskomålningar i arv.

Moskvastilen utvecklas ur den novgorodska på 1300-talet och skiljer sig i början föga från denna, men senare visar sig i denna stils arbeten mera konstnärlighet, koloriten blir ljusare, mer och mer överväga varma gula toner, i stället för den hårda högtidligheten i helgonens ansikten inträder rörelse, och i sin helhet blir bilden mera målerisk. Namnet på en framstående konstnär, som arbetade i denna stil, är ännu bevarat: Andrej Rubléff. Han levde omkring år 1400, och hans enda bevarade arbete är en framställning av treenigheten i Troitsaklostret nära Moskva. Treenigheten återgives i form av de tre änglarnas besök hos Abraham i Mamre. Somliga författare vilja dock hällre göra honom till representant för vad de kalla den utvecklade Novgorodstilen. Av dem reserveras namnet Moskvastil åt 1500- och 1600-talens ikonmåleri, och Stroganoffstilen räknas som ett mellanting mellan novgorod- och

moskvastilen. Den förra av dessa stilar stod först under bysantinskt, sedermera i någon mån italienskt inflytande, den senare under tyskt och polskt. Den *Stróganoffska stilen* uppkom c:a 1580 i staden Ustjug i guvernementet Vologda. Här fanns en skola grundad av de bekanta köpmännen Stroganoff, som togo initiativet till Sibiriens erövring och från vilka den nuvarande grevliga ätten härstammar. Figurerna äro inom denna stilriktning övervägande miniatyrer. Det förefaller mig, som om ett inflytande från persisk miniatyrkonst gjort sig gällande i dessa alster. Rikedomen på scener och figurer gör produkterna av denna stil till de måhända intressantaste inom ikonmåleriet.

I förra hälften av 1600-talet inrättade tsar Michail Feodorovič vid Oružejnaja Palata i Moskva en skola för ikonmålning, och för att handleda lärjungarna inkallades utländska mästare. Under tsar Alexej Michailovič fortsatte denna skola sin verksamhet, och dess inflytande gjorde sig snart gällande i rikets avlägsnaste hörn. Det ryska ikonmåleriet blev mera enhetligt och fullkomnades, vad riktig teckning, perspektiv och dylikt beträffar. Bland de främsta ikonmålarna från denna tid märkes Simon Ušakoff, en adelsman i Moskva, född 1626 och död 1686. Åtskilliga av hans arbeten förvaras i Moskvas kyrkor.

Från senare delen av 1600-talet blev det alltmera vanligt, att helgonbilden med undantag av ansikte och händer överkläddes med dyrbar metall.

I våra dagar utövas det gammaldags ikonmåleriet såsom hemslöjd av ett par tusen bönder i guvernementen Vladimir och Kursk. Dessa bondemålare resa över land och rike och uppehålla sig ofta längre tider vid något kloster, där de förfärdiga sina varor. Så äger det berömda Troitsaklostret utanför Moskva en verkstad för ikontillverkning. På sina håll drives ikonframställningen rent av fabriksmässigt, varvid olika detaljer utföras av särskilda arbetare.

En rysk konstskriftställare skildrar ikonmålarens arbete på följande sätt: Då han ämnar måla en ikon, tar han ett bräde, hälst av lind, bestryker det med lim och täcker det med "levkas", en botten, bestående av krossad alabaster (krita), uppblött till ett tämligen flytande lim. Stundom lägges icke levkasen direkt på brädet utan på ett stycke väv, genomblött i flytande lim. Då levkasen är torr och utpressad, övergår man till teckningens utförande; härför finnas flera förfaringssätt, av vilka det lättaste och snabbaste består däri, att man på tavlan lägger ett pappersblad med teckningen; å detta äro längs konturerna rader av hål genomslagna; genom dessa hål tryckes något slags färgpulver. De på detta sätt betecknade linjerna dragas därefter ut med en blyerts eller ännu oftare en pensel med flytande tusch. Då teckningen på tavlan utförts, förgyller mästaren med bladguld helgongloriorna, fonden och vad som eljes erfordras, samt skrider därefter till färgbehandlingen. Färgerna sönderrivas i brödkvass eller helt enkelt i vatten med

någon tillsats av äggula. De fördelas i små skålar, musselskal, på krukskärvor eller t. o. m. målarens egna naglar, som ej sällan ersätta paletten.

Först målas ornat, byggnader, träd, klippor och andra accessoarer till ikonlandskapet och därefter kroppsdelar och ansikten. Originalbeskrivningarnas uppgifter äro så stränga och detaljerade, att de ej tillåta ikonmålaren något godtycke ens vid valet av färger på den dräkt, i vilken han kläder det avbildade helgonet, utan fordra, att varje sådant skall framställas i bestämda, honom tilldelade färgnyanser. De belysta ställena såväl på dräkterna som på de andra accessoarerna tecknas med gyllene streck, vartill fordras s. k. "skapat guld", d. v. s. ett pulver av sönderrivet bladguld, förtunnat i gummi. Därmed utföras även, när så är nödigt, mönstren på dräkterna. Vad ansiktena beträffar, ledes ikonmålaren vid deras framställande likaledes av noggranna föreskrifter i handledningen. Först täckes grunden med en mörk färg (Sankir), därefter upplivas ansiktena så småningom genom ljusare färger och slutligen genom gulvita ljusställen på de mera framträdande partierna; men i allmänhet förblir koloriten mörk, likblek, brunaktig eller olivfärgad. Tillsammans med ansiktena fullbordas hår och skägg, vilkas täthårighet angives med ytterst små streck och snirklar. Då ikonen är fullt färdigmålad, och tillhörande underskrifter blivit anbragta på densamma, bestrykes den med oliv- eller linoljefernissa, ett

särskilt slags fett lack *(Olifa)*, som förlänar ytan glans och stor varaktighet.[1]

Många ikoner anses vara undergörande, och denna egenskap så att säga smittar ifrån sig på noggranna kopior. I krig medföra regementena sina ikoner, och hela vagnslaster dylika sändas till soldaterna för att tillfredsställa deras religiösa behov och bringa seger. Så var fallet under det rysk-japanska kriget, och så är det även under det nuvarande. Under 1600- och 1700-talens krig med Sverige medförde likaledes ryska regementen och ryska krigsfartyg ikoner, och en del av dessa kommo som krigsbyte till vårt land.

I *Statens Historiska Museum i Stockholm* finnas 9 målade ryska helgonbilder. Fyra av dessa ha därstädes deponerats från K. Livrustkammaren. Enligt den därstädes förvarade "Kongl. Maij:ts Hoff-Kläde Cammar-Räkning, Med Cammar-Förvalten Wälbetrodde Anders Hellman, För Åhr 1743" inkommo år 1707 förutom diverse andra ryska föremål, däribland tre crucifix och diverse prästdräkter, även "1 Bild i Silfwer Tavla och Ram, 1 Christi Bild med förgyld guten rand av Silfwer, 1 Mariæ Bild af mässing, 1 litet Skatull eller altare om 1/2 alns längd, 1 Skattull eller altare med målade Bilder, 1 litet altare om 1 1/2 qvarters längd, 1 Bräde med små målningar". De tre "altarena" och förmodligen även Kristusbilden med förgylld silverrand äro identiska med pjäser i Statens Historiska Museum. De bära

---

[1] Jfr Louis Réau, *La peinture d'icones en Russie* (L'Art et les Artistes 1917, numéro special; La Russie, art ancien).

inventarienumret 3937. Traditionen uppgiver, att de tagits i slaget vid Narva 1700. Emellertid omnämnas de ej i till våra dagar bevarade förteckningar över Narvatroféerna, t. ex. "en richtig förtechning uppå the wid Narva erhållna trophéer, stycken, fanor och standarer", som bifogades en på Kungl. Boktryckeriet tryckt "Sannfärdig berättelse om the ryska fångars ankomst till Stockholm", eller i den "Specifikation på ryska saker, som efter Hans Maij:tz ordres inlefwererades i Tyghuset", anförd i löjtnant C. H. P. Sperlings dagbok (*Karolinska krigares dagböcker* III, utg. av prof. Qvennerstedt). En liten trätavla med Kristushuvud bär inventarienumret 1436, 238. Den har befunnit sig på Ulriksdals lustslott, varifrån den 1822 överlämnades till K. Klädkammaren och 1848 till museum.

En triptyk med den helige Nikolaus å mitttavlan, klädd med drivet silver, är tagen i slaget vid Svensksund 1790. Den uppräknas i bouppteckningen efter Gustaf III såsom tillhörande klädkammaren och stående under slottsförvaltaren Gribergs vård. Nu bär den inventarienumret 1436, 212.

En tavla med Kristusbild, täckt av silver och försedd med förgylld silvernimb, har skänkts till museet och är införd i samlingarna under inventarienumret 8509, 149.

Till en annan av museets ikoner återkommer jag senare.

I *Nationalmusei konstavdelning* förvaras en större madonnabild, sannolikt av ryskt ursprung.

I *Stockholms Storkyrka* förvaras även ett ryskt helgonskåp, som erövrats under Karl XII:s krig. Mittpartiet framställer S:t Nikolaus. Kläder, gloria m. m. äro av silver, till en del förgyllt. Bilden togs i slaget vid Sjagarin nära Birsen den 19 mars 1703 och skänktes till kyrkan av generalmajoren Carl Magnus Stuart.

Till *Uppsala universitets konstsamlingar* höra 5 smärre ikoner, som 1621 jämte annat byte, däribland ett större bibliotek, togos i jesuitklostret i Riga vid denna stads erövring av Gustaf II Adolf. I en förteckning över de till Uppsala universitet lämnade föremålen, uppgjord 1622, finnas upptagna "5 st. ryske måladhe trätaflor". I en år 1678 uppgjord förteckning över Uppsala universitets instrumenter m. m. figurera "quatuor tabulæ antiquæ Russicæ". I en senare förteckning på bibliotekets husgeråd m. m. vid E. Obrechts tillträde år 1694 anträffa vi åter "4 st. Ryske taflor med deras Helgon". I de två sista förteckningarna saknas alltså en av bilderna.[1] Överintendenten J. Böttiger har emellertid meddelat mig, att den felande bilden sannolikt är identisk med en, som förvaras i det berömda konstskåpet i Uppsala, dit den kommit först efter 1632. I själva verket överensstämmer den till format och karaktär fullständigt med dessa.

Uppmärksamgjord av bibliotekarien I. Collijn på en i Riksarkivet förvarad räkenskapsbok för

[1] Claes Annerstedt, *Uppsala Universitetsbiblioteks historia intill år 1702* (*V. H. A. Akad:s Handlingar* XII, 2.)

jesuitkollegiet i Riga, förd från den 1 juli 1592 till 1 aug. 1620, har jag genomgått densamma. Bland utgifterna för biblioteket märkes den 5 juli 1592: "Pro libris quibusdam et tabulis" 7 flor. 6 gross. Måhända är det just de här omtalade tavlorna, som vid detta tillfälle inköpts.

Kalmar museum äger 4 ikoner. Av dessa ha åtminstone 2, föreställande Kristus och den helige Nikolaus, ursprungligen skänkts till Kalmar gymnasium år 1797. Förmodligen ha även dessa förvärvats under något tidigare fälttåg.

Två bilder på *Skokloster* skola här nedan beskrivas.

En rysk helgonbild, en av de äldsta, som omtalas i vårt land, har funnits i *Tibble* kyrka i Uppland (annexkyrka till Håtuna). Den bar följande påskrift: "Anno 1615 den 30 juli blef den mechtige staden Pläsko belägrat aff konung Gustaf Adolf och denna tafla tagen utur *Bohädilne kloster* och hiit förärat aff Engelbrecht Lijfknecht i Nägelstena". Tavlan föreställde en patriark eller prelat, sittande i en hög karmstol, hållande framför sig en bok med ryska bokstäver. (Enl. uppgift i Palmsköldska samlingen, citerad i Upl. Fornf. Tidskr. I.)

Av här omtalade bilder framställa 4 uteslutande eller som centralfigur den heliga jungfrun med barnet, 3 à 4 Kristushuvud på Veronicaduk och 2 Kristus Pantokrator, 6 den helige Nikolaus, 1 den heliga Eudokia och resten ett flertal scener ur Nya Testamentet.

Den i Nationalmusei konstavdelning befintliga tavlan har en likhet med ryska madonnabilder, varpå dr Janse gjort mig uppmärksam. Den torde också i verkligheten vara ett ryskt arbete. I museets katalog uppges bilden vara en italiensk temperamålning från 1300-talet, som tillhört Vadstena klosterkyrka. Den restaurerades på ett föga lyckat sätt år 1837 genom historiemålaren Berggren. I de skriftliga uppgifter om tavelrestaureringar, som förvaras i konstmuseets arkiv, omtalas dock för detta år inga restaureringar av Berggren utan blott av Heideken. F. Sander omtalar den i sitt arbete "*Nationalmuseum, Bidrag till taflegalleriets historia, III*", i följande ordalag: "Hos oss finnes en gammal madonnabild, som i hög grad påminner om Cimabues och hans samtidas framställningssätt samt torde härstamma från fjortonde seklet. Den förvaras nu i Statens Historiska Museum, men har av ålder tillhört Vadstena klosterkyrka och har troligen blivit hemsänd från Italien av den heliga Birgitta. Det är bekant, att Gustaf II Adolf räknade denna målning såsom en av rikets konstklenoder; och ehuru den i förra Kungl. Museum lidit av misslyckade renoveringsförsök, förtjänar den dock att bevaras och vårdas såsom ett dyrbart minnesmärke." Den i Sanders arbete intagna avbildningen är jämförelsevis summariskt hållen; ramens och bakgrundens ornamentik saknas alldeles. I Kongl. Musei inventarium av år 1861 har tavlan inventarienumret 1036. År 1872 deponerades den i Statens Historiska Museum

under inventarienumret 4716, men återfordrades 1916 av konstavdelningen.

Arkivarien C. M. Kjellberg i Vadstena har upplyst mig om, att tavlan ej omnämnes i de bevarade inventarielängderna för Vadstena klosterkyrka.

Ingenstädes finnes den omnämnd i den av C. Silfverstolpe utgivna *Vadstena klosters uppbörds- och utgiftsbok* 1539—1570 (*Antiqv. Tidskrift för Sverige XVI*). Det av Gustaf II Adolf fällda yttrandet, som citeras av Sander, tyckes ej hänföra sig till denna tavla. Biblioteksamanuensen O. Lundberg har meddelat mig, att i de Palmsköldska samlingarna i Uppsala Universitetsbibliotek finnes följande uppteckning (Handskr. Palmsköld 262, sid. 6, Messen. Collect.) "K. Gustaf Adolph berättes, hafwa plägat säija, att i Sverige funnes framför andra Trenne förnemblige Mestarestycken, Riddar S. Jöran i Stockholm, altaretaflan uthi Linköping och Salvator i Wadstena."

Här omtalas sålunda förutom St. Göransbilden i Stockholms Storkyrka och Marten Heemskercks berömda altartavla i Linköping en Kristusbild i Vadstena, troligen en ännu i dess kyrka bevarad skulptur, som ej har något att göra med den s. k. Vadstenamadonnan. Huru traditionen om dess härstamning från Vadstena klosterkyrka uppkommit, är mig f. n. omöjligt att säga. Tänkbart vore ju, att den under Johan III:s regering inkommit i landet och av denne konung skänkts till kyrkan i Vadstena, men något bevis härpå föreligger ej. Vid ännu ett annat tillfälle synas

Fig. 17. Vadstenamadonnan (Nationalmuseum).

Fig. 18. Madonna ur Uppsalasamlingen.

Fig. 19. Madonna (Statens Historiska Museum).

Fig. 20. Ryskt helgonskåp (Statens Historiska Museum).

Fig. 21. Kristushuvud (Statens Historiska Museum).

svenskarna ha lagt sig till med rysk kyrkoegendom, nämligen efter Novgorods erövring 1611. I Stolbovafredens artiklar ingick emellertid en bestämmelse, att den kyrkornat m. m., som tagits i Sofiakyrkan och andra tempel, skulle återlämnas. Om denna bestämmelse i detalj efterkoms, är en annan fråga.

Bilden är målad på en trätavla, tillverkad av fyra aspbräder, vartill kommer en omramning av påslagna brädlappar. Trätavlans tjocklek uppgår till 3.5 cm., dess höjd till 117.5, dess bredd till 92.5 cm. Bortsett från ramen, som dock inom ikonmåleriet utgör en så att säga integrerande del av tavlan, mäter denna 100 × 75 cm. Ramen, glorиorna och bakgrunden äro täckta med ett tjockt levkasskikt, i vilket ornamentiken inpressats och sedermera förgyllts. Madonnan är framställd i något mera än bröstfigur, säkerligen tänkt såsom stående. Hon håller i sin vänstra arm Jesusbarnet, mot vilket hon lutar huvudet och som i sin mot modern framsträckta hand håller en liten blomma. Madonnans högra hand vilar på bröstet. Hon är klädd i ett rött dok med gula fransar, en grön mantel och därunder en lilafärgad dräkt med gult band vid halsen och vid ärmlinningen. Barnet är klätt i en grön, vidärmad skjorta och ett gyllene skynke, kastat över benen och högra skuldran. De sandalklädda fötterna sticka fram nedtill.

På ömse sidor om den, liksom en upphöjd valk kring madonnans huvud anbragta nimben synas två runda medaljonger med de kyrkslaviska

bokstäverna *MI—ΘV*. Givetvis är *I* felstämplat för *P*, och monogrammen äga den vanliga betydelsen av *MP ΘV* = *Μήτηρ Θεου* (Guds moder). Vid barnets huvud synes inom en rektangulär ram orden *IC XC* = Jesus Christus. Dessa bokstäver ge en värdefull hjälp till datering av helgontavlan. De tillhöra det vackra, dekorativa alfabet, som var i bruk under senare hälften av 1500-talet och förra hälften av 1600-talet.[1]

Växtornamentiken å bakgrunden synes vara nedärvd från äldre tid, under det att omramningens ornamentik har påverkats av renässansornamentiken.

Madonnan tillhör den s. k. Hodegitria-typen, framställande den heliga jungfrun stående eller sittande, med barnet på vänsta armen och hållande högra handen framför bröstet[2] (fig. 17). Typen går tillbaka till första årtusendet, måhända redan dess förra hälft, och är kanske den viktigaste av alla äldre madonnatyper. I Ryssland upprepas den i en mängd berömda ikoner: *Vlachernskaja* i Moskvas Uspenskijkatedral, *Smolenskaja*, *Tichvinskaja Grusinskaja* m. fl. Hos dessa madonnor är dock den bysantinska stelheten bibehållen; moder och barn stirra med

[1] *Specimina palaeographica codicum græcorum et slavonicorum bibliothecæ mosquensis synodalis sæc. VI—XVII*, edid. Sabas, episcopus Mojaisky. Moskva 1863; Ščepkin, *Opisanie nadgrobii*, sid. 81 *(Otčet imp. ross. istor. museja v Moskvje za 1906 god* Moskva 1907.

[2] Dalton, *Byzantine art and archæology*. Oxford 1911, sid. 673; Kondakoff, *Pamjatniki christianskago iskusstva na Afonje*, St. Pbg 1902.

vidöppna ögon på åskådaren. En variant visar oss modern kärleksfullt lutande sig över barnet, som vänder sig mot henne. Till denna typ hör den berömda undergörande Iverska eller iberiska madonnan i Moskva, som 1648 kopierades efter en bild i ett av Athosklostren. De bekanta bilderna från *Murom*, *Černigov, Tolgski-klostret vid Jaroslavl* (omnämnd redan 1314), äro också besläktade med densamma. Tydligen får även vår madonna räknas dit. Egendomliga för henne äro emellertid de halvt slutna ögonlocken liksom även blomman, som räckes henne av barnet. Händerna äro mjukare tecknade och mindre stelt målade än på samtida ryska madonnor. Uteslutet är ej, att någon inflyttad italiensk konstnär haft med madonnans tillkomst att skaffa, eller att åtminstone italienskt inflytande gjort sig gällande. Emellertid är det också möjligt, att historiemålaren Berggren funnit sig mindre tilltalad av de vidöppna bysantinska ögonen och därför försett dessa med ögonlock, samt att även blomman är hans tillägg. Efter allt att döma synes bilden härstamma från Ivan IV:s eller Boris Godunoffs tid, alltså senare delen av 1500-talet, men skulle kunna vara något senare. En rysk kännare, tjänstemannen vid Livrustkammaren i Moskva, herr Trutovsky, har framhållit som sannolikt, att tavlan är ett ukrainskt arbete. Till Sydryssland trängde tidigare och starkare västerländska inflytelser.

Bland helgontavlorna i Uppsalasamlingen finnes en, som framställer Maria med barnet sittande

på högra armen (fig. 18). Barnet lutar sin kind mot hennes och omfattar hennes hals. Omramning och bakgrund äro förgyllda utan ornament. Marias mantel synes ha varit röd lila med förgyllda bårder och stjärnor. Barnets dräkt är hållen i ljusare rött med förgyllning och svart bälte. Höjden uppgår till 31 cm., bredden till 27.5 cm., tjockleken till 2.1 cm. Omkring madonnahuvudet har ursprungligen funnits en metallgloria, som i senare tid avlägsnats. Denna madonnatyp kallas av ryssarna *"Umilenie"* *Ömheten* och förekommer i allmänhet i litet format såsom hemikon. Mest representativ för denna typ är den s. k. Vladimirska madonnan, som uppges ha förts till staden Vladimir 1155. Dess framställning av modern med barnet har tjänat till förebild för vår madonna, som troligen härstammar från 1500-talets senare del. Med obetydlig variation har den Vladimirska madonnan kopierats även av den berömde Simon Ušakoff.[1] Typen förmodas ha påverkats av siennesisk konst.

På tavlans baksida finnes en gammal rysk inskrift, åstadkommen med bläck och med bokstäver från slutet av 1500-talet. Den lyder i transkription och översättning på följande sätt: ***Molitsa semu obrazu Maria Ivanova Žena Esipova.*** (Denna bild tillbedes av Maria Ivanova, Esipovs hustru.) Vi få alltså här en uppgift om, vem som innehaft bilden, innan den kom i jesuitkollegiets ägo. Namnet Esipov är ej så synner-

---

[1] Kondakoff, *Pamjatniki christianskago iskusstva na Afonje.* St. Pbg 1902. Sid. 164, fig. 65.

ligen sällsynt under Ivan den Förskräckliges tid. Det förekommer t. ex. ett par gånger i Novgorods "Skrivarbok" från 1580-talet, innehållande förteckning på hus och tomter i Novgorod och deras ägare [1]. Ett par medlemmar av bojarfamiljen Esipov omtalas i samband med de svensk-ryska fredsunderhandlingarna i början av Gustav II Adolfs regering.

En av de märkligaste ryska ikonerna i Statens Historiska Museum utgöres av en trätavla med bilder målade på båda sidor, nämligen å ena sidan ett Kristushuvud på en Veronicaduk, å den andra den heliga jungfrun med barnet. Trätavlan synes vara gjord i ett enda stycke och mäter 55.5 cm. i höjd och 41 cm. i bredd. Tjockleken uppgår till 2.9 cm. I rännor längs de båda smalsidorna äro infogade tunna lister. Å den undre listen ses monogrammet *L. V.* med kunglig krona över, angivande att tavlan en gång tillhört drottning Lovisa Ulrikas samlingar. I Strinnholms "*Beskrifning öfver Drottningholm*", Sthlm 1821, omtalas denna tavla såsom förvarad i Mynt-Cabinettet på Drottningholm. Därifrån överlämnades den 1862 till Statens Historiska Museum, där den förvaras under inventarienumret 3121.

Huru denna tavla kommit i Lovisa Ulrikas besittning är ej lätt att avgöra. Hade den varit svenskt krigsbyte, skulle den troligen ej ha stämplats med hennes personliga monogram. I

[1] V. V. Maikoff. *Kniga pistsovaja po Novgorodu velikomu kontsa XVI v.* St. Pbg. 1911.

den "generalförteckning på alla Drottning Lovisa Ulrika vid K. Lustslottet Drottningholm tillhöriga Tavlor och Schilderier", som 1760 uppgjordes av C. V. von Düben, omtalas den ej. Ej heller förekommer den i en ännu existerande "förteckning på de vid Drottningholm i Fataburen förvarade tavlor och Schilderier.[1]" Ur Tessins samlingar synes den ej härstamma. Sannolikt har tavlan icke ansetts som ett konstverk utan som ett etnografiskt kuriosum och därför fått sin plats i Lovisa Ulrikas myntkabinett. Möjligt är, att Lovisa Ulrika förvärvat tavlan av numismatikern C. R. Berch, som 1735 besökte Ryssland. I Berchs reseanteckningar om Ryssland, som förvaras i Riksbiblioteket, omtalas ej direkt något sådant köp. Däremot berättar B., under rubriken "Helgonbilder": "Det är icke allenast om Bilder utan ock om de smala vaxliusen, som för dem uptändas, at Ryssarna af wördnad icke bruka ordet *sälja* utan bortbyta dem, dock mot penningar." Man kan också tänka på medaljören Hedlinger som mellanhand. Han vistades åren 1735—37 i St. Petersburg för att gravera medaljer över ryska personligheter och återvände sedan till Stockholm. Med dessa två personer äro ju emellertid ingalunda alla drottningens ryska förbindelser angivna. Hon synes av kejsarinnan Katarina ha till skänks mottagit en samling av över 100 ryska medaljer. Måhända åtföljde tavlan dessa.

På ena sidan av denna helgontavla framställes

[1] **Sander**, l. c.

en *Maria orans* med gloria och uppräckta händer; Jesusbarnet är anbragt på hennes bröst inom en rund medaljong. Maria bär en grön dräkt med gyllene dok och mantel; dräktens linningar äro förgyllda. Jesus är framställd med en pappersrulle i handen, bär en tunika i grönt och guld med mantel och bälte i rött, vitt och guld. Bakgrunden är ljusgrön med halvt övermålat *MP ΘV*. Till vänster ses röda kerubim, till höger gröna serafim (fig. 19).

Denna madonnatyp nämnes inom den grekiska kyrkan *Platytera*; stundom kallas den även *Blacherniotissa* efter det berömda Blachernæklostret, som troligen varit ägare till flera ryktbara madonnabilder. Enligt Kondakoff, som ej skiljer denna typ från den, vilken framställer Maria hållande medaljongen med båda händerna, kallas den hos grekerna *Panagia*, hos ryssarna *Snámenie* (uppenbarelse). Berömda Snamenieikoner äro *Novgorodskaja* (i Snamenski-katedralen i Novgorod), *Kurskaja* (omnämnd 1295), *Mirožskaja* (omnämnd 1069, 1262), vidare ett par i *Tsarskoje Selo* och i *Snamenie-kyrkan* i St. Petersburg.

Samma madonnatyp är framställd å mittavlan av ett i Statens Historiska Museum förvarat ryskt helgonskåp. (Inv. 3937.33) av 29 cm:s höjd och 16 cm:s bredd. Det är klätt med skinn utvändigt. Madonnan omgives av en mandorla med keruber och de fyra evangelisternas tecken i hörnen av tavlan. På krönet ovanför mittavlan ses Maria med barnet sittande på en tron och omgiven av de 12 apostlarna. Ur den strålande

skyn ovan hennes huvud sänker sig en duva. De båda sidodörrarna bära 3 framställningar ovanför varandra. Överst "Blagovjéščenie", Marie bebådelse. Å den ena dörren ses ängeln Gabriel komma gående, å den andra väntar honom Maria i sitt hem. Mitt på vänstra dörren se vi Ilja (Elias) och Joan predtéča (Johannes döparen). på den högra dörren Vasilij och Grigorij. Nedtill å vänstra dörren framträda Tichon och Nikolaj, å högra dörren Johannes och Alexius. Denna triptyk synes mig — även på grund av skrivtecknens form — härstamma från senare hälften av 1600-talet (fig. 20).

Kristushuvudet på andra sidan av den tavla, som tillhört Lovisa Ulrika, är framställt utan törnekrona och med en gloria av förgyllt silverbleck (fig. 21.) Bakgrunden utgöres av en duk med två knutar upptill, nedfallande i veck på sidorna. Det är enligt rysk terminologi en s. k. "*Spass nerukotvorny*", en "Frälsare, ej gjord av människohänder", alltså en rysk översättning av det grekiska *acheiropoiet*. Därmed menas en av de tidiga Kristusbilder, som ansågos vara direkta avtryck av Kristi ansikte på dukar och som ägde undergörande kraft. Enligt Dietrichson skulle vi här närmast ha att göra med en reproduktion av den Edessenska Abgarbilden, ej med den senare Veronicabilden.

Duken är vit med guldbård och växtornament i guld av senrenässanskaraktär. Fonden bakom duken är mörkbrun med en omgivande smal vit linje. Ramen utanför är hållen i grönt med en

brun ytterrand. Nedtill å ramen ses fyra helgon, två på vardera sidan. De båda till vänster från åskådaren föreställa enligt inskrifterna: upptill Nikolaus, nedtill Andreas. Helgonen å högra sidan äro upptill Sergius, nedtill Johannes. Inskriften ovanför den sistnämnde är otydlig. Nimben, som omger Kristushuvudet, är prydd med vackra akantusrankor och tre punkterade avdelningar, inom vilka läsas orden *O ω H* = ὁ ὤν, den som är. På nimbens baksida ses en något otydlig guldstämpel med de ryska bokstäverna *ГДВ* = G. D. W. Å det vackra Kristushuvudet bör observeras pannans och ögonens form samt hår- och skäggläggning och den triangulära näsroten.

Denna bild av Kristushuvudet på svetteduken är om icke original, så dock en tidig kopia efter ett av den berömde kejserlige ikonmålaren Simon Ušakoffs verk. Det är nämligen påfallande, huru nära vår bild överensstämmer med en tavla av Ušakoff, som nu förvaras i det utanför Moskva liggande, berömda Troitsaklostrets skattkammare [1] (fig. 22). Denna ikon fullbordades 1674. Till storleken är den dock betydligt mindre än Lovisa Ulrikas helgonbild, nämligen blott 7 × 6 tum. I det avseende överensstämmer den mera med en ävenledes av Ušakoff målad "Spass nerukatvorny" i Borisoglebkyrkan vid Pokrovkagatan i Moskva, som mäter ungefär 90 × 72 cm.

Denna målades 1685, alltså ett år före Uša-

[1] A. I. Uspenskij, *Tsarskie ikonopistsy i živopistsy, XVII v*, (Zapiski moskovskago archeologičeskago instituta, Tom II). Moskva 1910, Pl. LV, sid. 353.

koffs död, med hjälp av dennes lärjunge Nikita. Tavlan skiljer sig från de båda andra (att döma av fotografiska reproduktioner) blott därigenom, att två änglagestalter hålla i duken och att Kristushuvudet saknar silvergloria.[1]

Även ett par av helgonskåpen i Statens Historiska Museum visa oss en corpus med framställning av Kristushuvudet på Veronicaduk. Det ena skåpet (3937.32) är beklätt med rött skinn och prytt med järnbeslag. Höjd 58 cm.; bredd 39.5 cm.; djup 9.8 cm. Kristushuvudet har lidit en del skador, sedermera, troligen i början av 1800-talet, överstrukits med fernissa, men nu befriats från denna. Det visar en nära släktskap med Ušakoffs Kristustyp. Veronicaduken är också översållad med förgyllda växtornament av samma karaktär som på Lovisa Ulrikas tavla. Å dukens undre kant synes spår av en inskrift med stora ryska bokstäver. Blott I och M (?) kunna urskiljas. Av största intresse äro de båda änglagestalterna, som bära upp veronicaduken (fig. 23.) Deras ansikten och händer äga intet av den stelhet, som eljes karakteriserar det rituella måleriet. De livfulla ansiktena med sin varma bruna färgton omramas av korta naturliga lockar. Dräktbehandlingen är betydligt ledigare än hos figurerna på sidodörrarna. Det torde inte lida något tvivel, att vi i dessa änglafigurer ha att göra med en skapelse av en inkallad västeuropeisk mästare troligen en italienare, som tjänstgjort som lärare

---

[1] *Drevnosti Trudy mosk. arch. obščestva.* Tom III, Moskva 1909. (Pl. XXXV).

vid ikonmåleriskolan i Orusjeinaja Palata. Från denne härrör nog även den rika orneringen i grönt, guld och rött, som pryder korpus' fyra innersidor runtom mittavlan. Det är växtmotiv i senrenässansens stil, som här kommit till användning jämte inhemska framställningar av den fullvuxne Kristus, av Maria med barnet och av Kerubim och Seraphim. Mittavlan omgives med en ram av i ganska hög relief pressade mässingsbleck. Deras ornering utgöres av rankor i senrenässansstil.

Å krönet ovanför Kristushuvudet finnes en framställning av korsfästelsen med Jerusalem i bakgrunden. Å de båda dörrarna upprepas Marie bebådelse ungefär på samma sätt som å det förut omtalade helgonskåpet 3937.33, alltså till vänster Gabriel, till höger en stående Maria med en slända i handen. En del hus synas i bakgrunden. Mittpartiet å vänstra dörren framställer "Roždestvo Christovo", Kristi födelse, samt flykten till Egypten, båda verkliga små genrebilder med träd, buskar och hyddor. Vidare ses här Josef och Johannes Döparen. I vänstra övre hörnet av samma tavla ses tre i karriär framsprängande ryttare, som vända sig om och peka på en sol eller stjärna — troligen de helga tre konungar. Fyra änglar i högra övre hörnet hälsa den nyfödde.

Mittbilden på högra dörren visar enligt en i rött påmålad inskrift "Voskresenie Christovo", Kristi uppståndelse.

Nedtill ses å vänstra dörren 10 helgon och

en ängel ordnade i två rader över varandra. I övre raden ses kejsarinnan Helena, Joann Voinstvenik (Krigaren), Simeon Stolpnik (Styliten), Sergius och Michailo Malein. I nedre raden förekomma Teofil (?) Jona, Aleksej, Petr, Ilja och en ärkeängel. De mönstrade kostymerna äro synnerligen väl målade. Joann Krigaren synes efteråt ha skjutits in mellan Helena och Simeon; hans gloria har ej fått rum mera än till en obetydlig del mellan de båda andras. Blott fyra upptill anbragta helgonnamn angåvo ursprungligen, vilka helgon, som skulle målas, däribland Joanns. Han synes dock ha blivit bortglömd och i stället under hans namn placerats Simeon Styliten. Då sedan Joanns bild trängdes in, målades ett "Simeon Stolpnik" högre upp på den svarta omramningen.

Nedre bilden å högra tavlan framställer 11 helgon i två rader ovanför varandra. Upptill kejsar Konstantin, Feodor, Georg, Flor, Lavr; de nedre helgonen har jag ej säkert kunnat urskilja.

Detta helgonskåp, som genom sina kompositioner och färger är ett av de vackraste och intressantaste i svenska samlingar, torde ha tillverkats omkring 1650.

Även å ett mindre helgonskåp i Statens Historiska Museum (3937.33)[1] återfinnes i mitten Kristushuvudet på en Veronicaduk, uppburen av två änglar. Denna i mittskåpet löst insatta bild omgives på alla sidor av miniatyrfigurer, tillsam-

[1] Detta nummer återfinnes å *tvänne* museets ryska helgonskåp.

mans tjugu framställningar. I mitten upptill ses tre änglar kring ett bord med en kalk, förmodligen de av Abraham inbjudne; till höger därom fortsätta sedan bilder av Aleksij, Filipp, Pafnutij, Vasilij Blaženny, Joann Rylski, Nikon, Sav(v)ati (Solovetskij), Matrona, Makarij, Maria Platytera, Johannes (Döparen), Vasilij Amasiskij, Zosim(a) (Solovetskij), Sergij, Nikolaj, Alexandr, Ferapont, Jona och Petr. Stundom otydliga inskrifter ange namnen. Prosten Rumjantseff vid ryska legationen i Stockholm har haft vänligheten att understödja mig vid identifieringen av flera av dessa helgon.

Å krönet ovanför mittavlan kan man urskilja en framställning av Kristus och Gud Fader på ömse sidor om en glob, krönt med ett kors och med sol, måne och stjärnor påmålade. Några änglar fullständiga bilden. Sidodörrarna visa som vanligt upptill bebådelsescenen. Under denna möta vi på vänstra sidan en Hodegitria, omgiven av änglar, (en "obraz neopalimyja kupiny"), på högra dörren den heliga jungfrun, krönt och med Kristusbarnet över huvudet, förkunnande frälsning åt de elända och lidande (en "obraz umilenie i posješčenie v bjedach straduščich"). Båda dessa scener äro försedda med långa inskrifter. Nedtill å vänstra dörren ses de fem helgonen Nikita, Avif, Samon, Gurij, Ilja, på högra dörren Flor, Lavr, Joann Krigaren, Vlasi (?) och Georgios. Av dessa äro Avif, Gurij och Samon edessenska helgon, vilkas högtidsdag infaller den 15 november.

Båda de sistnämnda helgonskåpen äro otvivelaktigt förfärdigade på 1600-talet.

Till denna tid hör jämväl en Kristusbild, förvarad i Kalmar museum. Den mäter 32.5 × 28 cm. Bakgrunden är gröngul, ramen gulgrön med en röd kant ytterst och innanför denna en svart rand. Kristus är framställd i halvfigur, med högra handen rituellt framsträckt; i den vänstra håller han evangeliet. Huvudet omgives av en guldgloria med bokstäverna *O ω H* i rött. Tunikan är röd med guld och silver, manteln grön med guld. Boken är gul och röd. På sidorna om huvudet läses *IHΣ* — *XΣ* och orden Gospodi vsederžitelj (Herren den allt uppehållande). Den skadade evangelietexten å den uppslagna boken har ej kunnat fullständigt tolkas.

Samma ställning med evangeliet på vänstra armen och med högra handen utförande den rituella gesten intaga ett par Nikolaus-tavlor i Uppsalasamlingen. Den ena mäter 36.3 × 28 × 2.5 cm., den andra 32.8 × 28 × 2 cm. Båda ha förgylld omramning och bakgrund. Vackra akantusrankor pryda ramen, i det ena fallet även bakgrunden. Hos den här avbildade tavlan (fig. 24) ersättas de inre rankorna av ett slags cirkelnät. Rankorna ha en utpräglat romansk karaktär. Trots detta måste bilderna anses ha tillkommit så sent som under 1500-talet. Härför talar den å ett blått tvärband med vita eller silverfärgade 1500-talsbokstäver anbragta inskriften på ömse sidor om helgonet. Den anger att bilden föreställer den helige Nikolaus undergöraren (čudotvorjets). Några ligaturer

före sistnämnda ord äro svåra att tolka. Måhända föreställa de i det ena fallet bokstäverna Miskij och utgöra en förkortning av ordet Mirlikijskij (= från Myrrha i Lydien, ursprungsorten för denne Nikolaus). En i sen tid verkställd överstrykning med fernissa har vanställt den ena bilden. Helgonet är emellertid framställt i vid dräkt med grönt omophorion eller pallium och guldkors. Å den andra tavlan är Nikolaus klädd i brungul dräkt, med gult pallium och svarta kors, vilkas inre fått förgylld ornering.

En Nikolaustavla från ungefär samma tid eller måhända början av 1600-talet förvaras i Kalmar museum. Tavlan, som 1797 skänktes till Kalmar gymnasium, mäter 55 × 38.5 × 2.5 cm. På ömse sidor om Nikolaus huvud ses två människogestalter; den högra är tydligen Guds moder, den andra föreställer Kristus (fig. 25).

Nikolaus är klädd i brungul dräkt med svarta kors, den av honom burna evangelieboken är röd till färgen. Bakgrunden är förgylld, en svart cirkel omgiver huvudet.

Märkligast är omramningen. Två vridna kolonner med ett slags "dubbelkapitäl" uppbära en bruten båge. Denna från arkitekturen (ursprungligen väl den persiska) hämtade omramning torde ej ha uppkommit tidigare än på 1400-talet, men säkerligen mest varit i bruk under följande århundrade; däremot har akantusrankeornamentiken en ännu äldre karaktär.

I Uppsala universitets samling förekomma ännu två ikoner med den helige Nikolaus Undergöraren

i helfigur. Å den ena håller han i vänstra handen en kyrka, i den högra ett svärd. På ömse sider om huvudet ses Kristus och Maria. Bakgrunden är grön med stjärnor och gröna prickar, måhända framställande firmamentet. På sidorna äro målade ett par bukiga kolonner, som på mitten äro insnörda. De uppbära en bruten "hästskobåge" i rött och vitt. Ramen är förgylld och smyckad med två små målade bilder av Gabriel och Ilja (Elias). Huvudena omgivas av förgyllda metallnimber med pressade ornament, som å Nikolai nimb imitera filigranteknik. Å ramen upptill läses i röda bokstäver Nikolae M r (?) — — — ski čudotvorjets (fig. 26).

Tavlan mäter 31×27.5×2.5 cm. På dess baksida finnes en inskrift: *Semu obrazu molitsa Gavrilo Samšev derevni teprš.* (?) (Denna helgonbild tillbeder Gavrilo Samšev från byn teprš (?). Inskriftens formulering och bokstävernas form är ungefär densamma som på baksidan av den förut nämnda Mariabilden, och ikonens ålder synes också överensstämma. Den andra tavlan i Uppsala (förvarad i Gustav II Adolfs konstskåp) med Nikolaus i helfigur, mäter 29.1×23.7×2 cm. Nikolaus håller evangeliet i handen, är klädd i en gul mantel och pallium. Till vänster om huvudet ses Kristus med evangeliet inom en röd, cirkelrund mandorla med gyllene strålar, till höger madonnan, omgiven av en blåaktig mandorla och hållande ett band med kors (pallium ?) Bakgrunden är brun, nedre tredjedelen svart. Ovanför huvudfiguren ses inskriften Nikolae Zaraskij.

Fig. 22. Kristushuvud av Ušakoff (Moskva).

Fig. 23 a—b. Änglar från helgonskåp (Statens Historiska Museum.).

Fig. 24. Den helige Nikolaus (Uppsala).

Fig. 25. Den helige Nikolaus (Kalmar museum).

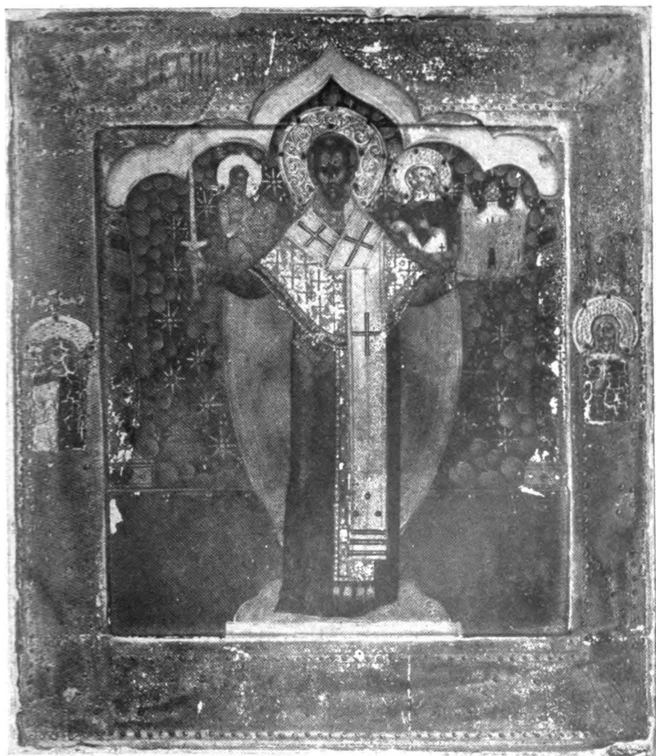

Fig. 26. Nikolaus Undergöraren (Uppsala).

Fig. 27. Helgonskåp (Statens Historiska Museum).

Fig. 28. Portativt helgonskåp (Statens Historiska Museum).

Betydligt yngre är den i Svensksundsslaget tagna kiot, vars mittparti smyckas av Nikolaus Undergörarens bild, överklädd utom å huvud och händer av silverbleck. Å krönet upptill ses himladrottningen med barnet, omgiven av änglar och bedrövade, som hon uppmuntrar („ikona vsjech skorbjaščich radosti“). Sidodörrarna upptagas av bebådelsen, Kristi dop, ett helgon med en skriftrulle, St. Mikael och draken samt St. Georgs strid med draken (fig. 27). Om också ämnena och i viss grad ställningarna äro de inom den bysantinska konsten traditionella, så äro dock färger, dräkternas fall och veckning, St. Georgs häst, himladrottningens minervaliknande hållning och andra detaljer hämtade från västerlandets barockkonst. I Ryssland varade denna långt in på 1700-talet, och jag skulle tro, att bilden ej är målad före detta århundrades mitt.

En ikon i Kalmar museum av 31.5 cm:s höjd, 27 cm:s bredd och 2.5 cm:s tjocklek framställer den heliga Evdokia, stående mot en blåsvart himmel och gröna havsvågor på den bruna jorden. Uppe i vänstra hörnet ses Kristus framträda ur gröna och gula moln. Helgonet är klätt i röd kjol, brun kappa och svart huva med gloria kring huvudet.

En annan tavla i samma museum, mätande 31 × 28 × 3 cm., är synnerligen intressant genom sin figurrikedom. De talrika miniatyrframställningarna visa, att vi ha att göra med ett alster av den Stroganoffska stilriktningen. Centralscenen framställer Kristus inom en mandorla, bakom,

över och under honom ses konungar och helgon, somliga med skrifter i händerna. Kristus trampar just på dödsrikets portar och utför ur detsamma det gamla testamentets rättfärdiga. Uppe i vänstra hörnet ses Kristi korsfästelse, därunder hans gravläggning. I mitten upptill är anbragt en Kristus med naken överkropp, bärande ett kors framför sig; framför och bakom honom helgon. Till höger upptill är målad en kyrka med väldig mittkupol; därunder kunna vi urskilja fotatvagningen. Underst till höger finnes en framställning av Kristi uppståndelse ur graven med en krigsknekt nedanför densamma. Vidare ses Mikaels strid med satan och huru djävulens käftar tilltäppas av en ängel. Ytterligare ett par scener förekomma, som jag ej säkert kunnat bestämma.

Denna värdefulla ikon torde tillhöra 1500-talet. Från samma tid härstammar säkerligen även en liten triptyk, en hopläggbar "Skladenj", av trä med mässingsbeslag, som förvaras i Statens historiska museum (Inv. 3937). Dess höjd uppgår till 8.6 cm., bredden för de tre olika delarna till 8.1, 8.2 och 8.25 cm. Miniatyrmålningarna, som ansluta sig till den Stroganoffska stilen, äro anbragta på metallplåtar (fig. 28).

Å mittavlan ses en tronande Kristus med det uppslagna evangeliet stött mot vänstra knäet. Å evangeliet läses: Priidite ko mnje (kommen till mig). Vid hans fötter ses Abraham och Maria, på ömse sidor sju speciella moskvahelgon, vilkas namn angivas å de förgyllda bleck, som innefatta hela tavlan. Högst upp finna vi från vän-

ster räknat Petr och Pavel, därunder Jona, Petr, Aleksej och Filipp, samt nere till vänster Tichon.

Den vänstra tavlan visar upptill "Pokrov Presvjatýja Bogoróditsy", Marias förbön, nedtill till höger Maria och barnet, till vänster Maria och Elisabet samt möjligen de heliga tre konungar. I mitten nedtill en ärkeängel (?) stående på en tron i renässansstil.

Den högra tavlan upptages av Maria med barnet i sitt sköte, sittande på en tron av 1500-talskaraktär. På sidorna stå två Kievhelgon, Antonij och Feodosij. Metallomramningen är prydd med akantusrankor, som ge intrycket att vara ett halvt årtusende tidigare än vad som i verkligheten är fallet. Färgerna äro övervägande rött och guld med obetydlig insprängning av svart.

De båda tavlorna i Skoklosters kyrka, som i början av denna uppsats omnämndes, synes även tillhöra Stroganoffskolans stilriktning och förskriva sig från tiden 1580—1650, troligen dock dess förra del. Vardera tavlan är gjord av ett enda bräde, något välvt trots de båda tvärslår, som på baksidan äro insatta för att hålla träets yta plan. Den ena tavlan mäter 43.5 cm. i höjd, 36 cm. i bredd och 2.6 cm. i tjocklek, utom ramen 26.6 × 23 cm. Omramningen liksom den inre ytan täckas av miniatyrmålningar, alla på guldgrund utom de 4 enstaka heliga personer, som strax skola omtalas. Ramen visar upptill från vänster till höger Marie bebådelse, frambärandet i templet, Maria med barnet (Hodegitriatypen) och Kristi dop med Johannes och tre

änglar. Å vänstra ramen (från åskådaren) ses upptill Joakim (Marias fader) och nedtill Vasilij Velikij. På själva tavlan äro framställda en rad scener ur Jesu barndomshistoria. I mitten högst upp ses betlehemsstjärnan, nedanför denna änglakören och på dess sidor de tre vise männen. Dessa rida på vänstra sidan mot stjärnan, på den högra från densamma. Mittpartiet upptagas av Jesu födelse med Maria, barnet, oxen och åsnan samt på sidorna de tre vise männen, frambärande gåvor, samt herdarne ute på marken. Därunder ses den sittande Josef, som mottar besök av Johannes Döparen (?), samt en liten scen framställande en kvinna, som i ett slags funt gjuter vatten åt modern med barnet på sitt knä. I sex scener framställas det betlehemitiska barnamordet och flykten till Egypten. Av särskilt intresse äro här de tre stadsbilderna med murar och torn. Inklämda mellan dessa scener finner man en under ett träd liggande Natanael med en kvinna vid sidan. På ramen och över de olika scenerna finnas längre och kortare ryska inskrifter, som angiva innehållet.

Tavlan n:o 2 mäter 43.2 cm. i höjd, 35.5 cm. i bredd och 2.6 cm. i tjocklek. Ramen är brun med en svartbrun yttre rand, delvis täckt med inskrifter i vitt. Tavlan framställer Kristi tillkommelse till domen. Ett myller av figurer mot guldgrund upptager hela ytan. Överst ses det himmelska Jerusalem med talrika intågande helgon, därunder i tre avdelningar skaror av helgon och apostlar, flera bilder av Kristus, änglar

och allehanda apokalyptiska djur, satans fall samt nederst om en rik fantasi vittnande helvetesscener.

Båda tavlorna synas av format och målningssätt att döma vara gjorda av samme mästare. De tillhöra det värdefullaste vi äga i Sverige av gammal ikonkonst.

Bristen på litteratur hindrar mig tyvärr ifrån att gå närmare in på de intressanta ikonografiska frågorna. De här omnämnda helgonen — t. ex. de två Petr å en av de sista ikonerna — äro ingalunda alltid identiska, därför att de bära samma namn. Den ryska helgonkalendern känner en mängd liknämnda helgon, och nya kanoniseras ständigt.

De synnerligen värdefulla uppsalatavlorna ha, sedan detta skrivits, konserverats av konservator Ehrnsten, som lyckats avlägsna den nypåstrukna fernissan och därigenom återge bilderna en del av deras forna färgrikedom.

Ytterligare några ryska ikoner lära förekomma i Visby museum, Veckholms kyrka (enl. uppgift av docenten J. Roosval) och Uppsala arbets- och försörjningsanstalt samt har åtminstone förekommit i det forna Finspångsbiblioteket i Östergötland.

En svensk handelsspion i Ryssland på 1600-talet.

Sveriges handel med Ryssland har urgamla anor. Om vi lämna den förhistoriska tiden och medeltiden å sido, så finna vi, att redan Gustav Vasa beslöt sända en expedition längs Rysslands nordkust till de rika länderna i östern men hindrades i utförandet av sin plan därigenom, att ingen lämplig person fanns att ställa i spetsen för företaget. Med Ryssland drevs emellertid under hela 1500-talet en ingalunda föraktlig handel, som genom fredstraktater bekräftades. I Stolbovafreden garanterades de ryska köpmännen, som besökte Stockholm och uppehöllo sig i "Ryssgården", vissa rättigheter, och svenska köpmän fingo åt sig upplåtna gårdar i Novgorod, Pskov och Moskva.

Erövringen av Östersjöprovinserna bragte denna handel i ett delvis nytt läge. Riga och Reval, de gamla tyska städerna, som förmedlat den västerländska handeln med Ryssland, blevo Sveriges tillhörighet, och det ålåg nu svenska kronan att sörja för denna handels bestånd och utveckling. Den nya nordliga handelsväg, som Gustav Vasa

velat upptaga, den öppnades av engelsmännen Willoughby och Chancellor, vilka över Archangelsk trädde i förbindelse med det moskovitiska riket. Engelsmännen följdes av holländare och fransmän, som väl insågo den nya samfärdselledens betydelse. Väl voro farorna ej ringa, och blott en eller två resor hann man företaga under sommaren, men fördelen av direkta förbindelser med ryssarna utan tullumgälder till och trakasserande från mellanliggande stater var så stor, att man bortsåg från obehagen. Också sjönk Revals och Rigas betydelse i samma mån, som Archangelsks steg.

Samtidigt med att Fredrik III i Danmark 1647 grundade ett kompani, som 1653 utsände trenne handelsfartyg till Norra Ishavet, där de besökte de ryska kusterna, skickade drottning Kristina till Ryssland en kunglig kommissarie, Johannes de Rodes, som där skulle verka som handelsagent för sitt land. Rodes författade 1653 en högeligen intressant relation över den ryska handeln, som inlämnades till regeringen.[1] I denna lämnade han dels en framställning av den ryska handelns viktigaste faktorer, dels en siffermässig framställning av de i Archangelsk in- och utförda varorna jämte en jämförande uträkning av handelskostnaderna för färder över Vita havet och Östersjön, dels slutligen ett förslag till mot-

---

[1] W. Greiffenhagen, *Archangel als Handelsconcurrentin Revals im siebzehnten Jahrhundert.* (Beiträge zur Kunde Esth- Liv- und Kurlands IV, 2, Reval 1889). G. Ewers, i "Beiträge zur Kenntnis Russlands und seiner Geschichte", Dorpat 1816.

arbetande av den nya och befrämjande av den gamla handelsvägen.

Särskilt intresserade sig Rodes för sidenhandeln som ju bedrevs mellan Persien och Ryssland och ansågs så betydelsefull, att några årtionden senare Karl XI sände en svensk beskickning med Ludvig Fabritius i spetsen till Persien för att anknyta handelsförbindelser. Av råsiden exporterades årligen från Archangelsk 900 pud à 90 rubel, alltså för 81,000 rubel. Bland andra utförselvaror från Ryssland märkas pälsverk, fisk, salt, spannmål, läder, talg och tran. Kaviar exporterades redan vid denna tid i stora mängder från Archangelsk. På ett år utfördes 20,000 pud i 400 fat à 1.50 rubel, alltså till ett pris av $3^1/_2$ kopek per funt (= 410 gram). Nu torde priset vara bortåt 200 gånger så högt! Dessa Rodes statistiska uppgifter förefalla emellertid väl högt tilltagna; 20,000 pud är lika med 320,000 kg., och icke mycket högre var hela kaviarproduktionen i Astrachandistriktet ett år i slutet av 1890-talet. Hela exporten från Archangelsk under ett år uppgick i värde till 1,071,675 rubel.

Frakten från Archangelsk till Moskva kostade sommartiden 30 kopek per pud, vintertiden 29 kopek. Från Reval till Moskva uppgick motsvarande fraktkostnad per pud till resp. 45 och 15 kopek. Skeppsfrakten från Archangelsk till Holland var nästan dubbelt så hög som från Reval till Holland, nämligen 4—6 rubel per "last" mot 2 rubel och 80 kopek. Försäkringskostnaderna voro likaledes betydligt högre å den

förra vägen. Däremot voro de sammanlagda tullumgälderna något högre för vägen Reval —Moskva. Enligt Rodes' mening blevo kostnaderna för transport genom Östersjön ansenligt högre.

Som lämpligt medel att dirigera den ryska handeln över Östersjön föreslog Rodes ett förfaringssätt, som vi ju känna från vår egen tid, nämligen att i stor utsträckning uppköpa de varor, som producerades i Ryssland självt, och föra dem till Östersjöhamnarna, varigenom intet bleve övrigt för export över Archangelsk. Särskilt tänkte han sig denna spekulation möjlig i fråga om lädervaror. En liknande affär hade några år tidigare satts i verket av den holländske köpmannen Adrian Bonsfeld i Riga. Denne hade i Östersjöprovinserna uppköpt allt hamputsäde han kunde komma över och på 90,000 tunnor utsäde haft en ren vinst av 80,000 gulden.

Rodes föreslog vidare, att kommerskollegium och svenska regeringen skulle underlätta de revalske köpmännens kredit i Moskva genom att gå i borgen för dem i vissa fall. Även borde de svenska "handelsgårdarna" i Novgorod, Pskov och Moskva sättas i gott stånd och en ny upprättas i Jaroslav.

Det är ej troligt, att Rodes' memorial ledde till några direkta åtgärder. Själv dog han 1655, och den ambassad under Gustaf Bjelke, som samma år avgick till Moskva för att bekräfta Stolbovafreden och söka avhålla tsaren från ett ingripande i det polska kriget, misslyckades i

sin uppgift. Ett nytt krig utbröt, som först slöts genom freden i Kardis.

År 1673 avgick en ny ambassad till Moskva med Gustaf Oxenstierna, Henrik von Tiesenhausen och Gotthard Budberg i spetsen. I ambassaden deltogo en massa personer, bland dem även två unga män Erik Palmqvist och Kilburger. Den förre var kapten vid fortifikationen i Riga och medföljde som ett slags militärattaché. I denna egenskap förskaffade han sig diverse hemliga upplysningar om ryska militära förhållanden och avtecknade viktiga befästa platser, slott, kloster. kyrkor och dräkter m. m. Vid sin hemkomst 1674 överlämnade han till konungen sina *Observationer över Ryssland*, som äro av stort kulturhistoriskt värde. Först år 1898 blevo de fullständigt utgivna av K. Sandgren och A. Lagrelius efter att förut i brottstycken hava publicerats av arkivaren Th. Westrin.

Den i ambassaden deltagande assessorn i kommerskollegium Lilienhof hade till särskild uppgift att söka förmå ryssarna att dirigera sina varor till Östersjöhamnarna i stället för Archangelsk. Häruti hade han emellertid föga framgång. Ej heller lyckades han få de ryska tullarna nedsatta. Den ryske underhandlaren furst Dolgoruki ansåg överhuvud den svenska handeln alltför obetydlig i jämförelse med Englands eller Hollands för att ta någon vidare hänsyn till densamma. Dessutom motarbetades svenskarna av den danske residenten i Moskva.

Om alltså ambassaden misslyckades i sitt huvud-

sakliga värv, hade den likväl stor betydelse i vetenskapligt hänseende. Först genom Palmqvists ovannämnda arbete, därnäst genom Kilburgers.

Om Kilburgers person har man länge saknat nästan all kunskap. Hans berättelse om den ryska resan är känd i två handskrifter, den ena utförligare förvarad i hertigliga biblioteket i Wolfenbüttel och i utdrag utgiven av E. Schmidt 1781, den andra ofullständiga utgiven 1769 i Büschings "Magazin für neue Historie und Geographie", tom III. På 1820-talet utgåvos genom D. Jazykoff ett par ryska översättningar av dessa skrifter. Som dessa äro ytterst sällsynta, har en rysk forskare, B. G. Kurtz, år 1915 i Kiev utgivit en ny översättning under titeln "*Sočinenie Kilburgera o russkoi torgovlě v tsarstvovanie Alekseja Michailoviča*" (Kilburgers skrift om den ryska handeln under Aleksej Michailovičs regering). Genom studier i svenska riksarkivet och i arkivet för utrikes angelägenheter i Moskva har det lyckats Kurtz att kasta ljus över Kilburgers person. I beskickningen deltog denne såsom ung adelsman (dvorjanin) på en tämligen underordnad plats. Han närvar ej vid förhandlingarna utan blott vid de större audienserna och hade därför gott om tid till studier.

Efter sin hemkomst från Ryssland utnämndes Kilburger i juli 1675 till notarius publicus. Redan i slutet av samma år erhöll han befattning som sekreterare vid handelskollegiet i Riga, ett under kommerskollegium stående ämbetsverk, som inrättats året förut. Tre år senare (1678) var han

åter i Stockholm i egenskap av *notarius publicus regius*. I denna ställning kvarstod han ända till sin död den 1 juli 1721. I förmyndarkammaren förvaras ännu bouppteckningen efter honom, som visar att han ägde två stenhus i staden mellan broarna samt efterlämnade 7 barn, vilka han alla haft med sin 1714 avlidna hustru Euphrosyne Maria Below (Beloh). Av barnen voro 6 flickor. Sonen Karl Henrik avled 1735 som notarius publicus.

Kilburger uppges av Kurtz ha med förnamn hetat Jefim Filip, men av hans egen skrift liksom av F. U. Wrangels uppsats "*Fru Gunillas gränd*", i Stockholmiana I framgår, att han hette Johan Filip, och av den senare därjämte, att svärfadern dr. Bernhard Below, drottning Kristinas livmedicus på sin tid, efterlämnade ett stenhus på Österlånggatan.[1]

Kilburger nedskrev sina iakttagelser omedelbart efter sin återkomst till Sverige i ett arbete, som han tydligen ämnade offentliggöra för en större allmänhet och ej direkt överlämna till

[1] Av bouppteckningen efter Johan Filip Kilburger, som ingår i 1722 års inventariebok i nya rådhusets arkiv, framgår, att Kilburgers ena hus låg vid Österlånggatan och kallades Pelican samt upptaxerades till 18,000 daler kpm. Det andra, mindre huset låg i St. Urbans gränd och värderades till 9,000 daler. Huset Pelican låg enligt ett äldre fastebrev (1664) med nordsidan mot lilla St. Johannesgränd och såldes 1664 av borggreven i Göteborg Israel Norfellt till vinskänken Jörgen (Hans Georgen) Croon. Från dennes arvingar och från änkefru Maria Grotjahans inköpte Kilburger åren 1685, 1687 och 1690 fyra sjättedelar av huset. Troligen förvärvade han senare även de två återstående sjättedelarna. Det var tydligen icke han, som ärvde svärfaderns hus.

regeringen som fallet var med Rodes och Palmqvist. Han avfattade det på tyska, vilket språk han väl behärskade. Förutom svenska och tyska kunde han även franska och latin. Han kände tydligen även till holländskan — han synes ha besökt Holland, och det är Kurtz' uppfattning, att han också i fråga om ryska hade nog stora insikter för att genom samtal kunna inhämta nödiga underrättelser.

Källorna till Kilburgers arbete voro dels tryckta, dels handskrifter, dels slutligen muntliga upplysningar. Han citerar Olearius, som ett 40-tal år tidigare reste med en holsteinsk ambassad genom Ryssland till Persien, och han känner även Neuhoffs beskrivning av det holländska ostindiska kompaniets ambassad till Storkanen av Tartariet, senare kejsare i Kina.

I rätt stor utsträckning har Kilburger tillgodogjort sig Rodes' förut omnämnda skrift om den ryska handeln, särskilt vid beskrivning av de ryska handelsvarorna. Sannolikt har han nyttjat det i Stockholm förvarade manuskriptet. Även den i svensk tjänst övergångne ryssen Kotošichins "Beskrifning om Muschofske Rijkets Stat" (försvenskat i Stockholm 1669[1]), som var spridd i åtskilliga avskrifter, har kommit till användning i Kilburgers skrift.

Från Rodes hämtade Kilburger sina uppgifter om exporten över Archangelsk. De voro alltså över 20 år gamla. Alldeles färska voro däremot hans siffror rörande importen. Dessa synes han

[1] Utgiven av Gustaf Adde, Stockholm 1908.

på något hemligt sätt ha erhållit ur de archangelska tulluppbördsböckerna. Han har även skaffat sig uppgifter om exporten över Narva för de 3 första kvartalen av år 1673 till mitten av oktober, sannolikt under ambassadens vistelse i denna stad. Genom personligt umgänge med en del personer i Moskva — ryssar och främmande köpmän — lyckades Kilburger erhålla allehanda prisuppgifter för olika slags varor. Dessa statistiska uppgifter insamlades under maj månad 1674. Även fabriker och hantverkerier synes Kilburger ha besökt samt inhämtat upplysningar om löner och dylikt. Han berättar, att smederna i Moskva meddelat honom, att de ryska deglarna äro de bästa. Omöjligt är ej, att bland dessa smeder även funnos svenskar, ty redan 1648 berättas det, att emedan arbetet i Tula-fabriken inställts, svenska smeder flyttat till Moskva.

Överhuvudtaget hade Kilburger en forskningsresandes öppna ögon för alla slags företeelser. Under färden förbi Vyšnij Voločok, ett båtsläpningsställe, som redan använts av vikingarna, iakttog han, att mellan floderna Tsna och Tvertsa blott ligger en 75 famnar bred sandslätt, och att på våren vid snösmältningen båda flodernas vatten blandas.

"Om man här grävde en kanal", säger Kilburger, "skulle Ladoga och följaktligen även Östersjön komma i förbindelse med Kaspiska havet". Samma iakttagelse gjorde även Palmqvist. Senare har ju denna kanal också kommit till stånd.

Den ryske utgivaren anser i allmänhet Kilburgers sifferuppgifter i fråga om priser och avstånd vara ganska tillförlitliga. Ibland ha givetvis hans källor klickat: så anser han, att sjön Ilmen är 60 verst lång, under det att den i verkligheten mäter 42, och vägen från Novgorod till floden Mstas inlopp i Ilmen uppges till 6 verst men är i själva verket dubbelt så lång. Var det honom möjligt, kontrollerade han emellertid personligen väglängder o. d.

Kilburgers avhandling blev betydligt mindre känd än de resebeskrivningar, som utgåvos av Olearius, Herberstein m. fl. Detta beror delvis därpå, att de senare äro mera populärt hållna, under det att Kilburger avsåg att skriva en lärd avhandling, omfattande ett mera begränsat område.

Titeln på Kilburgers skrift lyder: "Kort underrättelse om den ryska handeln såsom denna bedrevs år 1674 med ut- och införda varor i hela Ryssland". I sitt företal, i vilket han prisar Rysslands naturliga rikedomar, framhåller han, att ryssarna dock lägga stora hinder i vägen för handeln genom kejserliga monopol och höga tullar: "Man kan", säger han, "jämföra handeln med en liten fågel i människans hand: om man kramar den alltför kraftigt, måste den dö, men om man överlämnar den alltför mycket åt sin vilja, flyger den bort, och ägaren har åter förlust. I sistnämnda hänseende ha ryssarna ännu aldrig syndat, men i det förra synda de alltför mycket". Ryssarna bygga ej fartyg, ehuru de ha allt material

därtill inom riket; de underhålla ej vägarna i sitt sumpiga land; främmande konstnärer avskräckas från att söka sig till Ryssland, och landets egna inbyggare förbjudas att resa ut och lära. Dessutom klagar Kilburger över de ryska köpmännens oredlighet. "Men den däremot, som vill bedraga en ryss, han måste resa dit och får icke vara dum." Och han citerar det franska ordspråket: "pour prendre un renard il faut renard et demi".

Avhandlingen är för sin tid ovanligt väl disponerad, vilket framgår av innehållsförteckningen. I fem underavdelningar behandlas de olika sidorna av det ryska affärslivet, och dessa avdelningar omfatta vardera ett antal kapitel.

I *första avdelningen* talas 1) om de varor, med vilka Ryssland förser andra länder; 2) om de varor, som Ryssland själv har men själv förbrukar; 3) om de varor, som Ryssland delvis äger men delvis måste köpa av andra nationer.

I *andra avdelningen* förekomma fyra kapitel om de varor, som införas över Archangelsk eller Östersjön, om den persiska, den grekiska och den kinesiska handeln.

Den *tredje avdelningen* behandlar i sju kapitel mynt och myntsorter, vikt, mått, frakter, tullar, handeln med dukater och riksdalrar samt posten och betalning för brev.

Längst är *fjärde avdelningen*. I denna talas om havshamnen Archangelsk, om färden till Archangelsk, om "gäster" eller kejserliga kommersråd, om koppargruvor och järngruvor, om sobelfångsten i Sibirien, om linneproduktionen och rysk

ull, om köpmans- och handelshus, om den kejserliga skattkammaren (kassan), om torg och basarer, om boktryckerier, om den stora klockan, om proviant och matförråd, om vin- och äppelkällare, om krogar och iskällare, om material och utgifter för stenbyggnader, om läkare och apotek, om den tyska kyrkan och dess *Exercitio religionis*.

I den *femte avdelningen* finnas slutligen uppgifter om vatten och floder mellan Narva och Moskva, om floden Luga i Ingermanland, om väg och milantal mellan Stockholm och Moskva samt beskrivning av väg och avstånd från Moskva till Tobolsk i Sibirien och därifrån till Peking i Kina.

Jag förbigår här redogörelsen för de olika varor, som produceras i Ryssland och som för övrigt erbjuder mycket av intresse i handelshistoriskt avseende. Till jämförelse med Rodes förut omtalade uppgifter angående kaviaren kan emellertid nämnas, att enligt Kilburger 300 fat pressad kaviar om 40 à 50 pud årligen exporterades till Archangelsk. Tsaren, som hade monopol på denna vara, avlät den där enligt kontrakt till en Hamburgerköpman för 3 riksdaler pr pud, varigenom han årligen erhöll en inkomst av 40,000 riksdaler. Den största delen av kaviaren gick till Italien. Även om pälshandeln förekomma åtskilliga värdefulla uppgifter. Som exempel på dåvarande priser kan nämnas, att ett skinn av svarträv i Moskva betalades med upp till 60 rubel, under det att vita rävar betalades per styck med 25 till 30 kopek.

Tillverkningen av linnevaror, som numera till betydande del övergått till fabriksdrift i Jaroslavl-guvernementet, omtalas av Kilburger såsom blomstrande i samma trakter även på hans tid, och stora laster lin exporterades årligen därifrån över Archangelsk.

Kilburger var även en av de första svenskar som lärde känna téet. År 1658 hade denna växt första gången med säkerhet införts till Ryssland genom Baikovs ambassad till den kinesiske kejsaren. Enligt en uppgift skulle redan 1616 ryska sändebud hos Altyn-tsar ha gjort bekantskap med den egendomliga drycken, och uteslutet är ej, att téet då och då kommit till Ryssland under förra hälften av 1600-talet. "Ryssarne anse", säger Kilburger, "att det stärker människans krafter, avvänder sjukdomsanfall, som kunna hända av dålig luft och i allmänhet. Särskilt användes det för att avvända berusning, i det man intager det före drycken, eller för att skingra fyllan, som frambringas av drickandet, om man nyttjar det efter ruset." Själv köpte Kilburger i Moskva ett skålpund té för 30 kopek. Den ryska handeln med Kina hade enligt Kilburger tagit sin början år 1654, då sändebudet F. Baikov besökte kinesiska hovet. Detta var den första officiella beskickningen, som utgick från Moskva, men redan i september 1618 hade Ivan Petlin, som skickats av vojevoden i Tobolsk som sändebud, ankommit till Peking. Ryska sändebud i Sverige, som något anteciperade denna händelse, skröto redan på våren 1618 om ryssarnas fina

direkta förbindelse med Kina. Då var den ryska expeditionen ännu på väg dit.

I Tobolsk, berättar Kilburger vidare, hade uppstått ett centrum för den rysk-kinesiska handeln, och de kinesiska köpmännen ditförde alla slag av siden och starkt kattun, ädelstenar såsom rubiner och topaser, mysk, enkelt porslin, bävergäll, té o. s. v. Särskilt började nu kineserna till Sibirien införa siden, som var ojämförligt finare än det persiska. Själva inköpte kineserna pälsverk, framför allt hermelin och sobel.

Den persiska handeln gick över staden Astrachan vid Kaspiska havet. På 20 dagar kunde man med små fartyg resa från Moskva till Astrachan å floderna Moskva, Oka och Volga, men med de vanliga barkerna gick det åt 40—42 dagar. Tillbaka, uppför floden behövde man med små fartyg 6—7 veckor. Sidenet blev på denna väg betydligt billigare, än om det karavanledes skulle föras till Persiska viken och där uppköpas av det holländska ostindiska kompaniet eller av engelsmännen. Karavanfärderna till Aleppo åter sågos ogärna av den persiske schahen, som hade sin värste rival i den turkiske sultanen. Schahen befrämjade därför handeln över Ryssland. Vid Kilburgers besök i Moskva hade emellertid ett avbrott inträtt i Rysslands handel med Persien, tack vare upprorsmannen Stenka Razins plundring av de persiska sidenlagren i Astrachan.

Om de grekiska köpmännen, som drevo affärer i Moskva, berättar Kilburger, att de alla voro från Moldau eller Konstantinopel och ansedda,

hederliga män. De uppehöllo sig hela året i Moskva och hade sin särskilda gård. De åtnjöto fördelaktiga privilegier och handlade med hästar, ädelstenar, turkiska mattor, saffian o. s. v. samt inköpte dyrbara pälsverk, särskilt sobel.

Ett ordnat postväsende fick Ryssland enligt Kilburger år 1663 (enligt andra uppgifter 1665) genom en inflyttad holländare, Johan von Schweden. Från Moskva avgick post till Riga, Pskov, Novgorod o. s. v. en gång i veckan, nämligen på tisdagarna. Naturligtvis gingo ej breven synnerligen fort, 9—11 dagar behövde ett brev från Moskva till Riga. Portot var däremot jämförelsevis billigt, nämligen 6 kopek för ett brev till Novgorod, 8 kopek för ett till Pskov och 10 kopek för ett till Riga, allt per 4.25 gram. Med den polska posten till Vilna kunde även brev sändas till Königsberg och alla orter inom det "romerska riket". Vid ankomsten till Moskva underkastades all post censur i tsarens kansli. De västerländska tidningarna från Tyskland, Holland och Frankrike översattes på ryska och förelästes för tsaren.

Tidigare resande omnämna ofta svårigheterna att få posten regelbundet och säkert sänd eller mottagen, och Rodes framställde till drottning Kristina förslaget att inrätta en hemlig postförbindelse mellan Livland och Moskva med svenska handelsgården såsom postcentral i sistnämnda stad. Sedan den ordnade postförbindelsen uppstått, höjdes andra klagomål. Den svenske residenten i Moskva, Eberschildt, besvärade sig 1668

över, att man ej fick skicka sina brev med vem man ville och när man ville.

Mot slutet av 1600-talet utvecklades det ryska postväsendet så, att man fick regelbundna förbindelser även med Archangelsk och Sibirien ända till Nerčinsk.

Det ryska kopparmyntet slogs i allmänhet av importerad svensk koppar, men Kilburger berättar, att man på hans tid börjat bearbeta 3 ryska gruvor, av vilka en låg nära Onega i guvernementet Olonets. För densamma stod en holländare Denis Jovis i spetsen, som tidigare tjänstgjort vid svenska gruvor i Lappland. Utgivaren påpekar, att redan på 1400-talet koppar- och silvergruvor upptäcktes i Nordryssland, ehuru de blevo obetydligt utnyttjade.

Om järnverken i Ryssland lämnar Kilburger ganska utförliga uppgifter. Dessa voro också konkurrenter till de svenska. I stor utsträckning använde de myrmalm, i Tula dock även bruten malm. Järnverken stodo merendels under utländsk ledning, särskilt holländsk. Då järnindustrien i Tula i mitten av 1600-talet skakades av en svår kris, gjorde den svenske residenten i Moskva, Pomerening, sitt bästa att få svenska och andra utländska smeder att lämna Ryssland. Han ansåg, att ryssarna ej skulle kunna reda sig på egen hand utan bli nödsakade att öka sin import av svenskt järn. Som exempel på den svenska importens betydelse kan nämnas, att vid ett tillfälle omnämnes en transport av 50,000 gevär från Sverige. Svenska under-

såtar voro även anställda i Ryssland som kanongjutare.

Den stora klockan i Moskva väckte Kilburgers liksom andra främlingars förvåning. Den var likväl en annan än den nuvarande, som göts på 1730-talet. Den som Kilburger såg hänga där hade gjutits färdig under den Bjelkeska ambassadens besök år 1655. Vi äga därom ännu i behåll en berättelse, som ingår i en dagbok, förd av en ambassaddeltagare. Jätteklockor i Moskva omnämnas emellertid redan i början av 1600-talet, t. ex. av Petrus Petrejus och senare av Olearius.

Kilburger, som kom från ett land, där man icke föraktade ett gott rus, omnämner visserligen de ryska krogarna, av vilka tsaren hade rika inkomster, men han förbigår med tystnad ryssarnas fylleri, som eljes plägade göra ett djupt intryck på resande främlingar. Mera intresserade honom den ryska nationaldrycken kvass, vars tillredning han beskriver.

I kapitlet om läkare och apotekare omnämner Kilburger, att i Moskva funnos 5 läkare, 1 kirurg och 2 apotek. Läkarna voro tyskar eller f. d. judar liksom apotekarna. En av läkarna, d:r Rosenburg, hade tidigare varit livmedikus hos Carl X Gustav. På 1650-talet hade i Moskva levat en utländsk läkare J. von Below, möjligen en släkting till Kilburgers svärfar. Om d:r Daniel Jevlevič från Polen berättar Kilburger, att han var född jude, blev papist, därefter evangelisk och slutligen grekisk katolik. Alltså en

fördomsfri man, som i trossaker rättade sig efter sitt klientel.

Slutet av Kilburgers reseskildring innehåller rätt så intressanta uppgifter om reserouterna från Sverige till Moskva och vidare in i Sibirien med uppgifter om skjutsstationerna och avstånden mellan dessa.

Kilburgers skrift jämte Kurtz' förträffliga kommentarier bildar en verklig rysk kulturhistoria för 1600-talet. För oss svenskar är det glädjande att veta, att vårt land genom män som Rodes, Kilburger och den i svensk tjänst inträdde Košichin lämnat så viktiga bidrag till Östeuropas kulturhistoria, att Kurtz anser, att man med full rätt kan påstå, att svenskarna under andra hälften av 1600-talet visste bättre besked om ryssarna än dessa om sig själva.

Johan Hiärne och moskoviterna.

Den berömde läkaren och vetenskapsmannen Urban Hiärne var en mångsidig kraftnatur: han förbrukade också tre hustrur och fick tjugufem barn. I andra giftet föddes honom sonen Johan (1696). Denne fick en förstklassig uppfostran i hemmet och blev 1712 student i Uppsala. För att göra sin far till viljes ägnade han sig någon tid åt bergsvetenskapen, inskrev sig i Bergscollegium och företog studieresor till olika gruvor i landet. Men hans håg stod till militärlivet: detta var under en krigisk konung den genaste och säkraste vägen att vinna ära och rykte. Urban Hiärne däremot, som sett tillräckligt av krigets olyckor, satte sig länge emot dessa planer; slutligen gav han efter, och Johan antogs i mars 1718 som fänrik vid Gardesgrenadiererna. I september fick regementet order från konungen att över Vänersborg marschera till Norge, varöver den unge Hiärne mycket gladde sig. Han tog ett innerligt avsked av sin far, som uppmanade honom att alltid ha hedern för ögonen, att aldrig hysa fruktan för döden utan

endast önska att få dö som en ärlig krigare, eftersom en hederlig död är krigets enda belöning. Johan Hiärne deltog nu i belägringen av Fredrikshall. Den 26 november fick han i uppdrag att med 200 hästar resa till Strömstad och hämta proviant. Vid hans återkomst var konungen skjuten.

Den unge Hiärne, som uppriktigt sörjde över sin konungs död, fick nu vara med om belägringens upphävande och det bedrövliga återtåget, vid vilket tusentals soldater omkommo av hunger och köld. Av de 2,500 man, som utgjorde Hiärnes regemente, återsågo endast 900 Stockholm. Även Johan Hiärne insjuknade i svår feber och måste i Skara intaga sjuksängen. För att få gott logis hade han tagit in hos borgmästaren, men denne hyrde för dyra pengar ut åt honom ett par rum, där blåst och snö trängde in från alla sidor. Hiärnes sjukdom förvärrades alltmer, och läkaren Hesselius, som förlorat hoppet att kunna rädda honom, "lämnade honom i händerna på präster, lika okunniga som oskickliga i att skänka en döende tröst; deras prat kunde endast försvåra hans dödskamp". Redan gjorde man i ordning kista och svepning, då ett omslag i hans tillstånd inträffade. Efter 20 timmars näsblödning började han hämta sig och återvann efter några veckor krafterna. I februari återsåg han i Stockholm sina föräldrar.

Någon tid före sin avresa till Norge hade han emellertid mött sitt livsöde i skepnad av en ung, knappt sextonårig flicka, i vilken han häftigt

förälskade sig med en kärlek, som varade till livets slut. Hon hette Charlotta Elisabeth Blixenstierna, "la plus belle, la plus spirituelle et la plus vertueuse Dame que la Suède ait jamais produite". Knappt hade han emellertid gjort hennes bekantskap förrän han förlorade möjligheten att vinna henne: hon bortgiftes vid samma tid med kaptenen sedermera hovmarskalken Sven Cederström, en halvbror till hans styvmoder. Hiärne kunde aldrig övervinna denna förlust: han var av naturen något sjuklig, och hans olyckliga kärlek undergrävde småningom fullständigt hans livskraft och livsmod. Sitt långa lidandes historia har han skildrat i en ännu bevarad dagbok, som han säkerligen mer än en gång visat sin tillbedda och som ej var avsedd att hållas hemlig för eftervärlden: "jag stod i begrepp att bränna dessa redan skrivna blad, som endast tjäna att förnya de förskräckliga tankarna på mina fruktansvärda lidanden, men jag ändrade min plan i avsikt att föreviga minnet av en den ädlaste och olyckligaste kärlek, vars lov synes mig värdigt att nå eftervärldens öron".

Dagboken påbörjades 1720 i Paris och är avfattad på franska. Den fortsattes ända till september 1735, då Hiärne gifte sig — par dépit — med en finländsk prästdotter, Catharina Gråå från Töfsala nära Åbo. Vad som återstod av hans liv ansåg han ej mödan värt att skildra. Det var också en kort tid, som ytterligare förunnades honom, ty han dog redan 1737.

I dagboken framträder han som en suckande,

sentimental riddare, som vandrar från land till land för att kväva sin obotliga melankoli och sin längtan efter den gudomliga Charlotte. Känslorna äro säkerligen äkta men i sina uttryck litterärt påverkade — jag skulle tro av 1600-talets heroiska romaner, måhända också av herdediktningen. Den Hiärneska sentimentaliteten står ej i samband med den pietistiska rörelsen — han var själv snarare rationalist — utan med de utländska litterära strömningarna. Måhända följde han också sin faders föredöme — även han har efterlämnat en dagbok om sin kärlekshistoria och författat vår första herderoman. Den gamle Hiärne upplevde liksom Johan en kärlekskonflikt: föremålet för hans ömma låga var en ung flicka, som stod så högt över honom i börd, att hon ej kunde gifta sig med honom. Urban Hiärne var emellertid en sundare natur än sonen och återvann sin själiska hälsa, kanske just genom att skänka sin upplevelse konstens form; därhän kom aldrig Johan. Han var dock en smula diktare; flera poem av honom förekomma i dagbokens slut.

En annan sida av Johan Hiärnes känsloliv var hans lättretlighet: han utkämpade gång efter annan dueller med jämnåriga officerare, och mer än en gång nådde ryktet om hans våldsamma död föräldrahemmet. Han var modig och gav sig ej i första taget samt väjde icke för ett äventyr. Han berättar med en viss humor, huru han under sin vistelse i Amsterdam gjorde bekantskap med två schlesiska baroner, som önskade

avlägga lysande bevis på sin tapperhet. Till den ändan bådo de honom enträget att en afton följa med ut och klå vakten. Vid första anfallet uträttade de underverk, men då de båda hjältarna stötte på hårt motstånd, togo de till fötters och visade hälarna. Hiärne kvarlämnades ensam bland en stor hop "Canaille", färdig att slå ihjäl honom. För att då efterapa sina kamraters ärorika reträtt kastade han sig huvudstupa över ett dussin av de svagaste, som gåvo vika och lämnade honom tillfälle att åter uppnå sitt hotell.

Den gudomliga Charlotte, som säkerligen kände sig ytterst besvärad av Johan Hiärnes oresonliga kärlek — han uppsökte henne till och med förklädd till kvinna — förmådde honom upprepade gånger att bege sig ut på utländska resor för att söka glömma henne. Sin första resa företog han frivilligt i samma syfte på hösten 1719. Ehuru militär ansåg han sig kunna lämna landet med gott samvete, "emedan vanligen föga reputation står att vinna vid ett försvarskrig — man uträttade också föga märkvärdigt efter min avresa". Färden ställdes denna gång till Tyskland, Holland, England och Frankrike samt tillbaka över Holland och Danmark till Sverige, dit han återkom i augusti 1721. Till sin grämelse fick han nu höra, att man i stället för att börja en ny kampanj mot moskoviterna, i vilken han kunde göra sin lycka, ämnade sluta fred med dem.

Hiärne hade ett öppet öga för litet av varje i utlandet och beság över allt arkitektoniska

mästerverk och samlingar, gjorde bekantskap med de lärde och deltog i hovfester o. d. För att glömma Charlotte knöt han också åtskilliga ömma förbindelser: "j'ai fait l'amour en toutes les Provinces et en toutes les villes ou je me suis arrêté assez de temps pour faire connaissance: mes efforts sont pourtant rompus."

I London besökte han Royal Society och besåg dess bibliotek och samlingar. Han blev där mycket väl mottagen av bland andra sällskapets president sir Isaac Newton, som kände hans far, vilken vár utländsk ledamot av sällskapet.

Sina erfarenheter av de olika nationaliteternas karaktär och egenskaper sammanfattar Hiärne här och var i sin dagbok på ett stundom ganska roande sätt. "Den tyska nationen har alltid varit mycket uppriktig, trogen, martialisk och krigisk, finnande sin största glädje bland vapnen och anseende det för fegt att med svett förvärva vad som endast kostar blod. För närvarande har den en smula degenererat från förfädrens dygd: uppriktigheten iakttages icke längre så religiöst, och tapperheten har avtagit, särskilt hos gemene man. De äro ej längre så ägnade att uthärda stora mödor och knappast trogna mot sitt eget fädernesland och de furstar, som de tjäna; de göra sig nästan en ära av att desertera, och i striden driver dem ofta en panisk förskräckelse på flykten. Det finns ingen annan nation i världen, som så smickrar sig med att studera litteraturen som denna, ehuru man där finner flera pedanter än verkligt lärda män. För

övrigt äro de högfärdiga, stora skränfockar, trätgiriga och mycket hängivna åt dryckenskapen; utan att göra allt hederligt folk orätt, som man där finner i stort antal. Kvinnorna ha rykte om sig att icke vara allt för skrupulösa, och flickorna skulle väl behöva tvätta sin kropp i Canatus' källa: Adeln däremot är icke mindre tapper och dygdig än snillrik och lysande."

Om holländarne yttrar han, delvis högst orättvist: av den ohälsosamma och dimmiga luften kommer det, "att denna nation är mycket dum och ytterst grov, men likväl kysk, måttlig, arbetsam, renlig till överdrift, uppriktig, mycket anlagd för handel och industri, uppskattar friheten över allt annat i världen, skicklig på sjön, nyckfull, envis, girig, uthärdande förskräckliga mödor och offrande själva livet för en skamlig vinst, allt för god hushållare, magnifik i möbler och palats, långsam, företager intet utan god planläggning, föga ärelysten, alldeles icke ägnad för litteratur och krigstjänst. Kvinnorna äro för det mesta vita, kalla, illa växta, grova, fula och bleka genom att dricka té, med svarta tänder och händer. De styra vanligen sina män och ge sina barn en dålig uppfostran."

I England tyckes Hiärne ha gripits av stark beundran för detta lands statsskick, som han prisar samtidigt med att han använder åtskilliga fula ord om enväldet: "Vi se ännu dess blodiga spår i vårt ödelagda fädernesland, och Gud give, att det ej återkommer ännu en dag."

Om England yttrar han, att "det utan mot-

sägelse är det fruktbaraste och angenämaste land på hela jorden, och ehuru oändligt befolkat frambringar det likväl med undantag av vin och olja allt vad som behöves för uppehället och för lyxen i sådant överflöd, att dess lyckliga invånare under århundraden saknat kännedom om hungersnöd och dyrtid, som äro så vanliga i andra länder, ja, de skicka t. o. m. otroliga kvantiteter spannmål, smör och ost till avlägsna konungariken, särskilt till Sverige, Norge, Holland och Hamburg.“ Därjämte omtalas den storartade produktionen av stenkol, tenn och vävnader.

“Människorna i de tre konungarikena äro stora och välvuxna, ganska kultiverade, mycket spirituella och fyndiga, intresserade för vetenskaper, handel och industri, skickliga i kropps- och själsövningar, överträffande alla andra nationer i vetande; djärva och modiga i krig, villigt utsättande sig för alla slags faror, men otåliga i arbetet och i besvärligheter; mycket upplagda för snatteri, liderlighet och dryckenskap; hämndgiriga, föga trogna, ärelystna och högdragna, skattande sin nation över alla andra, varför också den vanliga galenskapen att härma franska seder och moder ej härskar bland dem, mycket upproriska, partimän och älskare av nyheter, aldrig nöjda med styrelsen, oupphörligt eggande till oroligheter och sammansvärjningar inom staten; ehuru mycket flitiga älska de nöjena en smula för mycket; de äro så envisa, att de gärna skulle riskera sin välfärd och hellre offra livet än ge vika; alltför grymma och omänskliga och utan att finna tillfredsställelse

i offentliga nöjen, om de ej se blod flyta, eller om ej ett blodbad framställes: jag har också flera gånger med förvåning iakttagit det omänskliga nöje, som veka kvinnor och unga flickor finna i att beskåda gladiatorernas blodiga strid, en syn, vilken vanligen är alltför förskräcklig för ett sinne, som röres av medlidande."

"Aldrig i hela mitt liv har jag sett ett så stort överflöd av vackra kvinnor som här; de äro vanligen begåvade med en hänförande esprit, en utomordentlig livlighet och en förtjusande skönhet, med en mycket vit hy, en charmant figur och en oefterhärmlig renlighet" . . .

Från Paris återkallades Hiärne i början av 1721 för att deltaga i fälttåget mot Ryssland. Den franska huvudstaden älskade han över alla andra och var full av entusiasm över fransmännens goda egenskaper. "Fransmännen äro så hövliga, förträffliga, glada, livliga, rörliga och vakna, att det ej finnes någon nation, som kan jämföras med dem; — — — — De ha alltid givit lysande prov på sitt hjältemod och sin tapperhet. Adeln har alltifrån vaggan böjelse för krig, och även folk av lägsta stånd föredrager äran framför livet. Men deras bräckliga fysik gör dem oskickliga för stora ansträngningar och hårda fälttåg; de kunna alltså ej jämföras med svenskarna, som varken sakna tapperhet eller styrka. De älska och högakta sin konung till den grad, att de lugnt uthärda den hårdaste behandling och det ovärdigaste slaveri; även om de knota och hota, är det alltid utan verkan.

De äro vanligen ostadiga och förlora ofta genom sitt lättsinne frukterna av sitt arbete och sina segrar. För övrigt äro de ädelmodiga, frikostiga, hövliga mot främlingar, älskare av nöjen och ett gott bord, alltid vid gott humör, med en lysande och fin begåvning, älskare av vetenskaperna utan att mer än högst sällan fördjupa dem, särskilt när de fordra en allvarlig tillämpning, mycken eftertanke och outtröttligt arbete. Männen äro i allmänhet vackrare än kvinnorna. Likväl finner man mycket vackra sådana i landsorten; men i Paris, särskilt vid hovet, sminka de sig så ytterligt, att deras ansikten se ut att vara gipsade och deras kinder skarlakansröda; man skulle kunna påstå, att de mera arbeta på att maskera sig än försköna sig. Solen jämte Venus härskar över deras temperament. Folket av lägre stånd är mycket smutsigt, svart och osnyggt, men lustigt och belåtet."

I mars månad 1724 avled Johan Hiärnes far, och sonen, som tack vare fredsslutet med Ryssland ej fått tillfälle att utmärka sig och visa vad han lärt under sin utländska resa, hängav sig helt åt sin olyckliga kärlek, som han sökte kväva genom att kasta sig i dueller och slagsmål. Den gudomliga Charlotte uppmanade honom att för alltid avlägsna sig ur hennes åsyn, och Hiärne begärde hos konungen tillstånd att få bege sig ut på en ny resa. Han erhöll detta och gick i slutet av november ombord på en gammal galeas, som skulle föra honom till en hamn i östra Tyskland.

Efter åtta dagars äventyrlig sjöresa, som slutade med att fartyget sjönk i själva hamnen, anlände de resande till Pillau. Härifrån reste Johan Hiärne till staden Königsberg. "Därvarande akademi är", skriver han "mycket berömd och var förr starkt besökt, men studenterna våga numera icke besöka den av fruktan att bliva pressade till krigstjänst; ty ehuru konungariket lever i djup fred utanför all fara att bli anfallet, sysslar man där mera med vapenövningar än med vetenskaperna..." "Den suveräne konungen Friedrich Wilhelm, ett verkligt tyskt original och av ett fantastiskt sinnelag, bekymrar sig icke om att uppmuntra den fordom mycket betydliga handeln, staternas själ och styrka, utan ruinerar den genom omåttliga skatter och pålägger folket stora kontributioner för att underhålla en vacker och i själva verket fruktansvärd armé, som dock synes onyttig och endast tjänar till att väcka den tron, att han är en god krigare."

Från Königsberg gick resan vidare över Memel, Polangen och Mitau till Riga. "Polangen är en ryslig stad, belägen $2^1/_4$ mil från Memel. Den är bebodd av judar och ligger i Samogitien, en fruktbar del av Polen längs i norr; invånarna äro råa och barbariska, husen illa byggda, gjorda av smuts och kalk, där folket ligger under samma tak som djuren nästan som i Westphalen. Upptill finnes ett enda fönster, som släpper in ljus och låter röken strömma ut, emedan man ej använder ugnsrör." —— "Konungariket Polen

är ett valrike och dess styrelse närmar sig en republiks, ty adelsmännen, som åtnjuta stor auktoritet i riksdagar och råd, välja sin konung och giva honom så mycket makt dem behagar. De ha alltid åtnjutit en otyglad frihet; de älska alltför mycket sin frihet såsom naturens dyrbaraste gåva, och för att ännu mera försäkra sig om densamma, efterhärma de icke andra folks oriktiga vana att underkasta sig en enda familjs ärftliga tronföljdsrätt, varigenom konungarnas minderårighet, dumhet eller stränghet bringar en stat i olycka eller att vackla.

Så länge de valde konungar av sin egen nation, som kände nationens egenart och landets natur, gynnades de av lyckan; däremot ha de alltid varit olyckliga, så snart den manien har gripit dem att underordna sig en främlings välde. Man får erkänna, att valen knappast försiggå utan störningar och blodiga tvister mellan olika medtävlare: men detta är ett intet i jämförelse med friheten; man skulle kunna bringa ordning häri; en arvfurstes fel och ofullkomligheter äro däremot ej så lätta att bringa rättelse i. Denna nation är ganska tapper, frikostig och slösande, flitig, grälsjuk men artig, så länge man ej blir för familjär med den, mycket hängiven åt dryckenskap och snatteri. Adelsmännen ha rätt över böndernas liv, vilka de behandla som slavar, och borgarna äro ytterst föraktade.“

I Mitau tillbragte Hiärne några dagar. “Denna stad är av medelstorlek, prydd med rätt hyggliga hus av bjälkar och tegel; den har två

luterska kyrkor, en reformert och en katolsk. Palatset är litet; det är den vanliga bostaden för hertiginnan Anna, dotter till tsar Ivan Alexejevič och änka efter Friedrich Wilhelm, hertig av Kurland: hon är livlig, galant och ganska spirituell för att vara moskovit.“

“Riga är ganska stor och vacker, och den främsta handelsstaden av alla vid Östersjön; det är så att säga medelpunkten för hela Livlands, Polens, Kurlands, Litauens och Rysslands handel, som ditföra sina varor för att härifrån låta dem gå ut över hela Europa. Borgarna ha av Gustav Adolf blivit försedda med en smula för stora privilegier. Här finnas tre stora kyrkor utom en lettisk och en moskovitisk. De reformerta ha också fri religionsutövning, sedan tsaren blivit deras herre. Herr Marquard har här uppfunnit en maskin, dragen av hästar, som driver flodens vatten till de flesta husen i staden. Slottet, som utgör bostad för furst Repnin, generalmarskalk över de tsariska arméerna och guvernör i Livland, är mycket gammalt, men staden är synnerligen starkt befäst och har även ett citadell med de vackraste befästningar i världen, en fästning kallad Cobron på andra sidan floden Düna och vid själva flodmynningen, två mil från staden, en annan vid namn Dünamünde.“

På vägen till Riga hörde Hiärne vid midnattstid den 25 januari i en stor skog det förskräckliga tjutet av en gast, vilket övertygade honom om sanningen av en sak, med vilken han dittills ofta skämtat. Följande dag avled

tsar Peter, något som gav Hiärne anledning att i dagboken införa en mindre välvillig karaktäristik av honom och hans gemål.

Omkring ett år tillbragte H. i närheten av Riga hos sin svåger Palmstruch på dennes egendom Kaltenbrunn eller Nödingshoff. Utan sysselsättning och i ständig längtan efter Charlotte försjönk han i allt djupare svårmod, men ryckte slutligen upp sig och begav sig till St. Petersburg "för att där söka sällskap och samtidigt inhämta mera noggranna upplysningar om vår farlige grannes styrka och svaghet". Resan anträddes den 10 februari och gick på delvis nästan ofarbara vägar över Wenden, Wolmar, Walck, Dorpat och Narva. Den 18 februari framkom han till St. Petersburg.

Staden, vars anläggning börjat 23 år tidigare, imponerade i ej ringa mån på Hiärne genom sina präktiga enskilda och offentliga byggnader och sina kanaler på holländskt manér. "Men då man vanligen inte lyckas i hastverk, ser man också stora fel och brister, som begåtts vid denna stads alltför brådstörtade anläggning: tegelstenar och murbruk, av vilka husen byggts, äro oduggliga, emedan de så småningom förtäras och smältas av regn; murarna bli snart sköra och falla i ruiner; själva husen som äro anlagda på ett träsk, sätta sig år från år, så att det ständigt behöves stora summor för att reparera dem." — — "Fästningen mitt i staden på Harön, som sedan kallades Petersburgsön och omgives av floden, var det första arbete kejsaren företog.

Där ser man den vackra Peter Paulskyrkan, som ännu icke är färdig, prydd med ett högt klocktorn, som täckes av förgyllda kopparplåtar. Kejsarens barn äro där begravna, och hans lik ligger på en präktig paradbädd, omgiven av kinesiska vaxljus, som äro 12—15 fot långa och 4 till 5 fot i omkrets. Kyrkan är klädd med fanor, å vilka vapnen för de kungariken och provinser, som tillhöra kejsardömet, äro broderade. Dag och natt håller man där mässor för hans själaro; de officerare och soldater, som där hålla vakt, äro klädda i svarta kappor och livrockar. Furst Alexander Menšikoffs palats på Vasilij Ostrov är vidsträckt men saknar arkitektonisk skönhet, vilket man kan säga om de flesta husen i St. Petersburg. — — Här finnes en akademi, försedd med tyska professorer. På gatorna finnas lyktor tända om vintern, och man håller till och med god vakt, vilket är mycket nödvändigt, emedan nationen är så upplagd för tjuvnad. Här visas ett kuriöst anatomiskt kabinett, en mycket stor glob, en elefant, ett lejon, en svart varg och några apor."

I Petersburg avlade Hiärne visit hos hertig Carl Friedrich av Holstein och inbjöds till dennes bord, där han även träffade ett par medlemmar av svenska beskickningen, Cederhielm och Cedercreutz. "Den första mars gav hertig Menšikoff en magnifik måltid; han var då lysande klädd: hans tre ordnar och alla knappar voro stora diamanter av oskattbart värde, men hans livrock av silvertyg under denna råa och kalla

årstid visar, att de moskovitiska herrarna trots sin prakt ännu icke förstå att ajustera sig bättre än vid Rigas intagande, då de i hår och peruker fäste sådana guldbroderade blå och röda sammetsväskor, som kvinnorna bära vid sidan, och läto göra sig västar av förgyllt skinn."

Den kejserliga familjens toaletter skildras ingående i samband med redogörelsen för en mässa i Peter Paulskyrkan. Efter en kort redogörelse för Rysslands geografiska läge, handel och naturliga hjälpkällor, övergår Hiärne till att skildra invånarna. "Moskoviterna bekänna sig till den grekiska religionen, ehuru deras dogmer och ceremonier knappast överensstämma med denna kyrkas: de äro nästan lika barbariska som de hedningar, vilka de underkuvat, ha mycket ringa kännedom om det eviga väsendet; deras fromhet består endast i att göra korstecknet och kasta sig ner framför sina målade helgon, vilka de kalla gudar. Skälet härtill är prästernas och munkarnas ytterliga dumhet: de kunna inte alls försvara sina trosartiklar, och kunna stundom inte ens Fader vår utantill. St. Nikolaj är deras förnämsta skyddspatron: honom visa de nästan gudomlig ära. Det är prästerna tillåtet att gifta sig en gång. De räknade fordom sina år icke efter vår Herres födelse utan från världens begynnelse, som de räknade från september månad, men deras räkning var icke grundad på den bästa kronologien; nu har tsaren infört den nya stilen. De anse det fjärde bröllopet för osedligt, men tillåta sodomitiska synder. Den siste

kejsaren har ansträngt sig för att humanisera sina undersåtar genom att mildra deras vilda sinnelag, genom att utrota alltför löjliga ceremonier och slutligen genom att så småningom reformera religionen på lutherskt sätt och kläderna och levnadssättet på franskt; men hans goda avsikter fullföljas icke längre; alla hans nyttiga påbud ha begravts jämte honom. — — Ehuru jag hittills varit lycklig nog att ej alltför mycket behöva uppehålla mig i Ryssland, har jag likväl gjort allt möjligt för att i grund lära känna ryssarnas naturliga böjelser; jag har nästan allmänt funnit dem hängivna åt dryckenskap, röveri och stöld, mycket snikna, smutsiga, orenliga, misstrogna, baksluga, skurkaktiga, listiga, dubbelhjärtade, tjuvaktiga, brutala och mordiska; de grymmaste och förskräckligaste straff, som man kan föreställa sig, äro ej i stånd att hejda deras röveri. De skryta oförskämt med sina segrar och hålla aldrig sina löften. De ha varken ambition, heder eller mod. Dessa pultroner föredraga oändligt mycket mera att tillbringa sitt liv framför ugnsöppningen än att anstränga sig utanför fäderneslandet eller förvärva ära i krigets dödliga faror. Om de tvingas att bära vapen, döda de mycket ofta hällre sig själva än de vilja dö på ärans fält: vid början av ett fälttåg eller en drabbning desertera några hundra, men om det är frågan om att bli hängd eller levande rådbråkad, visa de ett hjältelikt mod och en otrolig fasthet, liksom om denna nation endast vore till för att leva och dö som

en brottsling. Den oerhörda våldsamhet, varav man betjänar sig vid uppbåd i samband med en alltför sträng, barbarisk och tyrannisk disciplin har ofta tvungit dem att företaga vackra ting, som gå över deras horisont, ehuru darrande och med fruktan i hjärtat. De skulle t. o. m. uträtta mera, om de icke vore kommenderade av eländiga och infama officerare; ty alltifrån marskalkar och generaler ned till fänrikarna äro de alla de ovärdigaste tölpar man kan finna, utom ett fåtal, som likväl äro utledsna på sin tjänst, då de på tusen sätt chikaneras och misshandlas. Detta elaka folk, som aldrig gör något utom av tvång och genom de rysligaste straff i världen, är nu ännu mindre krigiskt än på kejsarens tid, då det ej behöver frukta den hårda behandling, som man nödvändigt måste använda för att tvinga det till sin plikt. Knjäserna, bojarerna och återstoden av adeln, som man här finner i oerhörd myckenhet, äro illa uppfostrade, idiotiska, bondska, vanligen kunna de varken läsa eller skriva och likna fullkomligt sina slavar i snille och dumhet: de äro tvungna att tjäna i regementena hela sitt liv som enkla soldater utan att mera än högst sällan bli befordrade. Det finns några, som sett främmande nationer och seder och som verkligen äro en smula mera civiliserade; men som resorna icke ha styrka eller tjusning nog att förändra djur till människor, eller helt förändra deras natur, så bli de därav endast ännu mera listiga och baksluga. De äro helt oskickliga i ömtåliga

affärer och lyckas aldrig i saker, som fordra en smula talang, livlighet och eftertanke, men däremot mycket framstående i handel och yrken, där deras skurkstreck lätt visa sig. Kvinnorna likna svin både i levnadssätt och skönhet, ty i sin späda ungdom äro de vackra och älskvärda, men fula och tjocka, sedan de nått 24 års ålder. De dricka som hål, och deras kyskhet är ytterst tvivelaktig. Modet att sätta en massa moucher i ansiktet och sminka sig värre än parisiskorna är här till den grad i bruk, att alla nyttja det från kejsarinnan till bondkvinnorna.“

Tsaren eller storfursten är absolut herre över sina undersåtars liv och egendom. “Men jag måste verkligen gilla den omänskliga suveräniteten i detta kungarike, eljes så förhatlig, ty dessa människor kunna icke styras annat än med yttersta stränghet och sämre än hundar; frihet och mildhet äro där ett dödligt gift, som skulle omstörta staten; därför har otvivelaktigt naturen själv skänkt dem ett lågt och servilt sinnelag.“

Även kejsarinnan och medlemmarna av regeringen karaktäriseras av Hiärne: baron Osterman ensam ägde mera esprit än alla de andra tillsammans. Hären och flottan, som voro uppbyggda efter svensk modell, stodo kvalitativt ej på någon hög ståndpunkt.

“Trots detta måste man erkänna, att Ryssland är en alltför mäktig och fruktansvärd granne, framför allt för Sverige. Ty om de en dag

skulle bli mera mänskliga och hanterbara, vinna mera esprit och erfarenhet, lära känna sin egen styrka och sitt vidsträckta lands fördelar, då skulle de, kommenderade av goda officerare, utföra oerhörda bedrifter, emedan de varken sakna människor eller pengar. Denna kronas rikedomar äro oskattbara, dess årliga inkomster ytterst omfattande, undersåtarnas liv och egendom i suveränens våld, landet vimlar av folk, som man kan mobilisera milliontals och som av naturen äro mycket starka, kraftiga, skapade för det mest ansträngande arbete och det värsta slaveri. Deras hårda uppfostran och fastorna, som de iakttaga med stor avhållsamhet och stränghet, vänja dem allt ifrån barndomen att lida hunger, köld och alla slags obekvämligheter med ett otroligt tålamod; soldaterna leva fattigare än bondhundarna i mitt land: de ha till föda endast en smula mjöl, havre- eller korngryn och lök samt vatten till dricka, så att en moskovitisk här på 100,000 man skulle vara rikligt närd i en provins, där en annan på 30,000 man skulle förgås av hunger. Dessutom äro de synnerligen goda som befästningstrupper, där försvara de sig tappert, och hungern kan knappast tvinga dem att ge sig. Därför har man endast alltför stort skäl att frukta, att denna föraktliga och barbariska nation en dag skall uppstiga till en hedersplats och en berömmelse, som den är helt och hållet ovärdig och som skall komma de fastaste troner att darra, om ej grannmakterna nu försöka draga fördel av dess dumhet för att

göra den till slav, vartill naturen bestämt den. Framför allt måste man akta sig för att icke hädanefter behandla den liksom tidigare, antingen med övermodigt förakt eller med panisk förskräckelse.“

Man får erkänna, att Hiärne icke gått till sitt skildrarevärv med synnerligen stor sympati för föremålet. Han såg ryssarna med en karolinsk officers ögon, och mycket av Karl XII:s förakt för vår östra granne levde ännu kvar hos honom, trots hans egen varning för att underskatta Ryssland. Hatet mot den härjande och brännande fienden, som störtat Sverige från dess stormaktsställning, levde friskt, och revanschtanken tar sig flerstädes uttryck i Hiärnes dagbok. Han hade helt naturligt svårt att förstå det politiska mål Peter den store kämpat för, och ej heller insåg han tillräckligt Sveriges egen svaghet både i fråga om folkmängd, naturliga tillgångar och organisation.

Ur den Hiärneska, minst sagt ensidiga, uppfattningen av Ryssland och ryssarna, uppväxte omsider 1741 års krig.

Efter nära 1 1/2 års vistelse i Ryssland återvände Hiärne över Riga till Stockholm, dit han anlände i juni 1726. De följande åren upptogs han mest av sin kärlek till Charlotte och hade dessutom den oturen att själv bli föremål för en ung flickas tillbedjan, som han såg sig ur stånd att besvara. Han deltog även i riksdagarna som representant för sin ätt, vars härstamning mycket intresserade honom och för

vilken han uppgjorde stamtavlor, gående tillbaka till den gråa forntiden. Han hyste mycket ringa sympatier för den regerande konungen Fredrik I. I november 1730 skriver han: "I början av månaden fick jag höra talas om vår Heliogobalus' sjukdom; give Gud, att han ginge hädan: jag skulle gärna ge mitt liv, om detta avskyvärda monstrum utrotades. Jag hoppas likväl, att de himmelska makterna inom kort skola hejda hans brott och utsvävningar i deras lopp och taga en grym men rättvis hämnd."

I juli 1731 utnämndes H. till kapten vid Åbo regemente — beställningen hade han köpt för 300 dukater av en god vän J. C. Gustafsson Natt och Dag. På hösten avreste han till sin befattning, där han tjänstgjorde några år. Härunder fick han ett anbud från konung Stanislaus av Polen att inträda som major vid hans garde, men innan han hunnit få sitt avsked ur svensk tjänst, hade Stanislaus förlorat Danzig och måst fly. På Töfsala gård i Åbotrakten gjorde han i augusti 1735 bekantskap med prosten Gråås dotter Catharina, som förut nämnt, och gifte sig med henne i oktober. "Så har jag då äntligen lyckligt kommit i hamn efter tusen grymma skeppsbrott!" skriver han i sin dagbok. [1] Två år senare gick han ur livet.

[1] Johan Hiärnes dagbok förvaras i K. Vitterhetsakademiens bibliotek.

Rysstolkarna och Ryssgården.

Handelsintressen och diplomatiska hänsyn ledde i vårt land tidigt till studium av det ryska språket. I konungens kansli och vid avslutandet av affärer med de ryska köpmän, som besökte Stockholm, fordrades tolkar, som behärskade det ryska tungomålet. Redan Gustav Vasa utsände omkring 1540 en ung man till Ryssland för språkstudier, och denne återkom 1543, välförfaren i språkets både läsande och skrivande. Samtidigt vistades i Sverige flera ryssar, som studerade vårt språk. En av dessa bodde hos biskop Botvid i Strängnäs, och konungen var mycket angelägen att få veta hur långt denna ryss inträngt i vårt språks hemligheter.[1]

En svensk beskickning, som 1561 besökte Moskva, medförde en svensk tolk vid namn Bertil Göransson (till Strömsnäs). Denne tjänstgjorde även 1567 och 1575. I biskop Paul Justens olyckliga beskickning till Ivan den Förskräcklige deltog som tolk Engelbrekt Nilsson. Ryskkunnig var också sekreteraren Petrus Petrejus,

[1] *Konung Gustav den förstes registratur XV, 1543.* Sthlm 1893.

den namnkunnige författaren till arbetet "Regni Muschowitici Sciographia".

Understundom synas rysstolkarna ha varit tyskar, som lärt både svenska och ryska och därefter trätt i svensk tjänst. Så var troligen fallet med en av de tidigast namngivna rysstolkarna, Hans Flörich, om vilken Axel Oxenstierna från Stockholm korresponderade med Jakob de la Gardie i det av svenskarna erövrade Novgorod. Flörich hade sin hustru kvar i Ryssland och hade fått konungens löfte att om möjligt få henne förd till Novgorod. Själv ansträngde han sig av alla krafter att bli antagen som tolk och translator vid kansliet, men han hade många avundsmän, som motarbetade honom. Axel Oxenstierna önskade därför ett intyg från Jakob de la Gardie om hans kunskaper och pålitlighet, ty till honom refererade Flörich ständigt.

Sedan Sverige genom Stolbovafreden erhållit Ingermanland med en delvis rysktalande befolkning, blev intresset för det främmande språket ännu livligare. Nu tillkommo religiösa hänsyn. Ryssarna voro grekiska katoliker, och deras nya lutheranska herrar kunde naturligtvis inte se dem hemfalla åt fördömelsen utan att röra ett finger. En livlig luthersk propaganda vidtog. Lutherska präster utnämndes, när ortodoxa dogo, en luthersk katekes utgavs på ryska och på finska, tryckt med ryska bokstäver, och belöningar utdelades åt de ortodoxa präster, som använde denna katekes. Finska lutheraner från det inre av Finland förflyttades till dessa trakter för att påskynda avryskningen.

Den ovannämnda katekesen trycktes av holländaren Peter van Selow, med vilken Gustav II Adolf trädde i underhandlingar år 1618. Mellan van Selow och svenska kronan träffades genom sekreterarna Andreas och Jonas Bureus ett avtal, att han här skulle inrätta ett tryckeri för ryska böcker. En svensk boktryckare Olaus sändes honom till mötes för att ledsaga honom hit och medförde 50 riksdaler specie till resekostnadernas betäckande. Hans officiella utnämning till rysk boktryckare i Stockholm skedde dock först 1625. Tre år senare trycktes den första katekesen på ryska, översatt av en rysk diak eller skrivare Isak Tortsakov.[1] Patriarken i Moskva förbjöd alla rättrogna ryssar att läsa denna katekes.

Från Strelows tryckeri utgingo ytterligare ett par med ryska typer tryckta arbeten, som numera äro ytterst sällsynta. Emellertid voro åtskilliga planer uppe att utvidga översättningsverksamheten. I Stockholm fanns åtminstone sedan drottning Kristinas tid inrättad en officiell kansliavdelning för översättningar från ryskan, och härifrån skulle även översättningarna till detta språk utgå. På 1640-talet stod en viss Onuphrikiri, väl en ryss, i spetsen för det ryska kansliet, och han efterträddes 1649 av Johan Bengtson Roslin, sannolikt en förfader till den berömde målaren R.[2]

---

[1] Jfr A. Jensen, *Die Anfänge der Schwed. Slavistik (Archiv für Slavische Philologie.* Bd 33, 1911.) och I. Collijn, *Der in Stockholm gedruckte russische Catechismus aus dem Jahre 1628 (Archiv f. Slav. Phil.* Bd 34).

[2] Benäget meddelande av amanuensen I. Simonsson, Rådhusarkivet.

Roslin fungerade som föreståndare för det ryska översättningskansliet åren 1649—1655. Under hans tid började man tillämpa ett system för komplettering av kansliets tjänstemän, som även på 1700-talet var i bruk. Unga svenskar med lust för ryska studier togo lektioner av translatorn och begåvades sedan med stipendier för att i Ryssland fullkomna sina kunskaper. Den förste stipendiaten var Olof Barckhusen, sedermera Kotošichins översättare, som genom en kunglig skrivelse av den 11 aug. 1649 tilldelades ett stipendium för att hos Roslin inhämta grunderna i ryska språket, innan han fick tillfälle att avresa till Ryssland.

Johan Roslin inlämnade en i riksarkivet befintlig promemoria, i vilken han bland annat omtalar, att drottningen "vore sinnad att låta förfärdiga ett ryskt *Dictionarium* med swenska och flere språk, att dermed understödia och facilitera prästerskapet uti Ingermanland, så ock ungdomen, som anten för traffic eller annor orsak skull till det ryska språket att lära lust hafwa, eller ock att Rysserne så mycket beqwemligere till det swenska språkets cognition och umgänge komma kunne; Alltså förfrågas härom underdånigst, på hwad sätt Hennes Kongl. May-tt ett sådant Dictionarium will förfärdigat hafwa".

Detta arbete synes aldrig ha blivit utarbetat eller tryckt och på samma sätt gick det tydligen också med det lexikon, som ryske translatorn Michael Gröning etthundra år senare ämnade utgiva. Först år 1845 lär enligt Jensen den

första rysk-svenska ordboken ha blivit tryckt i Wiborg. I manuskript föreligga emellertid flera lexikaliska arbeten från 1600-talet, däribland en svensk-rysk ordbok av okänd hand och flera slavisk-latinska och latinsk-slaviska lexika av den berömde resanden och filologen Sparwenfelt.

Jämsides med kansliets translatorer, som säkerligen höllo sig för åtskilligt förnämare, funnos i Stockholm rysstolkar, som gingo köpmännen till handa. Genom 15:de artikeln i Stolbovafreden bestämdes, att åt ryssarna skulle inredas goda handelshus i Stockholm och Viborg förutom det, som de redan genom Teusinafreden erhållit i Reval. Emellertid uppsköt svenska regeringen i det längsta att efterkomma denna förpliktelse. Så sent som 1635 skrev tsar Michail Feodorovič till drottning Kristina: "Vi ha överallt skaffat Edra köpmän goda gårdar, men åt våra köpmän har hittills ingen gård upplåtits." Resultatet av denna skrivelse blev en diskussion i rådet, "om icke nyttigt vore, det Rysserne måtte förgynnas en plats uppå Norremalm, där de à part kunde tillhålla och sine varor föryttra och där sammanstädes hus av sten bygges anten av dem själve eller av Kronan, de sedan för skälig hyra och pris Rysserne måtte inrymde varda". Vid ett nytt rådssammanträde var den ryske agenten Dmitrij Frantsbekov eller Farensbach närvarande och påpekade, att de ryske köpmännen enligt fredsfördraget hade anspråk på ett hus i Stockholm. Regeringen lät säga honom, att hennes maj:t skulle låta förfärdiga ett hus uppå en viss

ort, där de à part kunde vara och driva deras handel; och skulle samma hus med det första bliva färdigt. Och i verkligheten vidtog regeringen genast åtgärder för att skaffa ryssarna en lämplig gård. Provisoriskt uppbyggdes vid Brunnsgränden nära Skeppsbron en rad bodar (Brede Bodarna Östan till). År 1637 voro dessa bodar eller magasin färdiga. Ett våghus uppfördes därintill, "nya ordningar till ryssarnes behof" trycktes, och man utgav därjämte en "Ordning hwar effter Wägharen uthi then nyia Wåghen Östantil, Nordan för Bruns Gränden Wägare Penningar upbära skal". Såväl våghuset som "Ryssebodarna" uppbyggdes på stadens bekostnad, varför en avgift av 1 daler pr vecka upptogs för varje bods begagnande. Av stadens räkenskaper för 1637 framgår, att de ryska köpmännen begagnade sig av bodarna från den 25 juli till den 8 oktober och för denna tid betalade staden inalles 174 daler.[1]

Samtidigt påbörjades de förberedande arbetena för en verklig "ryssegård" å Södermalm, i Stadsgården mellan Södermalmstorg och Saltsjön. Med hjälp av soldater färdigställdes denna till 1641. Även detta byggnadsarbete utfördes på stadens bekostnad, och uppgick denna enligt ännu bevarad räkning till 2,015 daler 8 öre.

Den nya Ryssgården utgjordes av en mängd

---

[1] Framställningen rörande "Ryssgården" är väsentligen byggd på prosten P. Rumjantsevs värdefulla arbete "*Iz prošlago russkoi pravoslavnoi tserkvi v Stokgolmě*" (Berlin 1910). I övrigt har för denna uppsats använts material i Riksarkivet och Rådhusarkivet.

träbodar, omgärdade med ett högt skrank. Av fasta, bjälktimrade bodar funnos 20, av brädbodar 13. De förra betingade om sommaren 4 dalers månatlig hyra, om vintern 2. Brädbodarna voro ännu billigare.

Utom bodarna funnos i Ryssgården ett bönhus, ett våghus och en särskild tillbyggnad för matvaror.

Helt nära lågo skeppsbryggan, ett sorteringshus och ett badhus.

Med tiden ökades bodarnas antal. De många "Ryssbodarna" omtalas 1660 av dr Gerhard Stalhoff i hans resebeskrivning.[1] Trots det att staden och staten tydligen gjorde vad de kunde för att ställa ryssarna till freds, voro dessa icke fullt belåtna: dels funno de, att läget ej var tillräckligt centralt, dels klagade de över de ordningsregler, som upprätthöllos i Ryssgården.

År 1662 var det starkt på tal att flytta Ryssgården till en annan plats och i stället på tomten uppbygga ett stort faktori, vilket generalfaktorerna Fredrik von Friesendorf och Abram van Eijk fått privilegium att bygga. På stadens begäran fick den likväl behålla den stora tomten, men förehölls, att denna borde bebyggas och generalfaktorerna förhjälpas till hus och accommoditeter.

Ryssarnas klagomål över platsen för ryssbodarna ville emellertid ej upphöra utan tilltogo alltmera. Svenska kommissarier i Ryssland tillbakavisade klagomålen, men utan resultat. Stockholms-

[1] Utgiven av Rudolf Cederström under titeln *Stockholm 1660* i *Samfundet Sankt Eriks årsbok 1910*.

marknaden blev t. o. m. bojkottad av de ryska köpmännen under en säsong. Nu beslöt magistraten år 1664 att uppföra ett stenhus strax väster om de befintliga träbodarna. Man började att bygga magasin, varav 8 sådana blevo färdiga 1666; de övriga 13 fullbordades till juli 1671. Den nybyggda gården kallades "Övre Ryssgården" eller "Stadshusgården" till skillnad från den äldre med träbodarna, som nämndes "Nedre Ryssgården" eller "Yttre Ryssgården". Ryssarna kallade den senare "Stora gården", den förra "Lilla gården".

De förnämsta arbetena å den nya Ryssgården voro slutförda 1673; från 1676 talas blott om arbetet på det med Ryssgården sammanbyggda (södra) Stadshuset, av vilket vi äga en planritning, utförd av Nikodemus Tessin d. ä.[1]

Gång på gång härjades under följande decennier Ryssgården och Stadshuset av eldsvådor. De värsta inträffade 1680 och 1694. Upphovsmännen till den förra eldsvådan voro två ryska köpmän, Vasilij Andrejev och Ilja Bjelskoj. Magistraten påskyndade åter uppbyggandet av magasinen, och före 1681 års slut voro 12 nya förrådsrum färdiga. År 1692 stego de till 71. Eldsvådan 1694 inträffade på det ryska skyddshelgonet St. Nikolajs dag, den 6 december, och var av ännu större utsträckning. Troligen hade branden förorsakats av någon ryss, som alltför grundligt firat helgonet. Stora lager av hampa

[1] Jfr O. Siren, *Storhetstidens Stockholmsarkitektur II (Sankt Eriks årsbok 1911).*

och lin brändes upp. Dessa synas framför allt ha varit hopade i den eldfarliga Nedre Ryssgården.

Även nu återuppbyggdes snart de ryska bodarna. De gamla träbodarna försvunno för alltid, och i stället finner man från 1697 dels Dhe Övre eller Gamble Bodarna, dels Dhe Nya Bodarna på Södre Sijdan, dels slutligen Dhe på Nårre Sijdan. De två senare grupperna nämndes tillsammans "Dhe nedre Bodarna".

Den ryska handeln i Stockholm blomstrade nu starkt upp för en tid framåt. Med det stora nordiska krigets utbrott avbröts den lovande utvecklingen för lång tid. Ett 20-tal ryska köpmän i Ryssgården arresterades och deras egendom konfiskerades.

Genom freden i Nystad återfingo ryssarna sina forna handelsgårdar, men den i Stockholm hade under kriget råkat i betydligt förfall. Magistraten uppdrog åt statsarkitekten Carlberg att åter sätta den i stånd, och från hans hand föreligger ett flertal memorial och planritningar rörande denna sak. Först år 1758 antogs ett av hans mera blygsamma förslag till restaurering. Men redan följande år förhärjade en eldsvåda fullkomligt den Nedre Ryssgården. I Övre Ryssgården återstodo endast 14 magasin för ryssarnas räkning.

Under Gustav III:s regering synas myndigheterna ha glömt bort, under vilka villkor Ryssgården uppkommit och lade en mängd svårigheter i vägen för de ryska köpmännen. Härtill bidrog oviljan över den låga betalning, som ryssarna erlade för sina 14 magasin. Emeller-

tid lovade man att skaffa ryssarna några nya magasin mot den dåmera gängse betalningen.

Efter kriget 1788—90 förlorade ryssarna alldeles sina handelsförmåner, men genom traktaten av 1801 bekräftade den svenske konungen deras rättigheter till de magasin, som i staden Stockholm blivit beviljade, och skulle en del mindervärdiga hus, som uppförts på tomten och ansågos som eldfarliga, bliva borttagna. Blott några år varade detta fredliga tillstånd. Med finska krigets utbrott 1808 fördrevos åter de ryska köpmännen från Ryssgården, och denna uppläts åt staden till järnvåg. Men så snart freden i Fredrikshamn slutits, anmälde en rysk köpman Artemij Semenov sina och det ryska köpmansståndets krav på att enligt fredsfördraget åter få Ryssgården åt sig upplåten. Efter någon brevväxling mellan ryska beskickningen, svenska regeringen och överståthållaren beslöt magistraten åter upplåta Ryssgårdens magasin åt de forna innehavarna, nu t. o. m. utan betalning. Men då den till år 1817 gällande traktaten om Ryssgårdens nyttjande utlöpte och ej förnyades, ansågo sig stadens myndigheter ha full förfoganderätt över densamma.

Det ryska konsulatet och den ryska beskickningen framställde flera gånger reklamationer och erhöllo 1828 det svaret, att då svenske konungen inhämtat, "att någon rubbning eller inskränkning icke ägt rum i dispositionsrätten av de lägenheter i Huvudstaden, som från äldre tider varit Ryska undersåtare till särskilt begagnande upp-

låtne, så vilje Wi härmed hava Eder (överståthållaren) i nåder anbefallt att noga tillse, det samma lägenheter även hädanefter i enahanda avseende tillhandahållas och att de hinder undanrödjas, som på ett eller annat sätt kunna åstadkomma oordning och förargelse vid Gudstjänstens utövning uti det rum, som för sådant ändamål av Ryska undersåtare härstädes begagnas".

År 1848 avstod ryska regeringen alla anspråk på den ryska gudstjänstlokalen i Södra Stadshuset. Sedan länge hade de ryska köpmännen vid denna tid upphört att begagna lokalerna i Ryssgården. Staden Stockholm gjorde upprepade gånger anspråk på desamma, och slutet blev ett förslag om byte mellan svenska och ryska regeringarna av Svenskgården vid Tverskajagatan i Moskva och Ryssgården i Stockholm. Riksdagen antog år 1874 den kungliga propositionen härom. Genom denna reglering av frågan blev staten och icke staden ägare av Ryssgården.

De ryska köpmännen, som genom Stolbovafreden fått sig tillförsäkrad rätten att fritt driva handel på Stockholm, dröjde ej att begagna sig härav. Redan före Ryssgårdens tillkomst omtalas de ej sällan i Stockholms Stads Tänkebok. År 1633 hade ryssarna hyrt in sig privat hos Hans Comparz men så förstört sin bostad, att de dömdes att betala 100 daler. Borgerskapet besvärade sig jämväl över, att ryssarna brukade orätt mått och aln, vikt och besman. Det resolverades, att en kämnär skulle upptaga deras besman och aln och låta pröva dem i tolkens närvaro, befunnes

de falska, skulle sändebudet därom aviseras. Om denna tolk hade en mera officiell ställning, är ovisst; år 1634 tillbjöd sig emellertid ryssetolken Hans Österrijker att tjäna staden både som tolk och mäklare. Han blev också antagen, sedan han avlagt borgareed och lovat att taga sig tillvara för att bruka otidighet. Han hade nämligen tidigare setat i fängelse för sidvördnad mot kämnären (rådmannen) Anders Larsson. Om han rätttrådligen tolkade, skulle han vid affärers avslutande för varje 100 dalers värde erhålla 2 daler, därav 1 av köparen och 1 av säljaren.

Den 22 juni 1636 utfärdade Borgmästare och Råd en "Ordning, hwar efter the Ryske köpmän som här på Stockholm sijn Handel drifwa, sitt Godz sälia och förhandla skole, så at the hwarken emoot Lagen eller Stadzens wälfångne *Privilegier* och elliest *Ordinantier* aff framfarne Konungar om köphandelen stadgade sigh på något sätt förgrijpa och brotzlige warda". I denna ordning heter det: "Efter såsom en stoor Oordning här til hafwer sigh yppat och tildragit ibland wår Swenske Nation och then Ryske, i thet at then ene parten icke hafwer then andra redeligen förståndit uti köpande och sälliande, aff then orsaak at then Swenske icke rätt thet Ryske Språck, ej heller the Ryske wårt Swenske Språk hafwer förståndit, hwar utaff sigh yppat hafwer ibland Parterna stoor Klagan, Rättegångs *Process,* Eedgång och myckin Oreda, sådant Missbruk at förekomma hafwer man så rådsampt achtat, at effter thenne Dagh intet Köp

begge thesse *Nationer* emellan skal göras med mindre en sworin Tolck eller meklare skal tilstädes wara, then sielfwe köpet antekna skal, huru myckit är försålt, hwad för Godzet uthfäst och tilsagt är, huru lång Dagh then ene medh then andre uthbetingar och ther Nöden på fordrar, at Parterna oense warda om köpet eller Tijden, At tå mecklarne med en Eed för rätten kan erhålla huru sigh i Saken förpasserat är, och effter hans Eedgång ther widh beståå hwad han berätter. Och på thet Mecklaren sitt Kal och Embete theste flitigare kan förestå, skal han hafwa för sitt Omak til Löhn aff Säliaren en halff Daler, såsom och aff köparen en halff Daler aff hwart hundrade Dalars wärde, han således bijwistar och antecknar, och skal intet köp effter thenne Dagh hålles för fast och gilt (ther thet klandres), med mindre ther med så *procederes* som föreskrivit står."

Rysstolkens arvode sänktes alltså något genom den nya ordningen. I denna stadgades vidare, att ryssarna ej fingo inlåta sig i affärer med uppstadsbor eller norrlänningar, naturligtvis för att Stockholmsköpmännen ej skulle mista sin förtjänst på dessa kunder. Av samma skäl förbjöds ryssarne även all minuthandel. Lin och hampa fick ej säljas i mindre kvantitet än 1/2 skeppund. Sak samma med fläsk och kött. Handskar måste säljas dussintals, lärft, dwelck, walmar och hurst hundradealntals eller i hela stycken, jufter eller boraner deckertals, filtkappor dussintals, tvål i hela och halva bottnar, soblar, mårdar

och andra skinnvaror, hel- eller halvtimmertals. Men sadlar, betsel, stövlar och piskor "them effterlåtes försällia effter som the bäst kunna".[1] Naturligtvis voro ryssarna missnöjda med de hinder, som sålunda lades i deras väg. Men liknande stadganden funnos även gentemot svenskarnas fria handel i Ryssland. De hade ej rätt att i Moskva träda i affärsförbindelse med de främmande köpmän — perser, tyskar, engelsmän, holländare — som där uppehöllo sig.

En förordning "om Fremmandes Handel häri Staden och huruledes the sig förhålla skola" utfärdades den 21 maj 1638. Den föreskrev, att alla främmande köpmän skulle hava sina vissa härbärgen och värdshus och finge ej underStå sig något hemligt kökeri eller nattläger uti sina bodar att hålla. För att ej godset skulle bli för begärligt för småköpare och säljarna ej därigenom frestas till detaljhandel, föreskrevs, att godset ej fick utställas å realer eller hyllor, utan var och en skulle lägga tillsammans sitt gods, så att han bekvämt kunde framtaga det, som köparen efterfrågade. Viktgods fick ej försäljas utan att först komma på stadens våg. Ej heller fick någon främmande hålla sin bod öppen mer än tre gånger i veckan, nämligen tisdagar, torsdagar och lördagar kl. 8—11 f. m.

Så småningom såg man sig även nödsakad att utfärda en ordentlig instruktion för rysstolkarna.

[1] Ur: *Åthskillighe Stockholm Stadz Ordinantier På serdeles Tijder stadgade och giorde. Tryckte i Stockholm hoos Ignatium Meurer Åhr 1646.*

År 1654 antogos ett par nya tolkar Lars Mattsson Laugh och Petter Erichsson. Dem föreskrevs att sköta tolkandet vid affärers avslutande och söka avvärja all tvist och oenighet vid köpande och säljande, och det hälst uti stora köp med skriftliga kontrakter och obligationer. De skulle också granneligen tillse, att inga uppstadsbor, norrlänningar eller andra inlandsbor med undantag av stadens invånare finge handla och köpslå med ryssarna utom på marknadstiden. De voro skyldiga att avvärja den handel, som ryssarna sinsemellan med bytande, ja hela bodarnas överdragande till varandra plägade föröva, och anmäla detta för vederbörande i Handelskollegiet. Den förutnämnda tryckta ordinantien skulle i övrigt tjäna som ledtråd för köpenskapen, och borde tolkarna påminna såväl köpare som säljare om densamma och laga, att den alltid funnes hängande i Ryssegården. Enär tolkarna besvärat sig över den ringa mäklarelönen, $^{1}/_{2}$ procent av vardera parten, befanns det nu rättvist att höja mäklarearvodet till inalles 3 procent av den summa köpet rört sig om. Slutligen bestämdes att inga, varken kronans translator eller andra tolkar och mäklare skulle brukas än de två nu privilegierade eller deras successorer, som äro eller skola bliva edsvorne, särskilt uti stora köp och säljande. Vid rättegångsprocessers förande skulle de erhålla extra arvode.

Några månader efter denna stadgas antagande förekom till behandling en rättssak, som visar, att ryssarnas klagomål kanske ej alltid voro så

befogade. Inför sittande rätt insläpptes några ryssar, som androgo: 1) att de mot gamla privilegier nu förbjödes att sälja i minut, aln eller småstycketals, 2) att bodhyran höjdes och stegrades för dem, 3) att deras gods och varor förskämdes av takdropp och väta. Man svarade dem, att man inte visste av några sådana privilegier och därför ej kunde finna, varutinnan något skett dem för när; gärna ville man befordra och hjälpa de främmande i deras handel och vandel, om de endast ville förbliva inom de skrankor, som den ryssarna välbekanta ordinantien av 1636 uppställde. Vad höjningen av bodhyra beträffade, borde de ej förundra sig över, att man med tidernas förändring upphöjer och uppsätter de ting, som nu dyrare äro än tillförene; därutinnan tog man exempel av ryssarna, som nu togo 12 à 14 öre i stället för tidigare 1 mark för vissa varor; alldenstund bräder, spik och allt annat dagligen fördyrades, finge ryssarna ej förtänka sina svenska värdar, om dessa hölle sig skadeslösa med någon höjning. Vad slutligen takdropp och väta vidkomme, vore ryssarna själva vållande, som så illa hanterade alla saker och ej i tid angåve sådant, så att man lätteligen i början kunde råda bot därpå.

"Bliffua dhe elliest såm dheras klagomåhl är, illa handterade, och af folck på gattun öfwerfaldne, är borgmästare och rådh mäkta ledt, medh dheras willie och vetskap sker dhet intet. Kunne dhe någon framtee och angiffua, såm medh slijk gärning blifver beslagin, skall dhen samma

tillbörligen näpsas och till dheras nöije wår lagh straffas."

Föreskriften om, att all köpslagan mellan svenskar och ryssar skulle ske i närvaro av en edsvuren tolk, överträddes naturligtvis esomoftast, och lika svårt var det att avhålla de ryska köpmännen från detaljhandeln. I ett memorial av den 10 maj 1661 erinrades på nytt om gällande förbud i det förra avseendet, och det tillades, att ryssarna ej hade rätt att handla med någon främmande, ej häller storfurstens ryssar med de svenska ryssarna, d. v. s. de som voro bosatta i Ingermanland.

Enligt Fraktkammarens protokoll av den 22 mars 1664 klagade Mårten Bång över att en ryss vid namn Petter Påhlsson (Peter Pavlovič) sålde i minut i Ryssgården och att även Stockholms borgare slagit sig ned därstädes och idkade liknande handel. Över sistnämnda förhållande hade egentligen ryssarna haft mera skäl att beklaga sig, då Ryssgården var reserverad åt dem. Handelskollegium svarade, att sådant icke var första gången upptäckt här, men skulle *Inspectoren* efterse, att sådant oskick ej finge förekomma.

När en dylik *inspector* först tillsattes, har jag ej ännu kunnat utröna, men den 23 juni 1693 utfärdades från Stockholms rådhus en *Instruction, hwarefter Inspectoren N. N. och Tolkarne wid Rysshandeln hafwa sig at rätta.*

I denna föreskrevs, att inspektoren skulle ha uppsikt över tolkarnas aktioner, tillse, att de

följde lag och rätt, utförde parternas ord och mening och ej umginges med egennyttiga praktiker. Tolkarna skulle varje afton ge inspektören uppgift om de affärer, som på dagen slutits i gross. Vid veckans slut skulle inspektoren avge rapport i Handelskollegiet härom. Inspektoren skulle vara närvarande inför rätta och ge upplysningar, när stridigheter förekomme mellan ryssar och inländske. Han skulle vidare hålla ordning på tolkarna, och om dessa visade honom sidvördnad, borde detta anmälas för Handelskollegiet, som skötte bestraffningen. Inspektören måste även tillse, att tolkarna vore edsvurna. Till sist föreskrevs, att inspektoren skall ock alltid göra sig informerad och inhämta från Ryssland om dess handelspriskurant samt göra sig noga bekant, antingen deras gods lärer falla eller stiga, vilket han esomoftast i Handels-Collegio bör inleverera; tagandes ock det i akt, att vid alla köp, som slutas mellan dem av Ryska nationen och andra, gives något till de fattiga, såväl av köparen som säljaren, efter deras eget behag, som vid all annor handel av något värde brukeligt är, och skulle han eller Tolkarna som sådant på de fattigas vägnar emottager, huru mycket den ena eller andra giver, riktigt och noga annotera och anteckna.

Handeln i Ryssgården synes ha varit som mest blomstrande under Carl XI:s regering. I en förteckning över hyresgäster i Ryssgården för juli månad 1673 uppräknas omkring 25 ryska köpmän. Åtskilliga förordningar utfärdades av rege-

ringen till rysshandelns fromma; ånyo (1685) påbjöds, att i Ryssgården skulle för alla affärers slutande finnas två edsvurna tolkar — under närmast föregående tid tyckes ett "interregnum" ha uppstått —, och konungen befallde 1688, att om en rysk köpman hade en fordran och måste anställa process för att utfå densamma, skulle Över- och Underståthållaren tillika med Slottsfogden snarast möjligt avhjälpa och avdöma hans sak, så att han sluppe föras från den ena instansen till den andra och lida tidsspillan och kostnader. Den för Stockholms borgares intressen fördärvliga ryska minuthandeln sökte däremot även Karl XI att stävja genom ett reskript av den 23 mars 1692.

Vid denna tid innehades inspektors- och translatorsbefattningen av Petter Lindman, som efterträtt den 1687 avlidne Olof Barckhusen. Han ingick omkring år 1690 med en skrivelse till kanslikollegiet och anhöll enträget, att kollegiet måtte hjälpa honom att bli fri från fullmakten att vara kapten för ett kompani bönder, som vid en enrollering tilldelats honom av översten baron Ture Bielke. Varken hans tjänst, hans begåvning eller hans hälsa tillät honom att utöva krigaryrket. I september 1690 inlämnade han till kanslikollegiet en ansökan att få över vintern begiva sig till Ryssland för att perfektionera sig i det ryska språket och begärde att som understöd härför utfå sin halva årslön. Kollegiet var nog frikostigt att redan den 1 oktober bevilja honom ett års ledighet med bibehållande av tjänst och lön,

dock med skyldighet att infinna sig, om någon rysk beskickning skulle ankomma. I juni 1691 förnyades denna ledighet på ytterligare ett år. Under Lindmans vistelse i Ryssland blevo såväl borgmästare- som translatorstjänsten i Narva lediga. Till den förra utnämndes en viss Elwendahl, till den senare Enock Lilliemarck. Som den senare för vissa ärendens skull uppehöll sig i Stockholm och hade svårt att lämna huvudstaden, föreslog han Lindman ett kristligt byte av tjänster. Lindman var i början icke olivad för ett byte, på villkor att hans ekonomi ej därigenom försämrades. Emellertid åtrade han sig sedermera, och konungen resolverade, att Lindman skulle behålla sin tjänst i Stockholm för den lön staten uppå densamma bestod, och Lilliemarck skulle förfoga sig till Narva och där bestrida translatorstjänsten.

Under Karl XII inträffade svåra tider för ämbetsmännen, lönerna betaltes ej längre regelbundet ut, och för Petter Lindman fanns intet längre att göra i Ryssgården. År 1705 insände han en supplik till rådets president med anhållan om utbetalande av sin återstående lön, i oktober 1719 uppvaktade han excellensen Lillienstedt vid kongressen på Åland och påpekade för honom sitt betryckta läge. Han hade tjänat kronan i 32 år, ägde hustru och 11 omyndiga barn, men hade för hela den gångna delen av året endast utfått 6 veckors lön. I november kom också en befallning från Ulrika Eleonora att ofördröjligen till Petter Lindman utbetala hans återstående lön. Befattningen var emellertid nu så

föga inbringande, att Lindman gjorde sitt bästa att få den utbytt mot en mera lönande. Det sista dokumentet av hans hand bland handlingar i Riksarkivet som röra translatorerna, är också en ansökan om en ledig rådmansbefattning.

Hur de lägre rysstolkarna redde sig under denna hårda tid är mig obekant. När vid det stora nordiska krigets utbrott Ryssgården i november 1700 stängdes och varorna beslagtogos, närvar rysstolken Daniel Röhling. Det blev förmodligen en av hans sista ämbetshandlingar.

Vad Lindman beträffar fick han verkligen omsider en befattning som rådman vid Södra Kämnärsrätten. Det bör tilläggas, att han gjorde vad han kunde för den ryska handelns befrämjande och en god ordnings hållande — tyvärr gjorde kriget ett brått slut på hans bemödanden. De äldsta förordningarna om rysshandeln glömdes under det långa kriget alldeles bort, så att Lindmans efterträdare Anders Rautell år 1737 som en viktig upptäckt framhöll, att rysstolkarna genom 1636 års ordinantia tillförsäkrats 1 procent vid köps avslutande. I själva verket hade ju senare 3 procent blivit bestämda, men det förbisåg tyvärr Rautell.

Denne hade vid Lindmans avskedstagande 1725 sökt och erhållit hans befattning. I sin ansökan påpekade han, att han behärskade ryska, finska, engelska och tyska språken. I sin ungdom hade han, då Narva 1704 erövrades, råkat i rysk fångenskap, men 1715 rymt från Moskva över Archangelsk till Hamburg samt uppsökt

Karl XII i Stralsund och följt med till Ystad. Efter att ha i flera år tjänat kronan som militär, erhöll han 1722 nådigt avsked som underlöjtnant vid artilleriet. Han hade därefter engagerat sig vid Ryssgården, där han med kommerskollegiets tillstånd betjänat de ryska handlandena, dock utan ordinarie lön, endast i förhoppning att erhålla translatorsbeställningen efter Lindman. Han blev också i juli 1725 förordnad till rysk tolk i Kungl. kansliet och erhöll i september inspektionen över rysshandeln. I april 1738 förordnades han att vara translator i kansliet efter framlidne kanslirådet von Soldan.

I den instruktion för inspektoren över den ryska handeln, och rysstolkarna, som den 25 november 1726 utfärdades, förmanades denne att noga tillse, det tolkarne hölle sig till lag och rätt och tydligt och sannfärdeligt utförde båda parternas ord och mening. Vid varje veckas slut skulle han i Handelskollegium ingiva en förteckning på de engrosaffärer, som slutits i Ryssgården under de gångna dagarna. Alla mera betydande affärer skulle till dispyters förekommande införas i en särskild bok. Tolkarna skulle med respekt och lydnad gå inspektoren tillhanda, och ryssarna finge ej betjäna sig av andra än de ordinarie tolkarna. Vid rättegångar i kämnärsrätten mellan ryssar och inländska skulle inspektoren närvara. Han skulle också hålla sig noga informerad om handelsförhållandena i Ryssland, om prisstegringar och prissänkningar samt inrapportera härom i Handelskollegiet. Även den gamla föreskriften,

att vid köps avslutande något skulle givas till de fattiga, bibehölls. Inspektoren skulle hålla noga uppsikt, "det ryssarna icke måtte sälja sitt gods sins emellan under varjehanda förebärande, att det vore kommissionsgods med mera, och sedan minutvis försälja det till borgarna, till deras icke ringa skada, som kan skönjas därav, att många finnas i Ryssgården, som från fredens begynnelse sig här uppehållit, och dock icke för en dalers gods för sin egen räkning införskrivit, utan så snart någon främmande hit anlänt, hava desse här liggande, som kunna hava sig priset och markegången noga bekant, genast handlat sig godset till och sedan med 30, 40 och 50 procent avance till våra Borgare försålt, och göres alldeles en vana därutav utan sky och fruktan". Det gällde vidare att hålla uppsikt över ryssarnas mått och vikt och att tillse, det varorna ginge genom vågen eller packhuset, innan de lades upp i bodarna. Löst folk från Ryssland, som där begått någon förbrytelse och uppehölle sig i Ryssgården utan att driva redlig handel, finge ej tålas. Inspektoren skulle stå under magistratens protektion och åtnjuta nödig handräckning. Som lön vid affärsuppgörelse, där hans tjänst togs i anspråk, skulle han åtnjuta en procent, hälften av köparen och hälften av säljaren. Sistnämnda stadgande synes ha varit svårt att genomdriva att döma av Rautells förut omnämnda inlaga.

Det var säkerligen icke alltid så lätt att efterkomma alla dessa stadganden. Handelskollegiet

fann 1735, att Rautell ej var så noga med att varje vecka inlämna riktiga priskuranter å de i Ryssgården försålda varorna. Rautell avgav ett svaromål och togs i försvar av magistraten. Han påpekade också, huru ringa lön han uppbar för sitt arbete — 300 daler silvermynt årligen. Den ryska handeln hade varit ringa redan före Kungl. Maj:ts förordning av den 11 december 1734 om förbud för vissa varors införande, och genom denna hade den ännu mera avtagit. En högre provision än 1 procent vore därför nödvändig.

År 1747 inlämnade han en anmälan mot ryss-tolken Johan Friedrich Kiewitz, som begått åtskilliga felaktigheter, och begärde, att en annan tolk skulle antagas. Kiewitz tyckes emellertid ha fått stanna kvar, ty 1752 anhöll han att få njuta samma lön och förmåner, som förut följt med rysstolkssysslan. Året förut hade dock överståthållaren satt i fråga, om en rysstolk över-huvud kunde vara nödig i Stockholm eller ej. På hösten 1752 begärde han vederbörandes skynd-samma utlåtande över instruktionen för rysstolken samt vad därvid kunde synas böra jämkas och förbättras. Även för inspektoren krävdes nu nytt reglemente.

Rautell hade 1750 avlidit och efterträtts av Michael Groening som translator. Inspektors-sysslan vid Ryssgården tillträdde denne dock först 1753. Groening hade tidigare länge vistats i Ryssland och i St. Petersburg försörjt sig med undervisning i ryska, tyska och franska. Slut-ligen antogs han till translator vid ryska veten-

skapsakademien. På 1740-talet återvände han till Sverige och upprätthöll under Rautells sjukdom 1748—50 dennes translatorssyssla.

Michael Groening är förtjänt av en särskild berömdhet inom den svenska slavistikens historia, ty han utgav 1750 vår första lärobok i ryska: "Grammatica Russica eller Grundlig Handledning til Ryska Språket jemte et tilräckeligit Vocabularium, Ryska och Svenska samtal, samt efter Ryska Språkets egenskap inrättade små Historier til öfning i Läsande", tryckt i Stockholm hos Peter Momma. Detta är otvivelaktigt ett för sin tid gott och grundligt arbete. Rautell intresserade sig mycket för denna grammatiks utgivande och förskotterade t. o. m. medel till tryckning och förfärdigande av rysk stil.

Groening planerade även utgivandet av ett ryskt lexikon, till vilket Rautell var hågad att bidraga, men det kom aldrig till utförande.

Den 2 december 1778 avled kungl. sekreteraren och translatorn Michael Groening, efterlämnande änkan Anna Fredrika f. Ek och en 22-årig dotter Amalia Petronella. Han var icke alldeles barskrapad, ty hans bouppteckning av den 4 juni 1779 visar honom som ägare till ett stenhus vid Hornsgatan på Södermalm, beläget i kvarteret Ormen den mindre under n:o 46 och värderat till 3,888 Rdr 42 sk. Efterlämnade kontanter utgjorde över 704 Rdr. Bohaget var ej särdeles dyrbart. En utestående fordran hos staden Västerås uppgick till 1,835 Rdr 16 sk., men denna kompenserades i det närmaste av bankens

fordran i stenhuset. Så synnerligen stor förmögenhet blev ej övrig för hustru och dotter.

Vid Groenings död tillföll translatorsbefattningen registratorn Jakob Banda, som innehade den till 1787, då han avled. Denna utnämning grämde djupt hans medsökande Fredrik Gabriel Gråå, som sedan lång tid inriktat sig på denna syssla. Gråå blev student i Uppsala år 1765 och studerade där språk och juridik. Efter $4^3/_4$ års vistelse vid universitetet reste han till Stockholm och gick en tid som auskultant vid rådsturätten och norra kämnärsrätten. År 1772 blev han antagen till e. o. kanslist och elev i ryska språket (hos Groening). Följande år fick han ett anslag till en rysk resa, och 1774 tilldelades honom ytterligare 250 riksdaler. I St. Petersburg levde han ganska knappt. Efter att i Stockholm ha betalt sina skulder hade han vid ankomsten till den ryska huvudstaden 60 rubel. Envoyéen von Nolcken tog honom emellertid om hand och lät honom fritt äta vid sitt bord. Han lät honom även följa med på en resa till Moskva, dit det kejserliga hovet begav sig. Under uppsikt av herrarna von Kiörning och Gramsdorff deltog han i kanslisysslorna. I Moskva tog han lektioner i ryska av en eloquentiæ och juris kandidat, som var anställd vid därvarande universitet. Vid återkomsten till St. Petersburg flyttade han tillsammans med en registrator i det ryska kommerskollegiet. Denne gav honom lektioner i sitt språk emot mat och fritt husrum.

Från hemlandet lyckades Gråå få ännu några

anslag och stannade i Ryssland till Groenings frånfälle. När han återkom, hade emellertid registratorn Banda ensam uppsatts på förslag till translatorssysslan, och Gråå fick ända till hans död nöja sig med en enkel rysstolkbefattning. Bliven translator innehade han detta ämbete till sin död 1795.

Som Gråås konkurrent till platsen efter Banda uppträdde Johan Friedrichsson Abt, naturaliserad svensk, men född i St. Petersburg 1760 av tyska föräldrar. Fadern Friedrich Abt från Pommern hade varit musicus hos konung Adolf Fredrik under administrationstiden i Holstein, och kom sedermera till kejserliga ryska hovet. Modern tillhörde en livländsk släkt, en bror var överstelöjtnant i svensk tjänst. Abt genomgick gymnasiet och studerade i tre år vid akademien i Petersburg. Han flyttade 1778 över till Sverige, studerade även i Uppsala och nyttjades sedan 1779 av Jacob Banda som rysstolk. Han informerade de unga ryska köpmännen och andra i språk och litteratur och skötte under Bandas sjukdom handelsärenden, tvistemål och likvidationer. Emellertid fick han, som vi sett, cedera platsen åt Gråå, som länge och redligen arbetat på att göra sig förtjänt av densamma.

Gråå efterträddes av en viss Ljungstedt, som år 1800 befordrades till en annan befattning. Medtävlare till befattningen var en år 1752 född språkmästare Simon Dybeck, som studerat i Västerås och Uppsala, därefter i 9 år vistats i Ryssland och 4 år i andra länder, samt hem-

kommen varit tolk för de i kriget 1788 tillfångatagna ryska officerarna och kadetterna och från 1792 undervisat kadetterna vid krigsakademien i ryska och tyska.

Efter förlusten av Finland och sedan den direkta handeln med Ryssland för lång tid mist sin betydelse, torde kunskapen i och intresset för ryska språket ha gått tillbaka i Sverige, jämfört med 1600- och 1700-talen. Först de senaste decennierna ha kommit intresset att åter vakna och skänkt rysshandeln ett nytt uppsving.

Linné och ryska vetenskapsakademien.

År 1724 instiftade kejsar Peter I i sin huvudstad en akademi, som hade till uppgift att vara vetenskapens främste målsman i det nyeuropeiserade riket och samtidigt sörja för den högre undervisningen både genom ett gymnasium och ett slags universitet. Den ryska vetenskapsakademiens medlemmar utgjordes till en början uteslutande av tyskar och fransmän, men fram på 1730- och 40-talen tillkommo även infödda ryssar. När akademien första gången offentligen framträdde i januari 1726, närvar bland andra notabiliteter även Sveriges representant, baron Cederhielm, som placerats på hertigens av Holstein högra sida, under det att furst Menšikoff intog den vänstra. På uppmaning av Cederhielm trädde den nyinstiftade akademien redan samma år i förbindelse med Uppsala universitet. Den på latin avfattade inbjudan till samarbete på vetenskapens vida fält är i svensk översättning av följande lydelse: "Vi synas icke hämta tillräckligt stora frukter av den i Norden slutna freden, om icke förutom ett inbringande handelsutbyte även frihet beredes de till berömmelse födda snillena

hos vartdera folket att gemensamt bidraga till vetenskapens förökande. Av denna orsak har Sveriges berömde riksråd, som nyligen ankommit som sändebud till kejsarinnan (vars mot vårt kollegium visade humanitet och välvilja vi tacksamma erinra oss), icke blott *en* gång uppmanat oss att inträda i litterära förbindelser med akademien i Uppsala. Därför göra vi så mycket hellre på grund av denne framstående mans auktoritet vad vi även av enskilt intresse skulle ha gjort, och vi utlova all möda och varje tjänst, som vi äro Eder skyldiga icke blott som vänner och kolleger utan även i medvetande om Eder stora lärdom och Edra förtjänster om staten."

På denna vänliga och ännu i dag högeligen behjärtansvärda inbjudan till vetenskapligt samarbete följde också rätt snart ett flitigt utbyte av litteratur och lärda skrivelser, och från Linnés tid även av lärjungar och lärare.

Den lärde biskopen Erik Benzelius och hans broder bibliotekarien i Uppsala Gustav Benzelstierna brevväxlade år 1735 med den ryska vetenskapsakademien, riksantikvarien Johan Helin gjorde följande år förfrågan angående arabiska mynt, som i sådan myckenhet hittas både i Rysslands och Sveriges jord, och 1737 avlät A. Celsius från Torneå en längre skrivelse rörande den franska gradmätningsexpeditionen till Lappland, i vilken han deltog, och dess resultat. Petersburgsakademien mottog oupphörligt sändningar av svenska vetenskapsmäns arbeten, Hiärnes, Svedenborgs, Bromells med fleras.

Redan tidigare hade emellertid en av Rysslands märkligaste män på 1700-talet, Vasilij Nikitič Tatiščev, besökt Sverige i vetenskapliga syften. T., som sedermera blev sitt lands förste historieskrivare, hade deltagit i kriget mot Sverige liksom i Ålandskongressen. Han sändes 1720 till Kungur i Ural för att anlägga fabriker och smälta silver och koppar ur gruvorna. Genom honom grundades staden Jekaterinburg, där fabriker anlades och skolor öppnades. Hans plan var att även engagera svenska skickliga arbetare för de nya bergverken. I december 1724 avreste han till Sverige dels i diplomatiskt uppdrag, dels för att studera vårt bergsbruk. Här stannade han ända till april 1726. Åtskilliga svenska lärde, däribland Brenner och Benzelius, gjorde bekantskap med den intelligente ryssen. Denne besökte våra gruvor, uppgjorde planer och utkast samt insamlade böcker och handskrifter som material för den ryska historia han ämnade skriva. Liksom Kilburger 50 år tidigare gjort sig noga underrättad om handeln i de ryska hamnarna, så tog nu Tatiščev reda på handeln i Stockholms hamn, Sveriges myntsystem och annat, som kunde vara av vikt för hans fädernesland. Han engagerade även svenskar för de uralska bergverken men lyckades få med sig blott en ingenjör Ref (Räf) — svenska regeringen förbjöd de övrigas utresa. Här är ej platsen att skildra den märklige mannens vidare levnadsöden — blott det kan nämnas, att han återkommen till Ryssland och tydligen påverkad

av den svenska statsförfattningen, uppgjorde förslag till ett råd "till kejsarinnans hjälp", bestående av 21 medlemmar, samt ett slags riksförsamling av 100 medlemmar. Han avled 1750. Långt efter hans död utgavs hans ryska historia.

År 1740 synas Linnés förbindelser med den ryska vetenskapsakademien ha tagit sin början. Den från Schaffhausen bördige D. Amman, som representerade botaniken vid Petersburgsakademien, mottog detta år en del förfrågningar från Linné, vilka omedelbart besvarades. Tio år senare brevväxlade Linné åter med Ammans ryska efterföljare, professor Krašeninnikov, som vunnit ett namn genom sitt deltagande i den stora Kamtschatkaexpeditionen. På akademiens sammanträde den 8 juli 1754 föreslogs Linné till utländsk ledamot samtidigt med fransmännen Clairaut och Condamine. Vid augustisammanträdet förevisade professor Müller akademiens skrivelse i denna fråga till dess præses, greve Rasumovskij, och den 23 september avläts diplomet om Linnés inval, avfattat i klingande latinska fraser och undertecknat av comes Cyrillus Rasumowsky. Först följande år mottog Linné kallelsen genom ryske ministern i Stockholm Panin, som personligen infann sig med diplomet. Petersburgsakademiens protokoll för de följande åren innehålla långa förteckningar på de bokgåvor, som överlämnades från de lärda institutionerna i Stockholm och Uppsala och bland vilka Linnés och hans lärjungars skrifter intogo en framstående plats. Genom Panin skickade Linné även andra

gåvor till akademien, exempelvis frön av en perenn sibirisk linart, som av adjunkten Koelreuter skulle utsås i akademiens botaniska trädgård.

Koelreuter var medicine doktor från Tübingen och hade 1756 blivit fäst vid akademien. Mellan honom och akademiens sekreterare professor Müller uppstod i början av 1761 en strid, vars oskyldiga orsak just Linné var. Koelreuter hade insänt sista arket av en avhandling om en marin zoophyt till akademiens sekreterare i och för granskning och sista korrekturläsning. Härvid lade Müller märke till en del grova och ohövliga utfall mot Linné, som han anmodade Koelreuter att mildra. Denne vägrade att vidtaga mer än några obetydliga ändringar, och så drogs saken inför akademiens domvärjo. Koelreuter protesterade även inför akademien och förklarade, att hellre än han ändrade någonting, finge hela avhandlingen slopas. Akademien svarade härpå, att något slopande av avhandlingen kunde ej komma i fråga, då redan flera ark voro rentryckta, och förresten inte längre författaren utan akademien hade att bestämma över redan inlämnade avhandlingar. Slutet blev, att sekreteraren fick i uppdrag att företaga de nödvändiga rättelserna i polemiken. Vid nästa sammanträde läste han upp sina rättelser, men då förklarade Koelreuter, att han toge tillbaka den del av sin avhandling, som handlade om Linné och i stället ersatte den med en liten uppsats om "Tubipora, maris Albi incola".

En ännu hätskare fiende än Koelreuter hade Linné i petersburgsbotanisten Johann Georg Siegesbeck "den otacksamme göken", som Linné nämnde honom. Om deras mellanhavande berättar Thore M. Fries i sin Linnémonografi. Professor Siegesbeck synes överhuvud ha varit en kritisk ande, som även kom i strid med en mängd av sina kolleger inom akademien.

År 1761 var det fråga om att besätta den lediga botanikerbefattningen vid akademien. Linné, som tydligen blivit anmodad att uttala sig, avlät en skrivelse, i vilken han diskuterade olika kandidater och särskilt framhöll Daniel Solander som den lämpligaste. Denne föreslogs också till platsen, men ställde sig tveksam gentemot anbudet. Linné underrättade i oktober 1762 akademien, att Solander uppehöll sig i England och knappast kunde återkomma förrän följande vår. Inom akademien föreslog Lomonossov att man dock skulle kalla en svensk forskare, emedan Sverige hade ett klimat, som liknade Rysslands, och en svensk därför skulle vara lämplig att behandla nordliga växter. Från flera håll föreslogs nu professor Kalm i Åbo, men denne avslog den hedrande kallelsen på grund av sin svaga synförmåga. I en senare skrivelse lämnade Linné förslag på andra botanici. Den av Linné föreslagne doktor Fagræus behagade emellertid icke akademien, sedan den tagit kännedom om en hans avhandling, som ansågs ovärdig en lärd man. Ändå förklarade Linné vid ett tillfälle, att "ingen av alla som studerat i Upsala medi-

cinen i min tid, har haft starkare huvud och *acumen ingenii* än Dr. Fagræus." Även arkiatern Aurivillius lade sig ut för Fagræus i en skrivelse till ryske ministern i Stockholm Osterman, men Petersburgsakademiens ledamöter lade utan vidare detta brev till handlingarna. Däremot antogs den unge docenten Andreas Johan Lexell i Åbo till adjunkt i astronomi och sedermera till professor. Han hade blivit varmt rekommenderad av bibliotekarien Gjörwell och av den svenska vetenskapsakademiens sekreterare, professor Wargentin, som själv åtnjöt hedersledamotskap av Petersburgsakademien. Vid sammanträdet den 23 mars 1769 föreställdes adjunkten Lexell inför akademien och intog sin plats. Han blev en högt uppskattad ledamot av akademien och erhöll redan följande år starka lovord av den berömde matematikern Leonhard Euler, som framhöll, "att världen uteslutande hade adjunkten Lexells outtröttliga flit att tacka, att de stora summor, som offrats på studiet av den senaste Venuspassagen, ej blivit så litet fruktbringande som de, vilka 1761 använts för samma ändamål. Genom hans iakttagelser skulle man bli i stånd att bestämma solens verkliga parallax. Överhuvud bragte sådana arbeten som adjunkten Lexells astronomien vida mer nytta än otaliga andra astronomiska observationer". Om observationerna från 1761 hade tidigare stått mycken strid mellan Popov och Rumoffsky, som båda företagit en färd till Sibirien för studium av Venuspassagen. Euler och Wargentin, vilka

anmodades att slita tvisten, uttalade sig mindre fördelaktigt om Popovs iakttagelser.

Genom Lexell beställdes för akademien hos Wargentin de nya jord- och himmelsglober, som förfärdigats i Sverige och vunnit allmänt erkännande.

I Lexell ha vi att se den tidigaste representanten för de svenska astronomernas insats i svenskt-ryskt gemensamt forskningsarbete, sedermera markerat av sådana namn som Gyldén och Backlund och en rad av deras medhjälpare.

Även Linné lyckades placera en av sina lärjungar i Ryssland, nämligen Johan Peter Falck. Trettio år gammal avreste denne till S:t Petersburg i september 1763 och blev där föreståndare för de samlingar, som innehades av kejserl. livmedicus Kruse. Halvtannat år senare blev han professor vid Collegium medicum och 1768 på Linnés rekommendation utsänd till östra och sydöstra Ryssland för att studera växtvärlden därstädes. Det var vid samma tid som Pallas' och Gmelins storartade resor till Östryssland och Sibirien startades, vilka beredde Linné så mycken glädje. Falck vållades svårt avbräck i sin färd genom upprepade sjukdomsfall, och i sin förtvivlan begick han slutligen självmord i Kazan (1772).

Utom Lexell fästes även en annan Åbo-lärd vid Petersburgsakademien, nämligen pastor Erik Laxman, som 1770 blev professor i kemi. Det är väl känt, att Linné själv erbjöds en plats som akademiker i Petersburg och att han vann det pris på 100 dukater, som av den ryska akade-

mien utfästs åt den, som bäst besvarade frågan om växternas kön.

Även den berömde matematikern Samuel Klingenstierna erövrade ett pris från Petersburgsakademien genom sitt svar på frågan om teleskopens och mikroskopens korrektion. Avhandlingen trycktes 1762 av akademien utan den ändring, som Lomonssov ville företaga i ett uttalande om Euler.

Med den ryska vetenskapsakademien stodo även forskare som Wallerius, Torber Bergman, Petrus Jonas Bergius, Melander och Engeström i skriftlig förbindelse. Wallerius var dess hedersledamot liksom Linné och Wargentin.

Th. Fries uppräknar i sin Linné-biografi ett antal ryssar, som uppsökte Linné för att under hans ledning förkovra sig i naturvetenskaperna. Främst bland dessa voro Aphonin, bröderna Demidoff, Karamyšev och Lepechin. Bröderna Demidoff voro ytterst flitiga under sin ettåriga Uppsalavistelse och togo Linnés tid strängt i anspråk, men han erhöll också ett furstligt honorar för den kurs han gav dem — 3,500 rubel. Aphonin och Karamyšev togo Uppsalalivet mera från den gemytliga sidan; de anlände hit år 1761 och kvarstannade, den förre till 1769, den senare till 1767. Då och då voro de invecklade i slagsmål och uppträden, som den tiden voro övliga inom studentvärlden. Fries har åtskilligt att berätta därom.

Det torde också intressera att höra något om dessa ryska Linnélärjungars tidigare och senare öden.

Matvěj (Matthæus) Ivanovič Aphonin föddes 1740 i Moskva och var vän och skolkamrat till den sedermera så mäktige Potemkin, som skänkte honom Buffons arbeten. Vid 18 års ålder reste han till utlandet, först till Königsberg, där han studerade under Klingstedt, därefter till Uppsala. Anländ till Stockholm föreställde han sig för ryske ministern Osterman, som gav honom ett rekommendationsbrev till dåvarande rektor, professor Ihre. I dennes hus bodde han under sin Uppsalavistelse och studerade naturalhistoria, œconomi, mineralogi, metallurgi och kemi för Linné, Tidström och Wallerius. Han lärde sig svenska och danska liksom förut tyska och latin, examinerades och fick ett gott betyg på sitt doktorsarbete. Vid hemkomsten blev han 1770 utnämnd till professor i zoologi, botanik och mineralogi vid universitetet i Moskva. Han var den förste professorn därstädes i dessa ämnen. Naturalhistoria plägade han föreläsa på latin och mineralogi på ryska men mestadels enligt svenska lärdes iakttagelser. På grund av dålig hälsa tog han avsked redan år 1777 och bosatte sig på Krim, där han fick en liten egendom av sin gamle skolkamrat Potemkin. Här sysslade han med agrologiska studier. Han avled i Nikolajev 1810.

Hans kamrat Alexander Matvějevič Karamyšev, kom även till Uppsala på initiativ av greve Ivan Šuvalov, Moskvauniversitetets grundläggare. Han härstammade från tatariska förfäder och var född vid koppar- och järnverken Turinskij-Zavod i Ural år 1744. Sin uppfostran fick han i Je-

katerinburg och vid Moskvas universitet, varefter han reste till Uppsala, där Linné och Wallerius blev hans lärare. I hans den 16 maj 1766 inför medicinska fakulteten försvarade avhandling hade säkerligen Linné en ej ringa andel. Dess titel lydde: "Dissertatio academica demonstrans necessitatem promovendæ historiæ naturalis in Rossia". I denna omnämnas en del sibiriska växter, vilka pastor Laxman, som då vistades i Barnaul, sänt hem på Linnés begäran och uppgift, att han ämnade låta Karamyšev försvara en botanisk avhandling. Vid sin hemkomst blev Karamyšev kollegieråd och dog 1791.

Ivan Lepechin var född 1740 och studerade först vid det akademiska gymnasiet i Petersburg, därefter i Strassburg och Uppsala. Han underhöll en flitig korrespondens med Lomonossov, som bestämt honom till innehavare av den botaniska befattningen vid akademien. År 1767 blev han med. doktor och från 1771 medlem av ryska vetenskapsakademien. Under åren 1768—72 företog han dels ensam, dels i förening med Pallas utsträckta resor i södra och sydöstra Ryssland och gjorde betydande samlingar. De två följande åren företog han även forskningar i Vitryssland. Han blev därefter direktör för botaniska trädgården i Petersburg och avled 1802.

Av bröderna Paul och Gregorij Demidoff är Paul den mest bekante. Han har gjort sig ett namn som en av Rysslands största vetenskapliga mecenater. Född 1738 studerade han i Göttingen, Freiberg och Uppsala. Han blev i hem-

landet bergskollegieråd. Demidoff gjorde stora samlingar, som han 1803 skänkte till Moskvas universitet tillsammans med ett bibliotek och 400,000 rubel. I Jaroslavl grundade han det ännu bestående Demidoffska lyceet, numera en juridisk fakultet. Det erhöll som gåva 120,000 rubel och jordagods med 3,578 själar. Till vartdera av universiteten i Kiev och Tobolsk skänkte han 50,000 rubel. Den senare summan växte så småningom till 150,000 rubel och överfördes till universitetet i Tomsk. Till Moskvas universitet skänkte han slutligen ett myntkabinett.

Vi se alltså, att det vetenskapliga utbytet mellan Sverige och Ryssland ingalunda var ringa under den naturforskningens glansperiod, som Sveriges frihetstid utgjorde. Stora skördar vänta ännu i Ryssland både svenska naturvetenskapsmän och humanister.

En rysk turist i Stockholm på Karl Johans tid.

En vacker sommardag år 1839 steg en ung kavaljer i land på Skeppsbron efter att ha tillbragt 6 dygn ombord på den finska båten Storfursten, som just fullbordat sin resa från S:t Petersburg. Den unge mannen bar namnet Ivan Gavrilovitš Golovin och var anställd i det ryska utrikesministeriet. Emellertid var han icke utsänd i någon officiell mission utan reste för sitt nöjes skull, för att lära känna ett stycke av världen. Dylika utländska resor sågos ju i allmänhet ej med blida ögon av hans höge herre, kejsar Nikolaj I. Denne fruktade och ej utan skäl, att de unga ryssarna skulle smittas av västerländska idéer. I fråga om Ivan Golovin hade olyckan redan skett: han hade uppfostrats i Dorpat och Berlin och var nu en 23 års ung man med ganska god världserfarenhet och beläsenhet.

Så snart han lämnade båten, omsvärmades han av bärare och tjänare, som lämnade honom kort med adresser och rekommendationer. "Så många inbjudningar hade han aldrig i sitt liv mottagit på en gång; huru skulle han kunna undgå att älska en stad, där man visade sig så förtjust

över hans ankomst?“ Som han ej kunde svenska, fann han det ej lönt att reflektera på ett privatkvarter utan valde till bostad Hotel de Commerce. Knappt hade han kommit in i sitt rum, förrän man lade fram för honom en lång lista med frågor, tryckta på svenska, franska och tyska. Inte i en enda examen hade han råkat ut för sådana svårigheter: “man frågade mer än han själv kunde veta, och fordrade exakta, bestämda svar. Om någon skulle vilja skriva en biografi över en person, som besökt Stockholm, så finner han här en fullständig källa för sitt arbete. Man frågade den resande ej blott om hans förflutna utan även om hans framtid, som han själv ej kunde känna till“.

Dessa och följande citat härröra från Golovins år 1840 i S:t Petersburg tryckta bok, Pojesdka v Šwetsiju (Resa till Sverige), som synes vara rätt sällsynt och sällan upptages i biografiska lexika.

Från Mosebacke tog den unge resanden sin första överblick över Stockholm och fann utsikten förtrollande. De illa stenlagda gatorna förtrollade honom däremot mindre och han rekommenderar införandet av asfaltbeläggning, som bättre skyddar hästarnas hovar och de stockholmska skönheternas små fötter. Påfallande voro de talrika “skvallerspeglarna“, genom vilka de sköna, sittande i sina rum, kunde betrakta gatulivet. De förskaffade den resande månget angenämt ögonblick. “I Stockholm liksom i hela Sverige, förtjänar det vackra könet sitt namn: vid varje

steg möter man en söt flicka.“ En vän till Golovin uttalade i sin förtjusning den Caligula-färgade önskan, att alla svenska flickor måtte äga ett huvud, så att han kunde kyssa dem alla på en gång.

Länge var det honom en gåta, varför många damer i Stockholm buro pannan rakad. “Visserligen äro svenskarna ett gammalt krigarfolk, men det är väl ändå knappast möjligt, att man värvar rekryter bland kvinnorna?“ Nyfiken vände han sig till en svensk bekant, som förtalte honom, att alla kvinnor, som, utan att vara vackra, ändock ville behaga männen, sökte efterlikna den sköna skådespelerskan m:lle *Emilie Högqvist.* Denna hade av naturen en hög panna, och så uppkom modet hos mindre lyckligt lottade att raka bort pannhåret.

I Hotel de Commerce serverades ingen middag, varför Golovin uppsökte stadens elegantaste restaurang, Hötel Royal. Ingången var mörk och svart, och med den på svenska skrivna matsedeln hade han svårt att reda sig. “Svenskarna äro hedersmän, men inga finsmakare, brännvin och socker är det bästa de veta; socker i soppan, i såser, i salader, i vinet, i ölet, överallt socker . . . men hellre dör jag av engelsk peppar än av svenskt socker. Var inte heller förvånad, om man serverar soppan mitt under måltiden eller till och med vid dess slut, efter varmrätten och i stället för dessert: de gustibus non est disputandum.“

“Svenskarna skryta med sin gästfrihet, men

den gamla gästvänskapen har nästan förvandlats till en karikatyr. I Sverige härskar liksom en lag att ständigt vid en skål tömma bägaren i botten; skålar utbringas i oändlighet: för värden och värdinnan, för konungen och kronprinsen, för främmande och inhemska, för närvarande och frånvarande, för friska och lidande. Vid varje skål fylles ett glas på nytt; att ej tömma det skulle vara den största ohövlighet. Gud beskydde den svenska gästfriheten!"

"Dryckenskapen är ett djupt sår i Sveriges kött, från vilket det ej på länge kan läkas och över vilket alla välsinnade svenskar förskräckas." Så yttrar den unge ryssen, som måhända ej tillräckligt kände sina egna landsmäns begivenhet på den rusande vodkan, om vilken alla främmande resande i Ryssland alltifrån 1500-talet fram till vår tid ha så mycket mera att berätta. Emellertid hade ju Golovin rätt i sin anmärkning och han citerade till stöd ett längre uttalande av konungens förre flygeladjutant H. Forssell.

Efter middagen första dagen besökte Golovin Strömparterren, där man kunde iakttaga den livliga trafiken på Strömmen. Han gick ombord på en liten miniatyrångbåt, som förde honom ut på Djurgården, där han fann en mängd krogar och konditorier, teatrar och två cirkusar, i vilka Tournier, Gartier och Signora Romanini roade publiken. Han besökte Rosendal med dess härliga trädgårdsanläggningar och beság skalden Bellmans byst, vid vilken årligen firas backusfester.

I Stockholm försummade ej Golovin att besöka

målnings- och skulpturmuseet, vars utländska samlingar han ej fann synnerligen märkliga. Han skildrar i korthet den svenska konstens utveckling, ej utan åtskilliga misstag. Bland konstnärerna nämner han Erik Gustav Göthe, känd i Ryssland, där han år 1822 utförde en liggande backant och en staty av Katarina II.

Riddarholmskyrkan besöktes också, men befann sig under reparation: gravstenarna voro kastade åtskills och skeletten stucko fram ur de öppnade gravarna. Framför Gustav II Adolfs och Karl XII:s gravar föll Golovin i varjehanda tankar över den förres kloka och förutseende ryska politik och den senares enfald.

Gustav III:s teaterbyggnad fann främlingen ingalunda förstklassig. Operans repertoar var fattig: under de två månader han tillbragte i Stockholm, spelades endast Robert, Fra Diavolo och Schweizerhyddan.

Drottningholm, där kungafamiljen bodde och prins Oscar med gemål och fem barn dagligen kunde ses promenera, Ulriksdal med livrustkammaren, Haga och Gripsholm, alla dessa lustslott besöktes av Golovin. Vid Gripsholm iakttog han naturligtvis de båda vackra *ryska kanonerna*, som av de la Gardie togos i Ivangorod 1570. [1]

Också till de berömda orterna Uppsala och Dannemora företog Golovin en utflykt. Resan gjordes utan tolk eller lakej, vilka typer Golovin avskydde, och medels gästgivarskjuts. Sistnämnda inrätt-

[1] Kanonerna äro gjutna 1577 och 1579, varför de måtte ha tagits senare. *(Förf.)*

ning prisar han däremot för dess billighet, goda organisation och framförallt resandeboken, i vilken man kunde skriva in sina klagomål, om man hade några. I Uppsala hade han svårt att reda sig utan svenskan men hotellvärden ställde till hans förfogande en ung man, vars glasögon, irrande blick och pergamentsartade hy snarare än hans franska förrådde, att han var en student. Genom denne lyckades han få en tysktalande forman, som förde honom till Gamla Uppsala. Under det han samtalade med formannen såg han, hur studenten allt mera klarnade upp; slutligen började denne framstamma ett tyskt ord, därpå ett annat, slutligen en hel fras. Golovin undrade över hans gåtfulla glädje och frågade honom, om han vunnit på lotteri. "Närapå", svarade studenten, "jag har upptäckt att jag kan tala tyska. Jag läser tyska, läser mycket, älskar oändligt den tyska litteraturen, men har aldrig haft tillfälle att tala tyska, och nu upptäckte jag just, att jag kan. Jag tror inte Kolumbus var så glad, när han upptäckte Amerika!"

Middagen avåts under gamman. Golovin bjöd på champagne, men studenten föredrog brännvin. Man började tala om litteratur och filosofi, och studenten förklarade att han betydligt föredrog Schiller framför Goethe. Snart öppnade han hela sitt hjärta för sin nyförvärvade ryske vän; alla hemligheter och alla synpunkter på livet blevo uppenbarade. "Men de förra voro icke värda sitt namn, och huru fattiga voro icke de senare. Ett stycke bröd och en hustru, det var

studentens hela ärelystnad och alla hans luftslott!" Tydligen kände den svenska studenten sin Schiller i grunden — hans båda önskningar voro ju blott uttryck för de grunddrifter Schiller besjungit — hungern och kärleken.

I Gamla Uppsala fann Golovin intet märkvärdigt. Han drack mjöd ur hornet, som även kungen druckit ur. Man visade honom den gamla kyrkan med Celsius grav och någon gammal avgudabild, och han steg upp på en av de tre gravhögarna, där tre fabelkonungar ligga begravna.

På vägen till Dannemora fick han till skjutsbonde en flicka, som icke visade några anlag för flirt. Denna omständighet bragte honom in på frågan om kvinnans emancipation, och han förmodar, att kvinnorna äro föga nöjda med de tillfällen, som beretts dem att utvidga sin verksamhet till olika områden. Kvinnornas verksamhetssfär finner han också vidsträcktare i Sverige än annorstädes. Här tjäna de på krogar, i konditorier och butiker och han antager, att detta beror på den ringa folkmängden.

Dannemorabesöket gav anledning till en utvikning om Sveriges bergsbruk. Redan på 1600-talet köpte Ryssland kanoner och gevär från Sverige, och Golovin omtalar den ryske agenten Spafariev, som avled i vårt land och över vars grav på Solna kyrkogård svenska fabriksidkare reste ett monument. Hans föregångare Kudrjavskij lärde fort svenska språket och stod i högt anseende även hos konungen, som tilldelade honom svärdsorden.

Efter en visit vid Falu gruva återvände Golovin till Uppsala, vars märkvärdigheter han skildrar. Med anledning av sitt besök i Carolinabiblioteket omtalar han den allmänna läskunnigheten i Sverige: "Här får den, som inte kan läsa, inte heller gifta sig, ty Karl XI:s förordning förbjuder att släppa honom fram till nattvarden. Några säga, att detta är en drakonisk lag, skriven med blod; men vad mig beträffar, skulle jag vilja skriva den med gyllene bokstäver i folkens krönika. På ön Gotland finnes bland 40,000 invånare blott 17, som ej kunna läsa. Se där en nation som främlingar anse okunnig!"

Från Uppsala återvände Golovin till Stockholm med den lilla ångbåten Freja. Av dennas samling originella passagerare ger han en rätt roande skildring. Slutkapitlen i boken behandla den svenska hären och konung Karl XIV Johan, för vilken senare han var intagen av djup beundran. Det enda, han klandrar hos honom, är hans okunnighet i svenska språket. "Men så är i stället hans son, tronföljaren Oskar, uppfostrad som en äkta svensk."

Golovins berättelse om sin svenska resa har ett visst värde på grund av dylika ryska skildringars stora sällsynthet. Knappast har någon ryss under 1800-talet lämnat sina landsmän så många upplysningar om livet hos den nordvästra grannen, låt vara att det är grunda turistintryck. Först genom den unge Leo Tolstoy har i början av 1900-talet ett större arbete om Sverige skänkts den ryska publiken.

Efter återkomsten till Ryssland begav sig Golovin snart åter ut på resor, denna gång till Frankrike. Här erhöll han Nikolai I:s befallning att genast återvända till Ryssland, men vägrade. Följden blev en livslång landsflykt och en fortsatt litterär kamp mot den ryska självhärskarmakten. På franska och engelska offentliggjorde Golovin en lång rad arbeten om ryska och polska förhållanden och missförhållanden. Flera ha blivit översatta till svenska, såsom "Ryssland under Nikolaus den förste" och "Ryska typer och karaktärer". Efter en levnad tillbragt i Frankrike, Italien och Amerika, avled Golovin år 1892.

Pris kr. 6.50